

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HELLENİSTİK VE ROMA İMPARATORLUK
DÖNEMLERİNDE KNIDOS TARİHİ VE
SİKKELERİ

GÜNDÜZ ÜNLÜ
2501120156

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. OĞUZ TEKİN

İSTANBUL – 2016

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Gündüz ÜNLÜ Numarası :2501120156
Anabilim/Bilim Dalı :Tarih Tez Savunma Tarihi :14.11.2016
Danışman :Prof.Dr.Oğuz TEKİN Saati :10:30
Tez Başlığı :”Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Knidos Tarihi ve Sikkeleri”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Oğuz TEKİN		Kabul
2-Prof.Dr.Turhan KAÇAR		Kabul
3-Yrd.Doç.Dr.A.Erol ÖZDİZBAY		Kabul

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Yrd.Doç.Dr.Bülent ÖZTÜRK		
2-Yrd.Doç.Dr.Y.Gürkan ERGİN		

ÖZ

HELLENİSTİK VE ROMA İMPARATORLUK DÖNEMLERİNDE KNIDOS TARİHİ VE SİKKELERİ

GÜNDÜZ ÜNLÜ

Bu Yüksek Lisans Tezinin amacı, antik Karia bölgesi sınırları içerisinde yer alan Knidos kentinin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri tarihi ve sikkelerini, antik dönem yazarları, modern araştırmalar ve arkeolojik bulgular eşliğinde sunmaya çalışmaktır. Kentin tarihsel süreci, genel hatları ile ele alındıktan sonra esas konu olan Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yayınlanmış sikkeler derlenerek bir katalog oluşturulmaya çalışılmıştır. Tiplere ve birimlere ayrılarak incelenen sikkeler, memur adları ve kültürle olan bağlantıları açısından değerlendirilmeye çalışılmış ve bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bronz, Etnikon, Gümüş, Knidos, Sikke, Protom, Tip

ABSTRACT

HISTORY AND COINAGE OF KNIDOS IN THE HELLENISTIC AND ROMAN EMPIRE PERIODS

GÜNDÜZ ÜNLÜ

This Master Thesis aims, at representing the History and Coinage of Knidos in the Hellenistic and Roman Empire Periods located in the ancient Caria region through the ancient period authors, modern researches and archeologically findings. After presenting the historical process of the city generally, the study focuses on enlightening the Hellenistic and Roman Empire periods. The issued coins have been compiled and a catalogue is prepared. The coins examined by classifying into types and units, are analysed in view of their connection with officer names and cults and then a conclusion has been reached.

Keywords: Bronze, Coin, Ethnicon, Knidos, Protome, Silver, Type

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tez çalışmamın başlangıcından sonuçlandırılmasına kadar her aşamada, yoğun çalışma programına rağmen beni yönlendirerek yardımlarını esirgemeyen, kaynaklara ulaşmam için bana yol gösteren, değerli bilgilerini ve kısıtlı zamanını benimle paylaşan ve en önemlisi bana sabır gösteren, danışmanım Prof. Dr. Sayın Oğuz Tekin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi gözden geçiren ve önerilerde bulunan Yrd. Doç. Dr. Sayın Aliye Erol Özdizbay'a teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında manevi desteğini benden esirgemeyen, bana güç veren değerli arkadaşım ve meslektaşım Ahmet Söğüt'e teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım boyunca benden maddi-manevi desteğini esirgemeyen canım anneme teşekkürlerimi borç bilirim.

Bu çalışmanın antik Knidos kenti tarihine katkı sağlaması dileğiyle.

İstanbul, 2016
Gündüz ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
PLANLAR LİSTESİ.....	ix
HARİTA LİSTESİ.....	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ VE KAYNAKLAR

1.1. Antik Yazarlar.....	2
1.2. Gezinler.....	5
1.3. Kentin Adı ve Kuruluşu.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. Coğrafi Konumu.....	13
2.2. Dağlar.....	15
2.3. Akarsular.....	15
2.4. İklim-Tarımsal Faaliyetler.....	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTİN YAPILARI VE KALINTILARI

3.1. Kent Surları.....	18
3.2. Tiyatronun Batısındaki Teras (Liman Agorası).....	18
3.3. Stoa (Sütunlu Galeri).....	19
3.4. Liman Caddesi.....	21
3.5. Dor Tapınağı (Pembe Tapınak).....	22
3.6. Apollon Karneios Kutsal Alanı.....	22
3.7. Yuvarlak Tapınak Terası.....	23
3.8. Korinth Tapınağı'nın Bulunduğu Teras.....	23
3.9. Küçük Tiyatro.....	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KNIDOS TARİHİ

4.1. Hellenistik Dönem Öncesi	26
4.2. Hellenistik Dönem	30
4.3. Knidos'un Yeniden Yapılandırılması- Organizasyonu	33
4.4. Roma İmparatorluk Dönemi	39

BEŞİNCİ BÖLÜM

KNIDOS SİKKELERİ

5.1. Hellenistik Dönem (M.Ö. 4-1. yy)	42
5.1.1. Tipler	42
5.1.1.1. Aphrodite	42
5.1.1.2. Apollon	43
5.1.1.3. Artemis.....	44
5.1.1.4. Aslan Protomu	44
5.1.1.5. Athena.....	45
5.1.1.6. Boğa Protomu	45
5.1.1.7. Demeter.....	45
5.1.1.8. Dionysos	46
5.1.1.9. Helios	46
5.1.1.10. Nike.....	46
5.1.1.11. Nymphe.....	47
5.1.1.12. Pruva	47
5.1.1.13. Tykhe	47
5.1.2. Sikke Metali, Ağırlık Sistemleri ve Birimleri	47
5.1.3. Lejandlar.....	49
5.2. Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 1.yy.-M.S. 3.yy.)	49
5.2.1. Tipler	49
5.2.1.1. Aphrodite	49
5.2.1.2. Asklepios	50
5.2.1.3. Demeter.....	50
5.2.1.4. Dionysos	50
5.2.1.5. Homonoia.....	50

5.2.1.6. Pax	51
5.2.1.7. Poseidon.....	51
5.2.1.8. Tykhe	51
5.2.1.9. Zeus.....	51
5.2.2. Sikke Metali ve Birimleri	52
5.2.3. Lejandlar.....	52

ALTINCI BÖLÜM

KATALOG

6.1. Hellenistik Dönem Sikkeleri (M.Ö 4. - 1. yy.).....	54
6.2. Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri (M.Ö. 1.yy-M.S. 3.yy).....	63
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	72
EKLER	98
LEVHALAR	102

PLANLAR LİSTESİ

Lev. 1 Plan 1:	Knidos Kent Planı.....	102
Lev. 2 Plan 2:	Knidos Kent Planı.....	102
Lev. 3 Plan 3:	Knidos Yerleşim Planı Kent Yapıları	103

HARİTA LİSTESİ

Lev. 4 Harita 1: Knidos Teritoryumu Arkeolojik Kazı Alanları..... 103

RESİMLER LİSTESİ

- Lev. 5 Resim 1:** Knidos'un 40 Kulesinden Birisi, Kyklopien İri Taş Bloklardan İnşa Edilmiş. M.Ö. 4. Yüzyıl 104
- Lev. 6 Resim 2:** Knidos Kent Savunama Duvarlarını ve Ticaret Limanı 104
- Lev. 7 Resim 3:** Knidos Büyük Liman Üzerinde Kentin Teraslarını Gösteren Resim 105
- Lev. 8 Resim 4:** Kentin İki Bağlantı Noktasını (Ada ve Anakara) Kap Krio'nun Kuzeyinden Gösteren Resim 105
- Lev. 9 Resim 5:** Knidos Dionysos Terası-Yazıtı..... 106
- Lev. 10 Resim 6:** Hippokritos'un Esin Perilerine (Musalar) Adadığı Heykelin Adak Yazıtı..... 106
- Lev. 11 Resim 7:** Knidos'un M.Ö 3. Yüzyılda Mısır'daki Ptolemaios Kralları İle Yakın İlişki İçerisinde Olduğunu Gösteren Yazıt 107
- Lev. 12 Resim 8:** Yaklaşık 20 Cm Yüksekliğindeki Harflerden Oluşan ΣTOA Yazıtı..... 107
- Lev. 13 Resim 9:** Stoanın Batı Kısmında Bulunmuş Bir Bağış Heykelin Adak Yazıtı..... 108
- Lev. 14 Resim 10:** Apollon Karneios Kutsal Alanı'nda Bulunmuş Yazıt 108

KISALTMALAR LİSTESİ

AE	: Aëris: Bakır ve ya bronzun nümismatik yayınlarındaki simgesi.
AR	: Argentum: Gümüşün nümismatik yayınlarındaki simgesi.
AY	: Arka yüz
B.k.z.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
g.	: Gram
haz.	: Hazırlayan
Kat. Nr.	: Katalog Numarası
km.	: Kilometre
Lat.	: Latince
Lev.	: Levha
Lit.	: Literatür
Lt.	: Litre
m.	: Metre
mm.	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
nr.	: Numara

ÖY.	: Ön yüz
Pl.	: Plate
s.	: Sayfa
vd.	: ve devamı
vdd.	: ve devamın devamı
vol.	: Volume
yy.	: yüzyıl
Yun.	: Yunanca
AA	: Archäologischer Anzeiger, Berlin.
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
AJA	: The American Journal of Archaeology, Newyork.
AM	: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Athenische Abteilung, Berlin.
Ant. Kunst.	: Antike Kunst, Basel.
AS	: Anatolien Studies. Journal of the British Institute of Archaeology, at Ankara, London.
BAbesch.	: Bulletin Antieke Beschaving.
BAR Supp.	: British Archaeological Report Supplement.
BCH	: Bulletin de Correspondance Hellenique, Paris, Athenes.
BCH Supp.	: Bulletin de Correspondance Hellenique Supplement.
BSA.	: The Annual of the British School at Athens.

CH.	: Coin Hoards.
CIAnt.	: L'Antiquite Classique, Paris.
CRAI	: Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres, Paris.
EpigAnat. (EA)	: Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für epigraphik und historische Geographie Anatoliens. Bonn.
FIE	: Forschungen in Ephesos.
GRBS	: Greek, Roman and Byzantine Studies. Duke University, Durham, North Carolina.
Ist.Mitt.	: Istanbuler Mitteilungen.
JDAI	: Jahrbuch des Archäologischen Instituts, Berlin.
JHS	: Journal of Hellenic Studies. London.
JRA	: Journal of Roman Studies. London.
KST	: Kazı Sonuçları Toplantısı.
MEFRA	: Melanges de l'Ecole française de Rome: Antiquite, Rome.
Mitt.Erg.	: Mitteilungen Ergänzungsheft.
Mon.Piot.	: Fondation Eugène Piot, Monuments et Memoires Publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres.
NC	: Numismatic Chronicle.

NNM	: Numismatic Notes and Monographs, American Numismatic Society, New York.
RCRF	: Rei Creteiae Romanae Fautores.
RDAC	: Report of the Department of Antiquities, Cyprus.
R.E.A	: Revue des etudes anciennes. Annales de la Faculte des Lettres de Bordeaux, France.
RN	: Revue numismatique.
SGDI	: Sammlung der griechischen Dialektinschriften.
TACDAM	: Tarihsel Çevre Değerlendirme ve Araştırma Merkezi, Ankara.
TAD	: Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara.
TLG	: Tseurus Linguae Graecae.
TTK	: Türk Tarih Kurumu, Ankara.
ZPE	: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

GİRİŞ

Bu Yüksek Lisans çalışmasının amacı Knidos'un altın çağını yaşadığı (M.Ö. 4. yy) Hellenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi tarihi aşamalarını genel hatları ile inceledikten sonra yurt içi ve yurt dışında yayımlanan sikke koleksiyonlarından derlenen bilgileri değerlendirerek bir sonuca varmak ve bu kapsamda kentin mevcut tarihine bir nebze de olsa ışık tutmaktır.

Anadolu'nun güney-batı ucunda yer alan Knidos, siyasal ve askeri bir güç olmamakla birlikte antik dönem boyunca önemli bir kültür, sanat, din ve ticaret merkezi konumunda olmuştur. Günümüze kadar ulaşan görkemli kalıntılar ve klasik yazarların iletileri ile gerek Avrupa gerekse Türkiye müzelerinde yer alan Knidos kökenli eserler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Söz konusu özellikleri ile daha 19. yüzyıldan itibaren Klasik Çağ araştırmacılarının ilgisini çeken kentte, münferit çalışmalar dışında, 1858- 59 yılları arasında İngiliz, 1967- 1977 yılları arasında Amerikalı ve 1987'den itibaren de Türk araştırmacılar tarafından olmak üzere 3 farklı dönemde kapsamlı kazı ve araştırmalar sürdürülmüş fakat akademik çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bu nedenle bu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Söz konusu çalışma Hellenistik Dönem'den başlayarak, Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonuna kadar uzanan zaman dilimini kapsamaktadır.

Tez kapsamına dahil olan tarihsel sürecin aydınlatılması için antik ve modern bilgilerin yanı sıra numismatik ve arkeolojik kaynaklar da referans olmuştur. Kentin söz konusu tarihlerinin değerlendirilmesinde 19. yüzyıldan itibaren kenti ziyaret eden ve kent hakkında çalışmalarda bulunup bu çalışmaları yayımlayan Klasik Çağ araştırmacılarının eserleri de ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Teze konu olan dönemlerle ilgili yayımlanmış sikke katalogları incelenmiş ve özel koleksiyonlar ve müzayede şirketlerinin satış kataloglarından yararlanılmıştır. Her dönemle ilgili sikke metalleri baz alınarak kronolojik bir sıra oluşturulmuş ve bu doğrultuda tiplere ayrılarak kataloga eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ VE KAYNAKLAR

Bu bölümde Knidos ile ilgili olarak antik yazarların ve bölgeye ilk ziyaretleri gerçekleştiren gezginlerin araştırmaları ve bu araştırmaların sonuçları olarak yayınladıkları çalışmalar hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Antik Yazarlar

Antik Çağ tarihçilerinden Herodotos, Knidos kenti ve Knidoslular hakkında, *Historiai* adlı eserinin I. 144, 174; II. 178; III. 138; IV. 164. bölümlerinde bilgiler vermektedir.

Herodotos¹, Dor Heksapolis'ine üye altı kentin *Apollon Triopion Kültü* ile olan ilişkisini anlatırken kurdukları dinsel yapıya diğer Dor kentlerinin yaklaşmaması için titizlik gösterildiğinden ve Apollon adına yapılan oyunlarda kazanılan ödülün Halikarnassoslu Agasikles tarafından evine götürülmesi ile ceza olarak Halikarnassos'un üyelikten atıldığından söz etmektedir.

Pers Generali Harpagos'un Karia bölgesini işgali sırasında Knidos'un durumundan söz ederken, Herodotos², Knidos topraklarının denize bakmasından dolayı Triopion olarak adlandırıldığına atıfta bulunarak, bu bölgenin *Bybassos Yarımadası'nın* uzantısı olduğundan ve kentin ince bir kıstak dışında etrafının su ile çevrili olup, kuzeyinde *Kerameikos Körfezi*, güneyinde *Syme ve Rhodos Denizi* olduğunu belirtip coğrafi durumu hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Herodotos³ Antik dünyanın en büyük tapınaklarından birisi olan Mısır'daki Hellenion tapınağından söz ederken, Knidos'un bu tapınak üzerinde önemli bir hakka sahip olduğuna vurgu yapmış, Dor, İon ve Aiol kentlerinden bazılarının bu tapınağın inşasına önemli katkılarda bulunduğunu ve ticaret temsilcileri gönderdiklerini aktarmıştır.

¹ Herodotos, *Historiai*, I. 144.

² Herodotos, *Historiai*, I. 174.

³ Herodotos, *Historiai*, II. 178.

Tarantolu sürgün Gillos'un, gemileri karaya oturan İranlıları Iapygia'da (Apullia) kurtarması üzerine Kral Dareos'un Gillos'u Taranto'ya geri göndermek üzere Knidosluları görevlendirmesini yine Herodotos⁴tan öğrenerek Tarantoluların Knidoslularla dostane ilişkiler içerisinde olduğunu anlıyoruz.

Kyrene Kralı Akasilaos'un iktidarına karşı çıkan Kyrenelileri yakaladığını anlatırken Herodotos⁵, Akasilaos'un bunları Kıbrıs'a gönderdiğini ancak Knidos topraklarına sığındıklarını ve Knidosluların da bu halkı Thera'ya yerleşmesinde önemli katkıları olduğunu anlatmaktadır.

Mytilene, Myndos ve antik dünyadaki birçok şehir gibi Knidos da orijinalde, Greklerin, "Euripos"⁶ (*Pausanias, Periegesis tes Hellados, VIII. 30, 2*) olarak adlandırdıkları dar bir boğazla bağlanan iki liman şeklinde, ana karaya yakın bir ada üzerine kurulmuştur.

Plinius⁷ Knidos'un M.Ö. 7. yüzyılda gelişmiş ve önemli bir konuma sahip olduğunun ipuçlarını vermektedir. Bu dönemde İtalya'ya, Sicilya'ya ve Adriyatik Körfezi'ne göçmen kabileleri göndererek "Melida" adı verilen Korkyra'yı bir koloni kenti olarak kurduğunu anlıyoruz.

Plinius⁸ Dor bölgesinden söz ederken: Est in promunturio Cnidos libera ab ea Doris incibit "Yarımada'da bağımsız Cnidus vardır, o kentten itibaren Dor bölgesi başlar". Plinius⁹: Doridis in sinu Leucopolis, Hamaxitos, Elaeus, Euthene dein. Cariae oppida Pitaium, Euthane, Halicarnassus "Dor Körfezinde Leucopolis, Hamaxitos, Elaeus, Euthane vardır. Sonra Karia kasabaları Pitaium, Euthane, Halicarnassus gelir".

⁴ Herodotos, **Historiai**, III.138.

⁵ Herodotos, **Historiai**, IV.164.

⁶ "Euripos" ifadesi, (Yunan: **Εὐριπός**, *Euripos* ya da *Evrupos*) Eğriboz adasının güney kesimini kıta Yunanistan'ından (Boiotia) ayıran ve iki köprüyle geçilen dar kanal anlamında kullanılmıştır.

⁷ Plinius, **Naturalis Historia**, III. 26.177.

⁸ Plinius, **Naturalis Historia**, V.29.103-104.

⁹ Plinius, **Naturalis Historia**, V.29.107.

Amaseia'lı Strabon¹⁰, Knidos'un ana kara ve ada bölümünden söz ederken, “çifte limanlı Knidos” olarak tarif ettiği kentin askeri limanının kapasitesinin yirmi gemilik olduğunu ve gerektiğinde kapatıldığını aktarır. Çevresi yaklaşık yedi stadion¹¹ ve bir tiyatro gibi yükselen ana karaya mendireklerle bağlantılı ada bölümünden söz eder ve bu yapısı ile Knidos'un çifte limanlı bir kent görünümünde olduğna vurgu yaparak Knidos halkının önemli bir kısmının limanı da gizleyen ada kısmında yaşadığından söz eder. Ayrıca Strabon antik dünyanın tanınmış kişilerinden Knidoslu olanlardan söz ederken bunların, Platon'un yakın arkadaşı ünlü matematikçi *Eudoksos*, tarihçi ve peripatetiklerden¹² Agatarkhides, Caesar'ın yakın arkadaşı Theopompos; onun oğlu Artemidoros, yine Pers Kralı Artakserkses'in hekimi; “Assyrika” ve “Persika” isimli eserleri bulunan Ktesias'ın da olduğunu vurgulamıştır. Yine Strabon aynı eserinde Knidos'a komşu olan Keramos ve Bargasa adında denizden içeride yerleşmiş olan nispeten daha küçük kentlerden söz etmektedir.

Strabon¹³, Karia ve Rhodos bölgelerinin coğrafyası hakkında bilgi verirken:

μετα δ ουν τα λορυμα Συμε νῆσος εἶτα κνιδος “*Loryma'dan sonra Syme Adası sonra Knidos gelir*”

Pseudo-Skylax¹⁴ yine Karia ve Rhodos bölgelerinin coğrafyasında Knidos hakkında bilgiler verir:

Κνιδος πολις Ἑλλενικς και χορα ε Ροδιων ἡ εν τῆ ἡπειρο

“*Knidos bir Hellen kentidir ve Rhodoslular'ın anakaradaki bölgesidir*”.

Thukydides¹⁵, Knidos'un Peloponnesos savaşının son yılında Atinalılar tarafından direnişle karşılaşmadan ele geçirdiklerinde surlarının olmadığını rivayet eder.

¹⁰ Strabon, **Geographika**, XIV. 2.15. 226-227.

¹¹ (Yun. *στάδιον*; Lat. *stadium*). Antik yunanda arazi ölçü birim. Herodotos'a göre bir stadia yaklaşık 600 adımdan oluşur.

¹² (Yun. *Περίπατος*). Yunan filozof Aristoteles'in öğretilerinden yola çıkan yorumculara verilen bir sıfat

¹³ Strabon, **Geographika**, XIV.2.15. .226.

¹⁴ Pseudo Skylax, **Periplous**, 99. 73.

1.2. Gezginler

Günümüzde Datça Yarımadası olarak adlandırılan, bugün Muğla ilinin bir parçası olan bölge antik dönemde Karia sınırları içerisinde yer almaktaydı. Yarımadanın en dış burnunu ise Knidos oluşturmaktadır. Knidos iki limanı, kıstakla ana karaya bağlı adası, sur duvarları ve bunlar üzerindeki kuleler ve diğer kalıntıları ile Batılı araştırmacıları etkilemiş ve harabelerin ziyaretine neden olmuştur. Knidos'un erken dönem tarihi ile ilgili bilgileri, antik şehirde 19. yüzyıldan itibaren gerçekleştirilen ilk araştırmalarından öğrenmekteyiz.

Antik Knidos kentinin ilk ziyaretçilerinden biri Lord Charlemont'dur¹⁶. Daha sonra 1811 yılında Kaptan Francis Beaufort, Güney Batı Anadolu kıyılarına bir gezi yapar. 1812'de *Society of Dilettanti*¹⁷ (Dilettanti Cemiyeti) adına W. M. Leake, W. Gell, F. Bedford, Knidos için ilk büyük ve kapsamlı araştırma sayılabilecek gezilerini yaparlar. İlk araştırma nitelikli bu gezilerin ardından, 1835'de Fransız Charles Texier¹⁸ ve 1837'de W.J. Hamilton¹⁹ Knidos'u ziyaret ederler. Charles Texier, antik yazarların eserlerinden yola çıkarak kentin tarihi, kurluşu ve coğrafyası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. T.A.B. Spratt, şehre 1838'de ziyarette bulunur ve çalışmalarını 1886 yılında yayımlar²⁰.

Bu çalışmalarda antik kentin ve Datça Yarımadası'nın topoğrafik yapısı hakkında önemli bilgiler sunar. Alman Ludwig Ross 1841 yazında Knidos'ta çalışır²¹.

R. Murdoch Smith, Royal Engineer'in maddi desteği ile Vice- Consul Charles Thomas 1857 yılında, Charles Newton ise, British Müzesi'nin görevlendirmesi ile 1858- 59 yıllarında Knidos'ta ilk kapsamlı ve planlı kazı

¹⁵ Thukydides, **Historia**, VIII.

¹⁶ Christine Bruns Özgan, 2002, 29.

¹⁷ "Antiquities of Ionia, Published by Dilettanti III, London", 1840. Bu topluluk özellikle Ion eserleri ile ilgili sanat uzmanlarını bir araya getirmiş ve Osmanlı zamanında Ege'deki antik kentlerde kazılar yapmıştır.

¹⁸ Charles Texier, "Asie Mineure"; **Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie**, Paris, 1862.

¹⁹ William John Hamilton, "Researches in Asia Minor II", London, 1842, 37 v.d

²⁰ Thomas Abel Brimage Spratt, "Remarks on the Dorian Peninsula and Gulf", *Archaeologia* 49, 1886, 347-365.

²¹ Ludwig Ross, "Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meers 2", 1843.

çalışmalarını başlatırlar. Knidos'un şehir planının da çıkartıldığı bu çalışmalarda, Musalar Tapınağı ve Demeter Kutsal Alanlarında, Korinth Tapınağı olarak bilinen yerde ve Gymnasium alanında, Küçük Tiyatro'da, Nekropol sahasında ve kentin ada bölümünde yer alan ve "Kap Krio" olarak adlandırılan yerde ilk sistemli ve düzenli arkeolojik kazı ve araştırmalar yürütülmüş ve bütün bu çalışmalar Charles Newton tarafından yayınlanmıştır²². Charles Newton'un kazı ve çalışmalarını Knidos kenti adına "1. Dönem kazılar" olarak değerlendirmemiz mümkündür.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Batı Anadolu kıyılarına seyahat düzenleyen bir çok araştırmacı Knidos kentinde de araştırmalarda bulunmuş ve çalışmalarını belirli dönemlerde yayınlamışlardır. Bunlardan, O. Bendorf ve G. Niemann 1881 yılında Lykia ve Karia bölgeleri hakkında geniş bilgiler veren çalışmalarını yayınlamıştır²³. Th. J. Bent 1888'de "Batı Anadolu Keşifleri" doğrultusunda çalışmasını yayınlamıştır²⁴, Daha sonra Knidos Yarımadası'nı da içine alan çalışmalarda bulunanlar J.L. Myres 1893'te ve G. Cousin 1897 yılında Knidos'un modern anlamda araştırılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Alfred Philipsson 1904 yılında yarımadanın özellikle coğrafi ve topoğrafi durumu hakkında deaylı bilgiler sunar ve bu çalışmalarının sonuçlarını yayınlamıştır²⁵.

1913 yılında F. Krischen ve A. von Gerkan Knidos'un M.Ö. 4. yüzyıla ait olan hippodamik kent planı hakkında çalışmalarda bulunur ve bunu yayınlamıştır²⁶. Kent ile alakalı çok ayrıntılı bir kazı projesi planlanmış olmasına rağmen 1. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu proje amacına ulaşmamıştır. Symeli N. Chaviaras kentin kalıntıları ve yapıları hakkında bilgiler içeren çalışmalarını dönem dönem yayınlamıştır²⁷.

²² Charles Thomas Newton, "A history of discoveries at Halicarnasus, Cnidus and Branchidae II" (London, 1862-1863) s. 345. Charles Thomas Newton, "Travels and Discoveries in Levant III", London, 1865,165, v.d.

²³ Otto Bendorf, "Griechische und sizilische Vasenbilder", Berlin 1869-1883. Otto Bendorf., George Niemann, "Reisen Lykien und Karien I", Viyana, 1884.

²⁴ J.Theodore Bent, "Discoveries in Asia Minor" JHS. 9, 1888, 82.

²⁵ Alfred Philipsson, "Reisen und forschungen im westlichen Kleinasien V. Karien südlich des Meander und des westliche Lykien, Patern?" Mitt. Erg. Heft 183, Gotha 1915.

²⁶ F.Kirschen, AA. 28, 1913, F.Kirschen, "Die griechische Stadt" (Berlin 1938), pl. 2, von , A. Von Gerkan, "Griechische Stadteanlagen", Leipzig, 1924.

²⁷ Nikos Chaviaras, BCH 34, 1910, 420-27.

1. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile A. Mauri 1921 yılında çalışmasını yayımlar.²⁸ Daha sonra 1926 yılında Shear ve K. Sudhoff, 1949 yılında W.C. Brice kent hakkında bazı çalışmalarda bulunmuştur. Sırası ile Freya Stark²⁹, 1954-56 yıllarında W. Penfield, 1955 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün görevlendirdiği bir ekip; 1961 ve 1963 yıllarında E.ve C. Vermule kent hakkında çok önemli tanımlamalarda bulunmuşlardır. 1949-50 ve 55-56 yıllarında antik Karia kıyıları hakkında ayrıntılı çalışmalarda bulunan ve Knidos kentinin yeri konusunda tartışmalara ışık tutabilecek ve "eski Knidos yeni Knidos" tezini öne süren C.M. Cook ve G.E. Bean, Triopion'un kent dışında Kumyer'de olabileceğini savunmuşlardır.³⁰ Kentin Arkaik ve Klasik yerleşimlerinin Datça Yarımadası'nda Burgaz'da yer aldığını, kentin günümüzdeki yerine ise M.Ö. 4. yüzyılda; Geç Klasik, Erken Hellenistik Dönemlerinde taşındığını savunmuşlardır.

Knidos'ta birinci dönem kazıları olarak adlandırabileceğimiz ve 1858-59 yıllarında C.T. Newton'un başlatmış olduğu çalışmaların ardından yaklaşık bir asır, küçük çaplı araştırmalar dışında sistemli arkeolojik çalışmalarda bulunulmamıştır.

Knidos'ta ikinci dönem kazı çalışmaları Amerikan Long Island Üniversitesi'nden Prof. Iris Cornelia Love başkanlığında her kazı döneminde yaklaşık iki yüz işçi çalıştırılarak 1967 yılında başlatılmıştır. Bu çalışmalarda, C.T. Newton'un çıkarmış olduğu kent planından yola çıkarak son araştırmalar da dahil edilmiş, yeni bir kent planı hazırlanmıştır³¹. Kentin bir çok yapısı hakkında ayrıntılı çalışmalarda bulunulmuş, kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde cadde olarak kullanılan bir alan, Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait iskan yerleri, kentin ana kara bölümünde yer alan ve önceleri Aphrodite Tapınağı olarak bilinen aslında Yuvarlak Tapınak mimarisi, Apollon ve Dionysos gibi tanrılara adanmış tapınak yapıları, kentin girişinde yer alan Küçük Tiyatro ve çok sonraki döneme ait Bizans Kiliseleri ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkartılmıştır. C.T. Newton'un önceden kazdığı Demeter Kutsal Alanında ve kentin Nekropol

²⁸ Angelo Mauri, "Annuario della Scuola d' Atene" 4/5, 1921/1922, 397 vd.

²⁹ F. Stark, "Auf den Spuren Alexanders: Reise durch die unbekannte Türkei", Stuttgart, 1962.

³⁰ George Bean; John Manuel Cook, "The Carian Coast III" **B.S.A.** 52, 1957, 58-146.

³¹ Iris Cornelia Love, "Knidos Excavations in 1967" **TAD.** XVI. II, 1968, 133-159.

alanlarında yeni araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Kentin ada b3l3m3nde yer alan Kap Krio'da (Deve Boynu) yine çalışmalarda bulunulmuştur.

Selçuk 3niversitesi'nden Prof. Dr. Ramazan 3zgan tarafından 1987 yılında başlatılan Knidos 33nc3 d3nem kazıları, Eski Eserler ve M3zeler Genel M3d3rl3ę3 adına y3r3t3lm3ştur. Bu kazı faaliyetlerinde kent planının çıkartılması için fotoğrametrik 3l3m çalışmaları yapılmıştır. D3zenli olarak gerçekleştirilen bu d3nem kazıları her yıl Kazı Sonuçları Toplantısı olarak ayrıntılı bir şekilde yayınlanmıştır.³²

33nc3 d3nem Knidos kazılarında kentin yerleşim alanı dışında, antik d3nemin en b3y3k mezar alanlarından Knidos Nekropol sahasının da kent planına kazandırılması için çalışmalar y3r3t3lm3ştur. Bu d3nemde y3r3t3len diğer kapsamlı alışmalar, Aphrodite Tapınağı diye bilinen Yuvarlak Tapınak ve terasında s3rd3r3len çalışmalar (1987-1995), ki bu teraslarda Roma ve Bizans evlerinden oluşan çeşitli meskenler ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca Propylon'da, kentin hemen girişinde yer alan K33k Tiyatro orkestrasında k33k çaplı kazılar da gerçekleştirilmiştir. Kentin ada b3l3m3nde Kap Krio alanında 1992-1996 yıllarında kazı çalışmaları başlatılmıştır. Dionysos Terası ve Stoası ile Liman Caddesi projesi de 1996 yılından itibaren s3rd3r3lmektedir.

Bu t3r projeler ile hedeflenen amaç Knidos kentinin sosyal ve kamusal yapılarının g3n y3z3ne çıkartılmasının yanı sıra antik kent planlamacılığının caddeler ve bu yapılarla olan ilişkilerinin belirlenmesidir.

Yerleşim Arkeolojisi-Kentsel Arkeoloji, Anadolu'da Klasik- Hellenistik D3nem Kentleşmesi, arkeolojik k3lt3r mirası 3zerine teorik ve uygulamalı projelere ilişkin çok sayıda eseri bulunan Prof. Dr. Numan Tuna 1988-1992 yılları arasında Knidos Seramik At3lyeleri kazıları ile kentin ilk kurulduğu ve "Eski Knidos" olarak bilinen, Burgaz'da kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu alışmalar neticesinde Knidos'un toplumsal ve ekonomik tarihine vurgu yapılarak Geç Klasik D3nemin

³² Ramazan 3zgan, Knidos Kazısı XII, **KST**. II, Ankara 1992, 171-188.

değişen toplumsal ekonomik koşullarında Knidos'un yeniden yerleşim sorunu üzerinde durulmuştur³³.

2006 yılına kadar sürdürülen düzenli çalışmalar neticesinde birçok mimari kalıntılar ve çok sayıda önemli buluntu bilim dünyasına kazandırılmıştır. 2007 yılında durdurulan Knidos kazı ve araştırmaları, 2013 yılında Selçuk Üniversitesi adına Doç. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı başkanlığında tekrar başlatılmış ve halen devam etmektedir.

1.3. Kentin Adı ve Kuruluşu

Knidos'un tarih öncesi dönemlerine ait bilgiler sınırlıdır. J. Th. Bent tarafından bildirilen³⁴ ve M.Ö 2. Binyıl'da Kiklad Kültürü ile ilişkilendirilen Kap Krio buluntuları bilinen en erken dönemin izlerini yansıtmaktadır. Bir diğer önemli kaynak olarak, M.Ö. Geç 13. yüzyıla ait, Peloponnesos'da bir liman kenti olan Pylos'ta yazılı tabletlerde Knidos ve halkından bahsederken; bu tabletlerde yer alan yemek dağıtım listelerinde bazı kölelerin etnik kökenleri belirtilmiştir³⁵. Etimolojik olarak Ki-ni-di-ja sözcüklerinin bu tabletlerde yer alması, Knidos adının etimolojik olarak erken Anadolu dilleri ile bağlantılı yerli bir halkı işaret etmektedir ve Knidos'un Dor Kolonizasyonu öncesi dönemlerde varlığını kanıtlamaktadır. Buna göre de, Knidos isminin Dor iskanı öncesi bölgeyi iskan eden yerli halk tarafından kullanıldığını göstermektedir. Bu tabletler daha erken dönemlerde de burada yerleşimin söz konusu olduğunu ve M.Ö. 2. Bin'in sonlarına doğru Grek anakarasıyla bağlantıyı gösterir³⁶. Özellikle Askeri Liman çevresinde gerçekleştirilen kazılar sırasında bulunmuş olan Kamiros stilinde vazolar ve Mykenai seramik

³³ Knidos'un toplumsal-ekonomik tarihi, yeniden yerleşim sorunu, Knidos'ta M.Ö 4. yüzyılda toplumsal-ekonomik yeniden yapılanma ve kentsel canlanma, Knidos seramik atölyeleri kazısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Numan Tuna, **Archaeological Investigations at Knidian Territorium**, Ankara. 2012, 10-22, 23-30; 31-40.

³⁴ J. Theodore Bent, **"Discoveries in Asia Minor"**, JHS 9: 1888: 82.

³⁵ Kaphariades için, Gen.- ja-o eki ile Ka-pa-rya-de, veya Milatiai için, Gen.-ja-o eki ile mi-ra-ti-ja örneklerinde olduğu gibi, Knidiai için Gen.-ja-o eki ile ki-ni-di-ja sözcüğü; bkz: PY Ad 683, Aa 792, Ab 189, An 292(zikreden: Herbert A. Cahn, **Knidos, Die Münzen des 6. und 5. Jahrhunderts v. Chr.**, Berlin: 1970: 13); T.G Palaima, **"Scribes, scribal hands and paleography"** eds. Yves Duhoux, Anna Morpurgo Davies, **A Companion to Linear B Mycenaean Greek Texts and their World** Vol. 2, Peeters, Louvain **La-Neuve-Walpole**: 2011: 57-58.

³⁶ L.A Stelle, 1965, 34- 35, dipnot 83, 210; Herbert A. Cahn, 1970, 13.

parçaları, yazılı dokümanları doğrular niteliktedir³⁷.

M.Ö. Geç 12. yüzyılda Dorlar'ın Rhodos ve Syme adaları üzerinden Knidos'u da kolonize ettikleri tahmin edilmektedir. Değişik kaynaklarda, burada kurulan Dor kolonilerinde Knidos'un kurucu isimlerinin (Ktistes³⁸) *Hippotas* ve *Triopas* olarak geçtiği kaydedilmektedir³⁹. *Doris Bölgesi* olarak da adlandırılan bu bölgedeki Dor kolonileri dalgalar halinde gelen kolonistler tarafından tekrarlanan kolonizasyon girişimleri ile yerli halklara karşı varlıklarını pekiştirebilmişlerdir. Knidos'un Dor geçmişi başka kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde yazıtlarda görülen Dor lehçesi bunun kanıtıdır. Kabile ve ay isimleri, polislin kurumları Sparta özelliklerini çok anımsatır⁴⁰.

Herodotos (*Herodotos, Historiai I, 174*) Knidos'u Lakedaimonialı⁴¹ göçmenlerin kurmuş olduğunu bildirir. Bizanslı tarihçi Hesychius, Diodorus Siculus'un ifadelerinden (*Diodorus Siculus, Bibliotheke Historike, 5.57.6*) Mora Yarımadası'nın maruz kaldığı kıtlık nedeniyle Rodos ve Knidos'a ulaşan ilk yerleşimcilerin Limodorialılar⁴² olarak adlandırıldıklarından söz etmektedir. Mytilene, Myndos ve antik dünyadaki birçok şehir gibi Knidos da orijinalde, Greklerin, "Euripos" (*Pausanias, Perihegesis tes Hellados, VIII. 30, 2*) olarak adlandırdıkları dar bir boğazla bağlanan iki liman şeklinde, ana karaya yakın bir ada üzerine kurulmuştur. Herodotos (*Herodotos, Historiai I, 174, 2*) ve Thukydides'in (*Thukydides, Historia I, 4, 8*) ifadelerinden Knidos'ta Dor yerleşiminden önce de burada bir iskanın olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Knidos kentinin kuruluş mitolojisinde güneş tanrı Helios ve Rhodos'un

³⁷ Iris Cornelia Love, 1976, 1111; Ramazan Özgan, 2002, 7-8.

³⁸ Hellen kentlerinin mitolojik kurucularına verilen isim. Bu unvan yaygınlaşarak bir kenti ya da krallığı kuran fakat mitolojik olmayan isimler için de kullanılmıştır. Pontus Krallığı'nın kurucusu I. Mithradates Ktistes gibi.

³⁹ Diodorus Siculus, **Bibliotheke Historike**, V. 53, V. 61; Pausanias, **Perihegesis tes Hellados**, X. ii, i; Stephani Byzantii, **Ethnicorum**, 256. 14; Strabon, **Geographika**, XIV. 653.

⁴⁰ SGDI no. 3500 vd.

⁴¹ Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nda yer alan bir bölge. Pseudo-Skylax'ın Periplous'unda "Messenia'dan sonra Lakedaimon halkı vardır".

⁴² Yunanistan'ın Melia Bölgesinde yaşayan halk. Pseudo-Skylax'ın Periplous'unda "Phokis'lilerden sonra Melia ve Melia Körfezi vardır. Bu körfezde Limodorialı'lar olarak adlandırılan yerleşimler bulunur" ifadeleri yer almaktadır ve bu halkın, kıtlığa maruz kaldığını, açlıktan dolayı bölgelerini terk ederek Karia'ya ulaşmış buraya yerleştiklerini anlıyoruz.

oğulları; Poseidon'un torunu Triopas yer almaktadır. Triopas kardeşleri Macar, Actis ve Candalus ile bir olup, kendilerinden her konuda çok daha yetenekli ve becerikli beşinci kardeşleri Tenages'i kışkandıkları için öldürdükleri ve bu suçun açığa çıkmasının ardından Triopas'ın Karia'ya kaçtığı ve bugünkü Tekir Burnu'nda Knidos kentini de içine alan Triopion'u kurduğu bilinmektedir. Antik literatürde de Knidos'un kuruluşu Dor kökenine ve Spartalı kahraman Triopas'a bağlanır. (*Diodorus Siculus, Bibliotheka Historike, V. 61, 2-3; Arrianos, Anabasis. 2, 5, 7; Plinius, Naturalis Historia 5, 104*). Diodoros Sicilius, Triopas'ın Thessalia bölgesinden kaçıp Knidos kentine geldiğini ve kentte kendi adı ile anılan Triopion'u kurduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak Triopas'ın kurduğu yalnızca bir kutsal alan değil aynı zamanda bir şehirdi.

Triopion'un yeri ve Knidos ilişkisi ile ilgili çeşitli tereddütler bulunmakla birlikte antik kaynakların aktardıkları, Triopion'un Knidos'un diğer adı olduğunu açıkça göstermektedir.

Byzanslı Stephanos'da *Triopion* bir şehir olarak vurgulanır. Flavius Arrianos, (*Arrianos, Anabasis, 2, 5, 7*), Persli Orontobates'in Halikarnassos, Kaunos ve Thera'yı işgal ettiğini buna karşı Kos ve Triopion'u ise müttefiki yaptığından söz etmektedir. Bölgeyi çok iyi tanıyan Halikarnassoslu Herodotos şehir anlamında böyle bir yerden söz etmez, Herodotos Triopion adı ile Dor Birliğinin kutsal alanını, (*Herodotos, Historiai, 1, 144*) bütün Knidos Yarımadasını (*Herodotos, Historiai, 1, 174*) ve yarımadanın batı ucunu vurgulamıştır. (*Herodotos, Historiai, 4, 38*) Thukydides (*Thukydides, Historia, VIII, 35*) Triopion ile batı uçta yer alan burunu yani Knidos'u tanımlamaktadır.

Triopion ve Knidos, Plinius'da (*Plinius. Naturalis Historia 5, 104*) bir arada görülür⁴³. Burada Plinius, Knidos'un "*Knidos, Triopia, daha sonra Pegusa ve Stadia*" olarak adlandırıldığını bildirmektedir. Pausanias (*Pausanias, Periegesis tes*

⁴³ Charles Thomas Newton, **A history of discoveries at Halicarnasus, Cnidus and Branchidae II** 1863, 372, George Bean, John Manuel Cook, **The Cnidi**, **B.S.A.**, 47, 1952, 171 vd. ;D.Müller, **Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodotos. Kleinasien und angrenzende Gebiete mit Südostthrakien und Zypern** (Tübingen 1997), 301 vd.

Hellados, 10, 11, 1) Knidos'un kurucusu Triopas'ın faaliyetlerini anlattığı ifadelerinde Knidos ve Triopion'un tanımlaması için kesinlikle bir şehri tanımlar. Tüm bu açıklamalara göre Triopon isimlendirmesi ile Knidos kast edilmektedir. Böylece Herodotos'un bildirdiği, Dor Kolonizasyonu ve şehrin erken dönemlerdeki kuruluşu ile Dor kökeni izlenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. Coğrafi Konumu

Knidos, Anadolu'nun güney-batı ucunda antik Karia Bölgesi sınırları içinde bir şehir olup, Küçük Asya'nın güney-doğu kıyısında Nisiros ve Kos adalarının karşısında bulunmaktadır. Coğrafi koordinat olarak 27°20 boylamda ve 36°45 enlemde yer almaktadır.

Günümüzde Datça ya da Reşadiye Yarımadası şeklinde adlandırılan, antik dönemde ise Knidos Yarımadası olarak bilinen yarımada Anadolu'nun güneybatı ucunda doğu- batı doğrultusunda, bir parmak gibi Ege Denizi'ne doğru uzanmaktadır. Herodotos (*Herodotos, Historiai, I. 174, 2-3*) Knidos Yarımadasını, Bybassos (Hisarönü) Boğazından başlatır ve sonlandığı batı uç noktasındaki Triopion Burnuna dek tüm karayı Knidos toprağı olarak vurgularken, kuzeyde Kerameikos (Gökova Körfezi), güneyde Syme ve Rhodos ile sınırlarını belirler. Günümüz Marmaris (Physkos) ilçesinin yaklaşık 18 km batısından, kuzeyde Bordont Koyu (Bencik) ve güneyde Hisarönü arasında yer alan yaklaşık 2 km. genişliğindeki bir kıstakla Güney Batı Anadolu'dan Knidos Yarımadası'na geçilir. Söz edilen bu kıstaktan Deve Boynu Burnu olarak anılan ve araştırmacıların Kap Krio olarak vurguladığı bölge arasında 67 km lik bir mesafe söz konusudur. Bu uzun yarımadanın kuzeyinde Gökova Körfezi ve Bodrum Yarımadası batısında Kos, ve güneyinde Rhodos ve Syme gibi adalar ile çevrilidir.

Herodotos'un 5 stadia olarak genişliğini belirlediğı, Bencik'te günümüzde "Balık Aşırın" olarak tanımlanan mevkideki 800 m genişliğinde dar bir kıstak ile Knidos toprakları anakaraya bağlanmaktadır. Burası yarımadanın en dar noktasını oluşturmakta ve Pers komutanı Harpagos'un M.Ö. 545 yılındaki seferlerine karşı Knidoslularca kesilerek topraklarını adaya çevirmek istedikleri kıstak olarak kabul edilir. (*Herodotos, Historiai, I. 174, 2-5*). Knidos Yarımadası, orta kısmında, Datça ilçesinin kuzeybatısındaki, 2.5 km genişliğinde ve 6 km uzunluğunda başka bir kıstakla iki eşit parçaya bölünür.

Yarımadanın doğu kısmı oldukça dik, kayalık yaklaşık 742 m yüksekliğindeki ulaşılmaz dağ sıraları ile kaplı olup, günümüzde de antikçağda olduğu herhangi bir yerleşim için uygun bir arazi içermez.

Batı bölümünde ise 1158 m lik Karabelen Dağı yer almaktadır ve bölgedeki yükseltiyi arttırmaktadır. Datça'nın doğusuna doğru bu yükselti azalarak Kumyer'in güneyinde yerini verimli arazilere bırakmaktadır. Bölgenin güneyinde dağlar denize doğru daha yumuşak alçalır. Güney düzlüğünde Datça Körfezi yer alır. Yarımadanın bugünkü merkezi olan Datça, düzlük alanının batısında bulunur. Batı bölümün doğusunda günümüzde olduğu gibi Antik Çağ'da⁴⁴ Datça düzlüğünde yer alan yerleşimler bulunurken⁴⁵, bölgenin batısında Çeşmeköy, Zeytincik, Betçe, Palamut bükü gibi modern yerleşimlere dar bir boğazdan geçilerek ulaşılır.

Knidos'un yaklaşık 11 km. batısında yer alan Kumyer'de bulunan antik dönemden kalma duvar kalıntıları, yazıtlar ve seramik parçalarından oluşan buluntular antik dönemde, Knidos'un dışında bu bölgede de bir yerleşimin gerçekleştiğini⁴⁶ göstermektedir. Daha sonra yine bir boğazdan geçilerek ulaşılan ve bugün Tekir Burnu olarak adlandırılan yarımadanın batı ucunda yer alan Knidos kentine ulaşılır. Knidos şehir bölgesine geçişi sağlayan boğazda, modern kara yolunun güneyinde görülen köprü kalıntısı, Antik Çağ'da da karayolu bağlantısının buradan yapıldığını açıkça göstermektedir⁴⁷. Yarımadanın en ucunda, antik literatürde de birçok kez tanımlaması yapılan, Antik kentin kuzeyinde, Ege denizinde yükselen, zirvesiyle Tekir-Bumu ve şehrin bir bölümü olarak Deve Boynu Burnu (Kap Krio) bulunur. Knidos diğer Batı Anadolu kentlerinden farklı karakterde bir kenttir. Bunun en önemli nedeni de doğusunda anakara ile bağlandığı noktada (Kap Krio) dağlık bir alanda bulunması, dar bir boğaza sahip olması, topoğrafyası ile Kos, Rhodos, Telos, Nisyros ve Syme gibi ada kentleri ile olan komşuluğudur. Kent bundan dolayı, ada karakterli bir yerleşim görünümündedir.

⁴⁴ Datça çevresindeki arazide yer alan Burgaz'da, Dalacak'ta Bean ve Cook Eski Knidos'un yer aldığı ileri sürmektedirler. George Bean, John Manuel Cook 1952, 171-212.

⁴⁵ Hızırşah: George Bean, John Manuel Cook, 1952, 177; D. Müller 1997, 313; Dalacak- Burgaz; George Bean, John Manuel Cook 1952, 173-175; D. Müller 1997, 312.

⁴⁶ George Bean, John Manuel Cook 1952, 182-183; D. Müller 1997, 314-315; George Bean 2000, 145.

⁴⁷ Ramazan Özgan, 2002, 4.

Dolayısı ile kentin tarihi de Karia'nın tarihinden bağımsız bulunduğu çevredeki ada kentlerinin tarihi ile paralellik gösterir.

2.2. Dağlar

Karia Bölgesinin önemli dağ uzantıları arasında kuzeyde 1820 m yüksekliğinde Aydın (Messogis Dağı) 1370 m yüksekliğinde, Çine (Marsyas) Çayı, Milas Ovası ve Büyük Menderes Ovası vadileri arasında yer alan Beşparmak (Latmos) Dağı, Bafa Gölü'nün güneyinde kalan ve güneydoğu yönüne doğru bir kavis çizen, Kazıklı ve Paşalı Dağları olarak da bilinen 1071 m yüksekliğindeki Grion Dağı ve Toros zincirinin bir parçası olan Bozdağ (Tmolos) (2160 m) yer almaktadır.⁴⁸

2.3. Akarsular

Antik Karia Bölgesinin önemli akarsuları bölgenin iç kesimlerinde yer alan Maiandros olarak bilinen Büyük Menderes Nehri ve Indos olarak bilinen Dalaman Çayıdır. Bölgenin doğusundan batısına doğru akan ve bu noktada Maiandros ile birleşen Morsynos (Dandalaz), Antik Dönemde Harpasos olarak geçen Akçay, ve Çine (Marsyas) çayları bölgenin verimli topraklarını sulamaktadır. Herodotos⁴⁹ Marsyas Çayı'nın aktığı düzlük bölgeyi "*Idrias Ülkesi*" olarak aktarmaktadır. Bölgenin diğer akarsuları arasında Mylasa (Milas) yakınında denize dökülen (Kybersos) Sarıçay ve bölgenin güneydoğusunda yer alan ve antik dönemde bir körfez kalıntısı olan Köyceğiz (Kaunia) Gölü ile birleşen Dalyan (Kalbis) yer almaktadır. Plinius⁵⁰, un aktardığına göre Dalaman (Indos) Çayı Kibyrtis'te doğar ve yaklaşık 60 kolla beslenir.

⁴⁸ Canan Küçükveren, *Ege'de Bir Anadolu Uygarlığı "Karia"*, 2005, 17.

⁴⁹ Herodotos, *Historiai*, 5, 118.

⁵⁰ Plinius, *Naturalis Historia*, 5, 29, 103.

2.4. İklim-Tarımsal Faaliyetler

Knidos'un kuzeyinde Ege Denizi, güneyinde Akdeniz'in birleştiği noktada yer alması iklim açısından ilginç bir durum oluşturmuştur. Kuzeye bakan Ege Denizi civarında sert rüzgarlar hakimken güney tarafında daha ılıman esen rüzgarlar ve daha ılıman bir iklime sahipti. *Dağlık Kap-Krio Burnu* üzerinden denizcilik mevsimi boyunca gece gündüz güçlü bir kuzeybatı rüzgarı, meltem eser. Bu yüzden güneyden gelen gemiler bu çevrede büyük zorluk çekerdi. Bugün de gemiler tıpkı antik dönemdeki gibi, sık sık Knidos Limanında şartlar daha uygun olana kadar beklemek zorunda kalmaktadır. Antik dönemde bu kıyıya uğramadan geçip giden gemi sayısı çok azdır⁵¹. Ana karadan uzaklaştıkça iklimde karasallaşma görülüyor ve doğal sonucu olarak da tarım faaliyetlerinde de farklılaşma yaşanıyordu. Günümüzde % 60 olan ormanlık alanlar antik çağda bu orandan çok daha fazlaydı. Akdeniz ikliminin etkili olduğu yerlerde zeytin ve incir yetiştirilmiştir. Knidos'un Peloponnesos'tan gelen Dorlar tarafından ilk yerleşim yeri olarak Datça ovasında kurulmasında, bu verimli ovanın ve bu ovayı besleyen çayının, meşe palamutu, zeytin, badem ve diğer meyve ağaçlarıyla birlikte bol suya sahip olması etkili olmuştur.

Knidos'ta iyi cins şarap üretildiğini eski kaynaklardan öğrenmekteyiz. Antik Çağ coğrafyacısı Strabon⁵²

“gerçekten de Ephesoslu’ların ve Metropolisliler’in şarapları iyidir Messogis Dağı, Tmolos Dağı ve Katakekaumene ülkesi”⁵³ Knidos ve Smyrna ve diğer az önemli yerler hem zevk vermek hem de tıbbi amaç için kullanılan çok iyi cins şarap elde ederler”

Knidoslular'ın Teritoryumu günümüz Datça Yarımadası'nı tümüyle kapsamaktaydı. Yarımada 45.900 hektarlık yüzölçümünün ancak % 20 si tarıma elverişli topraklara sahiptir⁵⁴. Bu arazilerin antik dönem koşullarına göre temel besin maddesi olan tahıl için yaklaşık 2.800 ton üretim potansiyeli olduğu tahmin

⁵¹ George Bean, *Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi*, İstanbul, 2009, 137.

⁵² Strabon, *Geographika*, XIV.I.15.

⁵³ Strabon tarafından “Yanık Ülke” olarak anılan, günümüzde Manisa-Kula sınırları içerisinde kalan bölge.

⁵⁴ B. Mater, “Datça Yarımadasında arazi sınıflandırması”, İ.Ü, Coğrafya Enstitüsü Dergisi 20-21, 1974: 207-209.

edilmektedir⁵⁵. Antik dönemde kişi başına ortalama 235 kg olan yıllık tüketime göre⁵⁶, Datça Yarımadası tahıl üretim potansiyelinin en fazla 12.000 kişiyi besleyebileceği anlaşılmaktadır. Bu potansiyel, M.Ö. 4. yüzyıl öncesinde kapalı ekonomiye sahip Knidos'un erişebileceği nüfus büyüklüğünün sınırlarını da belirlemektedir. Bu verilerden Antik Çağ'da kentin nüfusunun yaklaşık 40.000 civarında olduğunu söyleyebiliriz.

Knidoslular M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren pazar ekonomisine açılmasının sonucu olarak, yeni tarımsal tekniklerle yarımada'nın arazi kullanımını değiştirmiş olmalıdır. Dış pazara bağımlı olarak gelişen bağcılık ve zeytincilik için yeni tarım alanlarının açılması dolayısıyla eğimli arazilerin teraslanması, taşlı-sığ toprakların geliştirilmesi gerekiyordu. Özellikle yarımada'nın Hızırşah ve Kumyer köylerinin çevresinde eğimli ve makiliklerle kaplı bulunan yamaçların ince-uzun, şerit düzeninde teraslanmış oldukları görülmektedir⁵⁷. Bu alanların tarıma açılması ile dönemin demokratik toplum örgütlenme modeline uygun olarak polis yurttaşlarının eşit paylaşımına olanak tanıyan toprak mülkiyet düzeni de sağlanmaktadır.

Knidoslular M.Ö. 4. yüzyıl ortalarından itibaren kısa bir sürede antik dünyanın şarap pazarında önemli bir üretici durumuna gelmiştir. M.Ö. 4. yüzyıl sonlarından itibaren Knidos amphoraları mühürlenerek, pazarlarda aranan ürün olduğu tescil edilmiştir.

Atina, İskenderiye ve Delos gibi dönemin başlıca tüketim merkezlerinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen amphora kulplarına göre, M.Ö. 3. yüzyıllarda Knidos şaraplarının önemli bir pazar payına sahip olduğu görülmektedir⁵⁸.

⁵⁵ Numan Tuna, Batı Anadolu Kent-Devletlerinde Mekan Organizasyonu: "Knidos Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmış Doktora Tezi, İzmir 1983, 35.

⁵⁶ Carl A. Roebuck, **A note on Messenian economy and population**, *Classical Philology* 40, 1945: 149 vd; P. Garnsey, "Yield of the land", *Time, Tradition and Society in Greek Archaeology*: 147 vd.

⁵⁷ Numan Tuna "Datça Yarımadası Yüzey Araştırmaları, 1983", II. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1985: 34 vd. plan 1-3.

⁵⁸ Virginia Grace, Newsletter 57 (March 1966), Amer. Research Center in Egypt: 1-5; Virginia Grace, Delos: 281-82; Virginia Grace, Hesperia III: 197-310; Virginia Grace, **Amphoras and the Ancient Wine Trade**, *American School of Classical Studies at Princeton*, New Jersey, 1979: 12, 28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTİN YAPILARI VE KALINTILARI

3.1. Kent Surları

Büyük kısmı korunmuş olan kent surları, batıda askeri limandan itibaren terasların üzerinden akropolün yukarısına kadar devam eder ve oradan Demeter Kutsal Alanı'nın doğusundan tekrar aşağıya doğru inip ticari limanın savuma sistemine bağlanır. Halihazırda genellikle görülebilen *poligonal* (çok kenarlı) ve *izodomik* (eş formlu ve eş yükseklikteki) duvar işçiliği M.Ö. 4. yüzyıldandır⁵⁹. Yani birçok Karia kentinin savunma sistemlerinin inşa edildiği zamana ait özellikler taşır. Ancak çok daha erken inşa edilmiş olan ve *Kyklopien* (iri bloklardan oluşan duvar) duvar kısımları da vardır. Akropolde ise toplam 4 kapı ile 15 büyük kule bulunur. Kentteki surların tüm uzunluğu yaklaşık 4 kilometreyi bulmaktadır. Bu savunma sistemi ile Kap Krio Yarımadası'nın kuzey yamacı da korunmuştur. Toplam 40 kule düzenli aralıklarla duvarları desteklemekteydi. Bunların dışında batı liman girişinin her iki tarafında iki yuvarlak kontrol kulesi vardı. Bunlardan güneydeki günümüze kadar çok iyi durumda korunabilmiştir.

3.2. Tiyatronun Batısındaki Teras (Liman Agorası)

Knidos'a bilimsel açıdan ilgi duyan ilk ziyaretçilerden olan İngiliz Dilattanti Cemiyeti tarafından düzenlenen keşif heyetinin üyeleri, tiyatronun batısındaki ve limanın hemen yakınındaki bu geniş terasın üzerinde bir tapınağın temellerinin farkına varmışlar, yapının şarap ve tiyatro tanrısı Dionysos'a ait olabileceğini düşünmüşlerdir. Ele geçen çok az sayıdaki frizlerde dans eden kadın figürleri (maenadlar) *krater* olarak adlandırılan şarap kapları ve *tyrsos* adlı sopaların betimlenmiş olmaları, frizlerde işlenen konuların Tanrı Dionysos kültüyle ilintili olup, tapınağın da Dionysos'a adandığı şüphesizdir⁶⁰. Yazıt blokları arasında...NKAHTO...harfleri bulunan bir *baştaban bloğu* (arşitrav) dikkati çeker. Yapı İon düzenindedir ve frizle süslenmiş bir peripterostur (sütunlarla çevrilmiş).

⁵⁹ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya 2002, 19.

⁶⁰ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya 2002, 20-21.

3.3. Stoa (Sütunlu Galeri)

Yaklaşık 130 m. uzunluğunda olan stoa oldukça görkemli bir yapıdır. Toplam 25 oda ve batıda (terasın sol sınırında) birkaç ek mekandan oluşmaktadır. Burada teras destek duvarı *izodomik* (eşit boyutlu) mavi kireçtaşı bloklarından ve *konglomera* taşlarından örüldüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu duvarın önüne uzun bir dizi oluşturan 5x3,80 (ikisi 2,10) metre boyutlarında 25 küçük mekan inşa edilmiştir. Bu odaların hepsi meydan tarafına yani güneye açılmaktadır. Teras duvarına bitişik bir durumda 1.70x5.80 metre ölçülerinde uzun bir *podyum* (bema) bulunmaktadır. Podyumun sağ ve solunda bulunan çıkıntıların üst kaplamalarını oluşturan mermer plakalarda, bronz bir heykele ait olduğu anlaşılan ayak boşlukları mevcuttur. Doğudaki çıkıntının cephesinde, 6 satırdan oluşan bir de yazıt bulunmaktadır:

ΟΔΑΜΟΣ ΚΑΙ ΑΒΟΥΛΑ ΚΑΙ ΤΟΜΝΑΜΟ ΝΙΟΝ ΚΑΙ ΑΓΡΟΥΣΙΑΣΥΜ
ΜΑΧΟΝ ΣΥΜΜΑΧΟΥ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΚΛΕΙΔΑ ΤΟΝΕΥ ΕΡΓΕΤΑΝ ΘΕΟΙΣ:

“Halk ve meclis ve ileri gelen kişilerin meclisi ve senato, Aristokleidas oğlu Symmachos’un oğlu hayırsever Symmachos’un heykelini tanrılara adadı.”

Hayırsever Symmachos muhtemelen stoa'nın onarımını üstlenmiş ve kendisine ait mermer bir oda düzenlenmiştir. Şahıslar ve şehirler tarafından Roma merkez yönetiminden imtiyazlar sağlamak amacıyla yapılan bağışlar yaygın bir gelenektir. Knidos da bu geleneğe sahip kentlerin başında gelmektedir. Ephesos'ta daha geç döneme ait yazıtlardan da anlaşıldığı kadarıyla, bu girişimle Symmachos Roma vatandaşlık hakkına kavuşmuştur.

Podyumun ortasında ise, 85 cm yüksekliğinde, alt ve üst kısmı çıkıntı yapacak şekilde profillendirilmiş dikdörtgen prizma şeklinde mermer bir heykel kaidesi yerleştirilmiştir.

Kaidedeki yazıtta⁶¹:

ΘΕΑΝΔΡΟΣ ΣΙΜΥΛΟΥ ΔΙΙ ΜΕΓΙΣΤΟΙ ΤΙΜΑΘΕΙΣ ΥΠΟ ΤΟΥ
ΔΑΜΟΥ:

“Halk tarafından onurlandırılmış olan Similos’un oğlu Theandros kendi heykelini yüce Zeus’a adadı.”

Yazıtta adı geçen isimler, Knidos’ta başka yazıtlarda da ismi geçen kişilerdir, bundan dolayı şehrin önde gelen kimselerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Hatta söz konusu yazıtlar ailenin soyunun Romalı Diktatör Iulius Caesar’ın dostu Theopompos’a kadar uzandığını göstermektedir. Ailenin söz konusu fertleri Roma İmparatoru Traianus ve Hadrianus dönemlerinde yani M.S. 2. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardır, bu da bulunan stoa yazıtlarının tarihini vermektedir. Bundan başka diğer bir yazıtta “ΣΤΟΑ” (STOA) kelimesinin yanı sıra daha önce bahsi geçen zengin Knidoslu ailelerden bazı isimler, örneğin “*Symmachos*” yapı yazıtında yer almaktadır. Fakat en önemli harf sırası şüphesiz “ΑΔΡΙΑΝΟ ” dur. Bu isim, stoa’nın Roma İmparatoru Hadrianus döneminde inşa veya restore edildiğini göstermektedir. Yapı yazıtının diğer ilginç bir harf dizisi stoa’nın batı kısmında gün ışığına çıkmıştır. Bu parçada “ΑΠΟΛΛΟΝ ΚΑΡΝΕΙΟΣ” ismi yazılmıştır. Bu yeni yazıt ile kent’in önemli tanrılarından biri olan Apollon’a da bu uzun stoa’nın adandığı açıkça anlaşılmaktadır.

Stoa’nın batı kısmı (terasın sol kenarı) diğer 24 mekandan farklı şekilde düzenlenmiştir. Bu alan muhtemelen sonradan stoaya eklenmiştir ve ne olarak kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir. En batıda (solda) ise yine iki küçük oda yer almaktadır mekanların duvar tekniği ve üslubu Halikarnassos Mausoleum’undaki duvarlarla benzerlik gösterdiğinden dolayı, yapı da M.Ö. 4. yüzyılın ortasına tarihlenebilir. Bu durum, terasın batısında M.Ö. 4 yüzyılda bazı yapılar bulunduğu

⁶¹ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya 2002 , 22 vd.

ve daha sonra, yani Roma Dönemi'nde elden geçirilerek yeniden yapılandırılan stoaya dahi edildiğine işaret etmektedir. Bu mekanda bulunan bir yazıtta⁶²:

Ἀνδρόνεικον Εὐκρατίου δαμιουργήσαντα εὐσεβῶς καὶ μεγαλοψύχως καὶ γυμνασια χῆσαντα τῶν νέων μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐνιουτῶν δωρεᾶν καὶ τὰς γερουσίας καὶ πρεσβεύσαντα ὑπὲρ τὰς πόλεως πλεονάκις δωρεᾶν καὶ ἐκδικίας τέλεσαντα δωρεᾶν καὶ τὰς λοιπὰς λειτουργίας μεγαλοψύχως Δαμονεὶ Καλικράτους ἐκ τῶν ἰδίων φιλοστοργίας χάριν τὸν εαυτὰς ἄνδρα. θεοίς:

“Andronikos, Eukration’un oğlu, Demiurgos’un resmi dairesini severek ve tüm kalbi ile yaptı ve oğlu ile birlikte senelerce ücretsiz Gymnasion’un ve senato Gerusia’nın resmi dairesini üstlendi, yürüttü ve birçok kez devlet görevi altında ücretsiz elçi olarak çalıştı ve avukatlık görevini üstlendi ve diğer genel/kamusal vazifelerini de tüm kalbi ile... Damonike, Kallikrates’in kızı eşine bir heykel ile hürmet gösterdi bütün masrafları üstlenerek ona karşı sevgisinden dolayı ve tanrılarına karşı”

Buradan Andronikos’un birçok kamusal görevi üstlendiğini ve karşılığında bir ücret almadığını anlıyoruz.

3.4. Liman Caddesi

Knidos’un ızgara (Hippodamos) şeklinde olan cadde düzenin önemli bir bağlantısı olarak küçük (askeri) limandan geniş ve taşla kaplanmış bir cadde yukarıdaki teraslara Apollon Kutsal Alanı’na girişi sağlayan propylon ile birleşmektedir. Yaklaşık 6 metre genişliğindeki cadde arazinin yapısına uygun olarak, rampalı bir şekilde küçük limandan başlayarak kuzeydeki teraslara doğru yükselmektedir. Belirli aralıklarla seviyeyi denkleştirmek için basamaklar eklenmiştir. Caddede yürütülen kazılarda birçok yazıtlı heykel kaidesi ortaya çıkmıştır. Bu da Knidos’un Liman Caddesi’nin antik geleneğe uygun bir şekilde

⁶² Chr B.Özgan, **KNIDOS, Ergebnisse Der Ausgrabungen Von 1996-2006**, İstanbul, 2013, 176.

kentin önde gelen yurttaşlarının heykelleri ile süslendiğini göstermektedir. Kaidelerin en erkeni M.Ö. Geç 4. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu durum caddenin M.Ö. 4. yüzyılın ortasında inşa edildiğini göstermektedir⁶³.

3.5. Dor Tapınağı (Pembe Tapınak)

Apollon Tapınağı terasına giden yolun ortasında “Pembe Tapınak” olarak adlandırılan yapıya ulaşılır. Tapınak altyapısını oluşturan krepis ve stylobat kısımlarında kullanılan gri-pembe kireçtaşından dolayı böyle adlandırılmıştır. Tapınağın pembe bloklardan birinin üzerine Knidos’un önde gelen şahsı Gaius Iulius Theopompos’un Apollon Karneios’a adağını içeren bir yazıt yazılmıştır. Bundan dolayı bu tapınak da Apollon’a adanmıştır. Tapınağın planında etrafı bir sıra sütunla çevrili peripteral planlıdır. Ancak yarım sütunların varlığı da arkada bulunan kısmı (opisthodom) muhtemelen bu şekilde oluşturulup, yalancı *opisthodom* (pseudo opisthodom) olarak yapılmış olduğunu gösterir. Çevrede bulunan çok sayıda yeniden kullanılmış triglyph-metop frizli ve Dor başlıklarının gösterdiği gibi tapınak, Dor düzeninde inşa edilmiştir⁶⁴.

3.6. Apollon Karneios Kutsal Alanı

Propylondan çıkıp batıya doğru devam eden yol Knidos’un en önemli kült terasında sona erer. Birçok defa üzerine yeni yapılar inşa edilmiş olduğundan tapınağın esas planını tanımlamak kolay değildir. Bugün görülebilen kırık taş ve harçtan inşa edilmiş duvarlar muhtemelen Geç Antik Dönem’e aittir. Yapının bir Apollon Tapınağı olduğunu, terasın doğu tarafında bulunan ve yapıya ait olan altar da göstermektedir⁶⁵. Bu altar 11.20x6.70 metre boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Friz blokları üzerindeki yazıtta friz yontucularının adları bulunmaktadır. Bunlar: *Antiokheia’lı Theon ve Knidos’lu Zenodotos’tur*. Her iki sanatçı da başka yazıtlardan ve yerlerden tanınmaktadır ve M.Ö. 2. yüzyılın başlarında faaliyet göstermişlerdir. *Karneios* erken dönemlerde *Apollon* ile özdeşleştirilmiş olan eski Dor bereket

⁶³ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002, 30 vd .

⁶⁴ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002 36.

⁶⁵ Christine Bruns Özgan Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002, 40 vd.

tanrısıdır. *Karneia kült kutlamaları* özellikle Dor yerleşmelerinde yaygındı. Bu kutlamalar dokuz gün sürüyordu ve Karneios Ayının ilk yarısında yapılıyordu.

3.7. Yuvarlak Tapınak Terası

Bu yapıya ait mavi mermerden düzgün bir şekilde kesilmiş podyum bloklarının büyük bir kısmı *orijinal yerinde* (in situ buluntu) durmaktadır. Yapı kentin kuzeyinde özellikle bu iş için yarım daire biçiminde işlenmiş kaya üzerinde yükselmektedir. 1.50 m. yüksekliğindeki podyum üzerinde üç basamaklı bir krepis yer alır, bunun en üst tabakasında yani stylobat üzerinde de sütun sırası yükseliyordu. Tapınağın tüm çapı yaklaşık 17 metredir. Bugün hala kalıntıları görülebilen cella duvarını 18 sütun çevrelemekteydi⁶⁶. Burada bu tapınağın hangi tanrı yada tanrıçaya adanmış olabileceği sorusu akla gelmektedir. Cellanın iç kısmında mavi kireç taşından büyük yontu kaidesi muhtemelen kült yontusunu taşıyordu. Bu türden yuvarlak bir tapınak Roma yakınındaki Tivoli'de İmparator Hadrianus'un villasında Praksiteles'in Aphrodite yontusunun bir kopyasının bulunduğu benzer şekilde yuvarlak bir tapınak açığa çıkarılmıştır. Diğer bir olasılık, bu terasta ele geçen bilge ve güzel sanatlar tanrıçası Athena'dan bahseden yazıtlardır. Yontu buluntuları da diğer kutsal alanlarda ele geçenlerle benzerlik taşımaktadır. Diğer bir olasılık, sağlık tanrısı Asklepios'a adak olarak kullanılan çok sayıda çocuk yontusunun burada bulunmuş olmasıdır. Diğer bir olasılık, Delphi'deki ünlü Apollon Kutsal Alanı'ndaki taşın bir kopyası olan omphalosun bu alanda ele geçmiş olması da Asklepios'un babası Apollon'un tapınağın adak sahibi olabileceği fikrini olanaklı kılmaktadır. Yuvarlak Tapınak kentteki Apollon Sunağı ile benzerliklerinden dolayı da aynı şekilde M.Ö. 2.yüzyıla tarihlenebilir.

3.8. Korinth Tapınağı'nın Bulunduğu Teras

Terasın güney ucu yakınında yine kırık taşların harç ile bağlanması sonucu kat kat yığılmış ve mermer levhalarla kaplanmış temel bulunmaktadır. Böyle bir temel üzerine tamamı beyaz mermerden bir tapınak yapımı Knidos'ta seyrek görülür. Yapının planı Roma İmparatorluk Dönemi için tipiktir⁶⁷: Uzun kenarlarda sütunlar

⁶⁶ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002, 45.

⁶⁷ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002, 48.

yerine her bir tarafta cella duvarları ile bitişik altışar yarım sütun yer alır. Ön tarafta 4, arka tarafta ise 2 sütun vardır. Tapınağın boyutları 15x98.20 metredir. Doğudaki bir merdiven yüksek podyuma ulaşır. Cellanın iç duvarları dıştaki yarım sütunlarla aynı hizadaki plasterle bölümlenmiştir. Sütunların ve plasterlerin üzerine korinth başlıkları yerleştirilmiştir. Başlıklardaki motiflerin ve diğer mimari bezemelerin stil özelliklerinin yardımıyla, tapınak M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına; Geç Antoninler Dönemine (M.S. 96-180) tarihlendirilir.

3.9. Küçük Tiyatro

Knidos kentinde Antik Dönem'e ait olduğu bilinen iki tiyatro vardır: Bunlardan birincisi kentin akropolünün altında dik bir yamaçta yer alan ve "Büyük Tiyatro" olarak anılan yapıdır⁶⁸. Yapı malzemesinin büyük bir kısmı sökülüp kaynaklara göre 19. yüzyılda Mısır'a nakledilmiştir. Diğeri ise kentin Büyük Limanı'nın (Ticaret Limanı) kuzeyinde, Dionysos terasının hemen doğusunda bulunan "Küçük Tiyatro"dur". *Koilon- Caeva* (seyirci kısmı) *iki gezinti yeri* (diazoma) ile toplam üç bölümden oluşmaktadır: Aşağıda 12 veya 13 sıra, ortada 11 ve en üstte 7 sıra bulunmaktadır. Tanrı Dionysos'a adanmış ve onun adına oyunlar sahnelenmiştir. Tiyatro koilonun altında çıkan seramik buluntularından dolayı M.Ö. Geç 4. yüzyıl veya Erken 3. yüzyıla tarihlendirilir. Bu sonuç, Knidos'un küçük tiyatrosunun Anadolu'nun en eski tiyatrolarından biri olduğuna işaret eder. Arşitravlardan birinin üzerinde, Roma İmparatoru Traianus'un adının geçtiği bir yazıt bulunmaktadır: NEPOYATP (=NEROUA TR). Dolayısıyla sahne binasının cephesinin üst katlarının görkemli bir mimari ile süslenmiş olduğu ve bu tadilatın M.S. Erken 2. yüzyılda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

4.10. Nekropol Sahaları

Knidos nekopol sahası (mezarlık), kentin kuzeyinde, batısında ve özellikle doğusunda 8 kilometreden uzun bir alanda yer almakta ve antik dünyanın en geniş mezar sahaslarından biri olarak tanımlanmaktadır. Bir kısmı oldukça büyük olan yüzlerce mezar yapısı, günümüzde Knidos'a giden yolun her iki tarafına dağılmış

⁶⁸ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002, 52 vd.

durumdadır⁶⁹. Çoğu mezar yapısının çokgen bloklarının özenli bir şekilde birleştirilmesiyle oluşturulan duvar işçilikleri dikkat çeker. Bu durum kentin doğusundaki nekropolün en geç Erken Hellenistik Dönem'den itibaren kullanılmış olduğunu gösterir.

⁶⁹ Christine Bruns Özgan, Knidos Antik Kent Rehberi, Konya, 2002 , 68-69 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KNIDOS TARİHİ

4.1. Hellenistik Dönem Öncesi

Herodotos (*Herodotos, Historiai, 1,174,2*) ve Thukydides'in (*Thukydides, Historia, I, 4, 8*) ifadelerinden Knidos'ta Dor yerleşiminden önce de burada bir iskanın olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Knidos kentinin Ege kültürleri olan ilişkilerini ve bu bölgede yerleşim gördüğünü, 19. yüzyılın sonlarında J. T. Bent'in Knidos Kap Krio kıstağındaki araştırmaları⁷⁰, doğal şartların ortaya çıkarmış olduğu mezarlar ve bu mezarlarda ortaya çıkartılmış *Kiklad* sitili idol buluntuları, bizi dönem olarak Erken Bronz Çağına M.Ö. 3. Bin'e götürmektedir. Ancak günümüzde bu mezarlık alanları ve buluntularla alakalı bir kalıntı görülmemektedir⁷¹.

M.Ö. 12. yüzyılda Dor göçleri olarak da bilinen Ege göçleri ile Dor kavimleri büyük kitleler halinde Akhaların daha önce güneyde izledikleri aynı güzergahı takip ederek Ege Denizi'nin güneyinde bulunan adalara yerleşmişlerdir. Diodoros Sicilus⁷² bu göç hareketlerinin Rhodos, Kos ve Syme adaları ile karşısındaki Halikarnassos ve Knidos Yarımadasına doğru olduğundan bahseder. Bütün bu göç dalgaları sonucu Dorların Rhodos'ta ve Syme'deki yerleşimlerinin tamamlanması ile Knidos'un kuruluşu da M.Ö. Geç 12. yy'da gerçekleştiği söylenebilir.

Anadolu'nun batı kıyısındaki yerleşmelerde tespit edilen *Protogeometrik Dönem* (M.Ö. 1100-950) Antik Karia bölgesinde Yunan kolonizasyon faaliyetlerinin boyalı seramik buluntularından yola çıkarsak yaklaşık olarak M.Ö. 10 yy'da başlamış olduğu söylenebilir. Antik kaynaklarda bunu büyük ve ani bir göç hareketi olarak aktarmış olsa da Anadolu kıyılarına yerleşim sürecinin sanıldığından daha yavaş olduğu ve kuşaklar boyunca devam ettiği düşünülür.⁷³

⁷⁰ J.Theodore Bent, "Discoveries in Asia Minor" **J.H.S.** 9 , 82.

⁷¹ Kurt Bittel, *Kleinasiatische Studien*, **IstMitt**, Heft 5, Istanbul , 173; Ramazan Özgan, 2002, 7.

⁷² Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historike**, V, 53.

⁷³ John Manuel Cook, 1963, 23-24.

Knidos kentinde yerleşen Dorların bir kısmın Sparta'dan geldiği, bir kısmın ise Yunanistan'ın Mora Yarımadası'ndan Argolis Bölgesinden geldiği bilinmektedir. Anavatanlarında olduğu gibi burada da verimli arazilere yerleşip çiftçilikle geçinmişlerdir⁷⁴.

Herodotos (*Herodotos. Historiai, I, 174*) Knidos'u *Lakedaimonialı* göçmenlerin kurmuş olduğunu bildirir. Mytilene, Myndos ve antik dünyadaki birçok şehir gibi Knidos da orijinalde, Greklerin, "Euripos"(Pausanias, *Perihegesis tes Hellados, VIII. 30, 2*) olarak adlandırdıkları dar bir boğazla bağlanan iki liman şeklinde, ana karaya yakın bir ada üzerine kurulmuştur.

Antik literatürde Diodoros Sicilus⁷⁵, kentin kurulmasını Dor iskanlarına ve Spartalı kahraman Triopas ile ilişkilendirir. Bundan dolayı Knidos Dor kökenli bir kenttir. Yunanistan'ın Thessalia bölgesinden kaçıp, Knidos kentine gelen ve burada kendi adı ile bilinen Triopion'u kuran kişinin Triopas'ın kendisi olduğundan bahseder.

Büyük göç dalgaları halinde adalara yerleşen Dorlar bölgedeki varlıklarını güçlendirmek için Büyük Dor Birliği (Dor Heksapolis'i) diye tanınan oluşumun etrafında toplanmışlardır. Bu birlikte Rhodos Adasından Lindos Kamiros ve Ialysos; anakaradan ise Knidos ve Halikarnassos yer almaktadır.

Herodotos (*Herodotos, Historiai, I. 144*), bu birliğin buluşma noktasının ve kutsal alanının Knidos'ta olduğunu belirtir. Knidos'ta, Triopion Burnu'nda, bu deniz şehirlerinin birliğinin bulunduğu, Apollon onuruna oyunları düzenledikleri ve burada Apollon adına adanmış bir tapınak bulunduğu antik kaynaklarca aktarılan önemli bilgiler arasındadır.

Knidos, bulunduğu noktadaki jeopolitik konumundan dolayı ve bir çok kentin zenginleşmesinde direkt etkisi olan kolonizasyon faaliyetleri ile Arkaik Dönemde artık kendinden söz ettiren zengin bir şehir statüsünü kazanmıştır. Herodotos⁷⁶ Greklere, Mısır Kralı Amasis'in ticari faaliyetlerde bulunması için

⁷⁴ John Manuel Cook, 1963, 29-30.

⁷⁵ Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historike**, V. 61, 2-3.

⁷⁶ Herodotos, **Historiai**, II. 174.

özellikle Naukratis'i kullanmalarına izin verirken Knidos'un da bu kentte birimler kurduğunu ve bizzat Naukratis'deki Hellenion inşasına⁷⁷ katkıda bulduklarından söz eder.

Gerek ticari faaliyetler gerek deniz yollarının kavşağında bulunması gibi nedenlerle zenginleşen kent, M.Ö. 6. yüzyılda kendi adına para basmaya başlamıştır⁷⁸. Knidos kent sikkelerinde kullanılan birimler diğer bazı kentler tarafından da kabul görmüş ve uygulanmıştır. Kentin en eski sembollerinden biri olan boğa protomu kentin darp ettiği ilk sikkeler üzerinde görülmektedir

Kent, M..Ö. 6. yüzyılda Delphoi'de, özellikle ticari faaliyetleri sonucu elde ettiği zenginliğinin bir sonucu olarak, Yunanistan'da bir hazine binası inşa ettirmiştir. Bu bina Antik Dönemde bütünü ile mermerden yapılmış ilk yapı olarak bilinmektedir. Knidos bütün Batı Anadolu kent devletleri gibi Pers istilasından da etkilenmiştir. Perslerin M.Ö. 546'da Lidya'nın başkenti Sardes'i yakıp yıkmasının ardından Batı Anadolu'nun diğer bölgelerine doğru ilerlemelerinin bir sonucu olarak komutanları Harpagos öncülüğünde Ionia bölgesine geldikleri zaman durumdan endişe eden Knidoslular ada bölümünde kalmak ve anakara ile olan bağlantılarını keserek Pers saldırılarına karşı kendilerince önlem almak istediler. Bunun için 800 m (5 stad) genişliğindeki kıstağı kesmek istediler fakat bunda başarısız oldular.

M.Ö. 5. yüzyıla gelindiğinde askeri ve politik bir birlik olan Attik- Delos Deniz Birliği'e üye olan kent, bu oluşuma 2- 5 talentlik vergi ödüyordu. Bu dönemde de şehir zenginliğin bir göstergesi olarak yine bazı yardımlarda bulunuyordu. Bu yüzyılın en ünlü ressamlarından birisi olan Polygnotos'a Delphoi'de inşa ettirdikleri stoa binasını süsletmişlerdir. Peloponnesos Savaşlarında, başlangıçta Attik- Delos Deniz Birliği'nin üyesi olan Knidos, daha sonra M.Ö. 412 yılında, Dor kökeniyle ve ekonomik çıkarlar açısından kendine daha yakın bulduğu Sparta'nın oluşturduğu birliğe dahi olmuştur. Thukydides⁷⁹ ifadelerinde, Atinalıların ticaret gemilerini

⁷⁷ Mısır Kralı Amasis bazı Yunanlı dostlarına özel olanaklar sunar, Mısır'a gelen ancak kalamayacak olanlar için kendilerine ait bir tapınak yapmalarına izin verir. İon'lar, Aiol'ler ve Dor'lar tarafından Nil Deltası'nda Naukratis'te bu tapınakların en büyüğü olan Hellenion Tapınağı inşa edilir.

⁷⁸ Herbert A. Cahn, **Knidos. Die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v.Chr.**, Berlin 1970. Antike Münzen und geschnittene Steine 6.

⁷⁹ Thukydides, **Historia**, VIII,35.

yakalamak üzere Knidos civarında bekleyen Sparta gemilerinin, Samos'tan gelen Atina donanması tarafından yakalanması ve bunların Knidos'a yaptıkları saldırıları anlatmaktadır.⁸⁰

Peloponnesos Savaşları'nın sonlarına doğru M.Ö.4. yüzyılın başlarında, Atinalılar Kanon önderliğinde, M.Ö. 394/93 yıllarında Perslerle birlikte Sparta donanmasını Knidos kıyılarında yenmişlerdir. Ancak bu olay Knidos'un konumunda herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır.

Büyük Pers Kralı Artakserkses zamanında M.Ö. 387 yılında *Kral Barışı*⁸¹ ile Knidos tekrar Pers egemenliğine geçer. Buna karşın M.Ö. 4. yüzyılda, Knidos için altın çağ olarak değerlendirilebilecek bir dönem başlamıştır.

M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında Knidos'un Arkaik ve Klasik yerleşiminin üzerine yeni ve daha modern bir planlama ile bugünkü kalıntıların büyük çoğunluğunu teşkil ettiği bir düzenleme yapılmıştır⁸². Eski şehrin iskan alanları üzerine Hippodamik plana uygun bir sistem oluşturulmuştur. Thukydides'in ifadelerinden M.Ö. 5. yüzyılda şehir surları olmadığı anlaşılan Knidos'a M.Ö. 4. yüzyılda, Kap Krio'nun 2/3'ünü ve ana kara bölümünün tümünü kaplayan, kulelerle desteklenmiş güçlü bir şehir suru inşa edilmiştir⁸³.

Teraslar üzerinde yükselen şehrin, Kap Krio bölümünde, yapıların temel altında yapılan kazılarda, teras doldurma toprağının içinde bulunan ve M.Ö. 4. yüzyıla ait seramik ve diğer küçük buluntular bu yapılanmanın tarihlendirilmesini desteklemektedir

Bu dönemde şehrin kutsal alanları ve yapıları devrin en ünlü sanatçılarının

⁸⁰ Thukydides'in bu ifadeleri, Knidos'un ve Triopion'un yeri konusundaki tartışmalarda sıkça kullanılmıştır: Dietrich Berges, Numan Tuna 1990, 30-31; D. Müller 1997, 315; George Bean 2000, 140-141.

⁸¹ Atina'nın yeniden yükselmesi Atinalılara Kıbrıs Prensi Euagoras'ın ve Mısır'ın Persler'e karşı ayaklanmasını desteklemek için cesaret verdi. Bu da Spartalılar'ın yeniden Persler'e yanaşmasını yol açtı ve M.Ö. 387'de Antalkidas Antlaşması diye de bilinen Kral Barışı'nın yapılması ile sonuçlandı. Bu barışın şartlarına göre Anadolu'daki bütün Yunan şehirleri Klozomenai ve Kıbrıs'la beraber Persler'e bırakılacak ve diğer bütün Yunan şehirleri otonom olarak kalacaklardı. Yalnızca Lemnos, İmbros ve Skinos Atina'ya tabi kalacaktı.

⁸² A. Von Gerkan, 1924, 90-93.

⁸³ Ramazan Özgan, 1992, 173, 177; George Bean, 2000, 152.

eserleri ile süsletilmiştir. Dört bir yandan sanatkarlar Knidos'a davet edilmiştir. Yapılan yeni yontular arasında yer alan ünlü Demeter, Bryaksis'in Aplollon'u, Skopas'ın Athena ve Dionysos'u sayılabilir. Kuşkusuz bunlar arasında Praksiteles'in Aphrodite'si en önemlisidir. Sadece sanat alanında değil siyasi ve bilimsel konularda da şehrin parlak bir dönemidir.

Aristoteles'in Politikası'nda Knidos Demokrasisi ve senatosu hakkında önemli bilgiler aktarılmaktadır. Bunun yanında Grek dünyasının en önemli astronomlarından olan Eudoksos Knidosludur ve Kanopus takımyıldızını izlediği ünlü gözlem evi Knidos'ta yer almaktadır⁸⁴.

Eudoksos aynı zamanda kendi şehri için bir yasa kodeksi hazırlamıştır⁸⁵. Tıp konusunda komşu ada olan Kos'daki Hippokrates'in ki ile rekabet edebilecek konumda bir tıp okulu bulunmaktaydı. Pers ve Hindistan üzerine çalışan ve Büyük Pers Kralı Artakserkses'in hekimi olan *Knidoslu Ktesias* aynı zamanda Knidos Tıp Okulunun da bir üyesiydi.

4.2. Hellenistik Dönem

M.Ö. 334'te Anadolu'ya gelen ve kısa bir sürede Persler'i bozguna uğratan Büyük İskender Karia'yı da kontrol altına alır. Karia Prensesi Ada, İskender'i manevi evladı sayarak onunla anlaşır ve Karia'nın yönetimini geri alır⁸⁶. İskender'in Anadolu'ya gelişi ve güney, güneybatı şehirlerini ele geçirmesinden sonra Knidos da doğal olarak İskender İmparatorluğu'na dahil olmuştur. M.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle ele geçirdiği topraklar komutanları arasında paylaşılır ve Yunanistan-Makedonya, Mısır ve Suriye'de üç büyük krallık ortaya çıkar. Antigonos Monophthalmos (M.Ö. 306-301) Lydia, Hellespontos ve Büyük Phrygia'yı, akrabası Kassandros (M.Ö. 316-297) ise Karia'yı almıştır. İskender'in ölümünden sonraki karmaşa döneminde Knidos Büyük İskender'in generalleri arasında el değiştirip, duran merkezlerden olmuştur. Ancak M.Ö. 285 civarında, güney ve güney batı Anadolu kıyıları ile Knidos da Ptolemaios Krallığı hegemonyasına geçmiştir. Askeri

⁸⁴ Eudoksos'un ünlü gözlem evinin yeri eski ve yeni Knidos tartışmalarının da odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

⁸⁵ Charles Thomas Newton, 1865, 250.

⁸⁶ George Bean, 2000, 8; Anthony McNicoll, 1997, 16.

yönden çok sıkı olmayan bu hegemonya, Hellenistik Dönem'in karmaşası içinde kaybolmuştur. Ticari ve kültürel bağlar daha önem kazanmaktadır. Bu dönem Knidos tarihi açısından önemlidir. Özellikle Mısır'dan gelen tahıl gemilerinin ve diğer teknelerin, kuzeye yönelen deniz rotalarının kesişmesinde yer alan Knidos, Hellenistik Krallıklar açısından önemli bir stratejik noktada yer almaktadır.

Etki alanını arttırmak isteyen Ptolemaioslar, kültürel yönden Atina ve Knidos gibi merkezlerle yakın ilişkiler kurmuşlardır⁸⁷. Hatta Atina'da da dinsel şenlikleri maddi olarak destekleyen II. Ptolemaios Philadelphos ve karısı II. Arsinoe, Knidos'ta Triopion şenliklerini tekrar canlandırmaya çalışmıştır⁸⁸.

Mısır ile yakın ilişkiler Hellenistik Dönem boyunca, Knidos'ta bulunan yontuların ve yazıtların da belgelediği gibi oldukça güçlü olmuştur⁸⁹; İskenderiye'de bulunan Knidos kökenli seramik kaplar ve amphoralar ile Kap Krio'da bulunan M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllara tarihlenen *Ptolemaios sikkeleri*⁹⁰ de bu ticari ilişki yoğunluğunu açıkça göstermektedir.

Bir müddet de Anadolu'nun diğer merkezleri gibi, Seleukos hakimiyetinde kalan Knidos, III. Antiokhos (M.Ö. 223-187), M.Ö. 190 yılında Roma ve müttefiklerince yenilice bağımsızlığını tekrar kazanmıştır. Ancak bir süre sonra Roma desteği ile tüm Karia bölgesinde Rhodos hakimiyeti başlamıştır. Karia kentlerinin M.Ö. 167 yıllarında Rhodos'a karşı mücadelelerinden sonra, yine Roma desteği ile Karia bağımsızlığını kazanmış, Delos serbest liman özelliğini almıştır. Ancak tüm bu karmaşa dönemi boyunca Knidos'ta büyük siyasi değişimler meydana gelmemiş; tam tersine Knidos'un tüm Akdeniz havzasındaki merkezler ve Afganistan'a dek olan geniş bir coğrafya ile ticari ilişkilerinin artmış olduğu, buralarda bulunan Knidos atölyelerinde büyük bir potansiyelle üretilmiş ince seramik kaplar, kandiller ve amphoralardan açıkça izlenebilmektedir.

Atina'da, serbest liman konumunu kazanan Delos'ta, Afrika'da Berenike, Kartaca, Adriyatik ve Karadeniz kıyılarında, Anadolu'da birçok merkezde antik

⁸⁷ W.Kedrick Pritchett, 1943, 13-23; J.S. Traill 1975, 29.

⁸⁸ George Bean, 2000, 146.

⁸⁹ Ramazan Özgan, 2002, 16-18.

⁹⁰ Jean François Salles, 1993, 53.

çağda övgüyle bahsedilen tatlı Knidos şarabının⁹¹ içinde ihraç edildiği amphoraların yanı sıra ince seramik kaplar da bulunmuştur. Özellikle bu yüzyıllar Knidos için bir kalkınma ve zenginleşme dönemi olmuştur.

Tıpkı M.Ö. 4. yüzyılda olduğu gibi, M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda Dionysos Tapınağı ve Stoası, Apollon Tapınağı ve Altarı, Yuvarlak Tapınak gibi anıtsal yapılar inşa edilmiştir.

Şehrin konut bölgesinde yer alan ve Amerikan kazıları sırasında ortaya çıkartılan⁹² Hellenistik Villa'nın ince sanat zevki olan fresklerle⁹³ bezenmiş olması da dönemin canlılığının ispatıdır.

Sadece evlerde değil, Kap Krio'da ortaya çıkartılan ticari amaçlı, daha basit dükkan sıralarında bile benzer fresklerin bulunması, toplumsal refahın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda hem ana kara hem ada bölümündeki, ticari amaçlı bu dükkan sıraları ve iki farklı noktada bulunan stoa yapıları, iki limana sahip bir ticaret kenti olan Knidos'taki ekonomik potansiyeli açıkça göstermektedir.

Roma'nın iç karışıklıkları, Pontus Kralı VI. Mithradates Eupator (M.Ö. 120-63) ile olan mücadeleler ve korsanlık hareketleri nedeniyle M.Ö.1. yüzyıl, tüm Akdeniz Havzasında güvensizliğin hakim olduğu bir dönem olarak görülmektedir.

Yüzyılın ilk yarısında Knidos'ta bu karmaşadan nasibini almıştır. Şehrin kuzeybatı bölgesindeki kutsal alan teraslarındaki yıkıntı tabakaları, Kap Krio'da bulunan ve bu döneme tarihlenen doldurmalar, M.Ö. 70 yıllarında, Mithridates Savaşları (M.Ö. 88-85-83-81-74-62) sırasında, Knidos'un korsanlık faaliyetlerine bağlı tahribata maruz kaldığını göstermektedir⁹⁴. Ancak *Mithradates Savaşları* sırasında Knidos'un Rhodos, Kos gibi çevre adalarla birlikte Roma'dan yana tavır sergilemesi ve Roma donanmasına gemi yardımında bulunması, Romalılar ve Sulla tarafından Knidos'a ayrıcalıklar verilmesiyle ödüllendirilmiştir. Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde epigrafik ve literatür bilgilerine göre Knidos ile

⁹¹ George Bean, 2000, 149; Ramazan Özgan, 2002,19.

⁹² Iris Cornelia Love, 1972, 397.

⁹³ Orhan Bingöl, 1997, 89-96

⁹⁴ Donald M. Bailey, 1975, 125; Donald M. Bailey 1988, 326; Ramazan Özgan, 2002, 22.

Roma arasında özellikle yoğun bir ilişki söz konusudur.

Theopompos ve ailesi gibi, itibarlı Knidos yurttaşları, Caesar'ın yakın çevresinde yer almaktadır. Caesar'ın zamanında vergiler azaltılmış ve vergi toplama işlemleri kent yöneticilerine bırakılmıştır⁹⁵.

Plinius'un (*Plinius, Naturalis Historia, 5, 104- 109*) ifadelerine göre, M.Ö. 45 yıllarında Caesar'ın isteğiyle, Knidos "*civitas libera et immunis*" (özgür kent) statüsünü kazanır⁹⁶. M.Ö. 44'te Caesar'ı öldüren Brutus ve Cassius Asia Eyaleti'nden yüklü miktarda vergi alır. M.Ö. 42'de Roma'da yönetimi ele geçiren Octavianus ile Antonius, Brutus ve Cassius'u savaşta yenilgiye uğratırlar (Filippi Savaşı M.Ö. 42). Sonuç olarak doğu Roma'nın yönetimi Antonius'un, Batı Roma'nın yönetimi ise Octavianus'un eline geçer. Karia'nın da içinde bulunduğu Asia Eyaleti 10 yıl boyunca vergi ödemekle yükümlendirilir.

Caesar'ın suikastı ve ardından gelen Roma iç savaşları sırasında, bu unvanı bir süreliğine yitiren kent, Augustus Döneminde yine imparatorluk ailesi ile olan yakın ilişkileri sayesinde, aynı statüsünü geri almıştır⁹⁷.

4.3. Knidos'un Yeniden Yapılandırılması- Organizasyonu

M.Ö 4. yüzyıl başlarında yeniden yapılanma ortamında gelişen yeni deniz ticareti yolları üzerindeki güneybatı Ege kent-devletleri, yarı kapalı tarım ekonomisinden, açık deniz ticaretindeki üstün konumlarını kullanarak, pazar için uzmanlaşmış tarımsal üretime yöneldiler⁹⁸.

Yeni transit deniz ticaret yolu Rhodos- Kos üzerinde bulunan Knidos yerleşiminin batı ucundaki Tekir Burnu, önemli bir konuma sahip oldu. Karadeniz ve Doğu Akdeniz pazarları arasındaki deniz yolu bağlantısı bu kanal üzerinde yer almaktaydı.

⁹⁵ Arnold Hugh Martin Jones, 1983:64.

⁹⁶ Wolfgang Blümel, 1999, 233-237; Chistine Bruns Özgan, 2002, 22.

⁹⁷ Wolfgang Blümel, 1999, 233-237.

⁹⁸ Bu merkezlerin yer seçimi ve büyümesi deniz ulaşımındaki gelişmeler ile ilgilidir. M.Ö 4. yüzyılda ortalama olarak ticaret gemilerinin 100-150 ton mal taşıma kapasiteleri vardı. Bu büyüklükte teknelerin yaz mevsiminde kıyı boyu yerleşmeler arasında günlük mesafelerde seyir yapabildikleri bilinmektedir. Bkz: Lionel Casson, **Ships and Seamanship in the Ancient World**, Princeton Univ. Press, Princeton, N.J: 1971: 184.

Rhodos limanı ve bu kanal üzerindeki deniz akıntıları ve rüzgarın olanaklarını en iyi değerlendiren şekilde konumlanarak planlanmıştı: Mayıs-Eylül ayları boyunca kuzey ve kuzeybatıdan esen meltem rüzgarları ve akıntılar Rhodos kanalı üzerinde yer alan transit deniz ulaşımına kolaylık sağlıyordu⁹⁹. Deniz ulaşımının elverişli olduğu mevsimde akıntı ve rüzgarların Rhodos, Kos, Knidos ve Halikarnassos Limanları yönünde olması bu merkezlerin birden bire gelişmeleri ve zenginleşmelerine neden oldu. İlk önce Rhodos Adası üzerinde bulunan üç polis: Ialysos, Lindos ve Kameiros M.Ö. 408'de *synoikismos*¹⁰⁰ ile büyük bir polis haline geldiler¹⁰¹.

Yeni polisin merkezi adanın kuzey ucunda Doğu Akdeniz'den gelen, Anadolu kıyıları boyunca kuzeye çıkan transit deniz ticaret yolu üzerinde bir konuma kurulur.

Antik yazarlara göre M.Ö. 366'da Koslular adanın eski yerleşmesi *Kos Astyplaiia*'yı terk ederek, adanın doğu ucuna aynı transit deniz ticaret yolu üzerinde yer alan Kos Meropis'i kurarlar¹⁰².

M.Ö. 360'lardan sonra, dönemin özel koşulları içinde Knidoslular'ın da transit yol üzerinde yer almayan Burgaz'daki eski yerleşim yerine, Datça Yarımadası'nın batı ucunda ve akıntıların birleştiği yerde bulunan Tekir'de doğal liman olanaklarını geliştirerek yeni kentlerini kurmuş oldukları anlaşılmaktadır.

⁹⁹ Dietrich Berges, 'Alt-Knidos und Neu-Knidos', *Ist.Mitt.* 44, 1994: 13, dipnot 26.

¹⁰⁰ Synoikismos (Yun.) birkaç ufak yerleşim biriminin örneğin köylerin bir araya gelerek bir kent-devleti meydana getirmesi.

¹⁰¹ George Bean, Peter M. Frazer, **The Rhodian Peraea and Islands**. Oxford Univ. Press, London: 1954: 95 vd.

¹⁰² S.Sherwin-White , **Ancient Cos**: 175-176; Strabon, XIV. II.19.

Thukydides'in M.Ö. 412/411 olayları için verdiği tanımlara göre¹⁰³, Burgaz'da olması gereken eski Knidos'un¹⁰⁴. M.Ö. 4. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan *synoikismos* sürecinde Tekir'deki yeni kente taşınması uzun bir sürede gerçekleşmiş olmalıdır¹⁰⁵.

Knidos'un da basımına katıldığı ΣYN sikkeleri¹⁰⁶ ve gemi pruvası ile beraber görülen Aphrodite'nin *Euploia unvanlı Knidos sikkeleri*¹⁰⁷ bu dönemin yenilikçi ortamını yansıtmaktadır. Bağımsızlık ve deniz aşırı ticaret ilişkilerine uygun düşen bu sikkeler Knidosluların yeniden yapılanma sürecini çağrıştıran bir metafordur.

M.Ö. 4. yüzyıl başlarında görülen ΣYN sikkeleri¹⁰⁸, Spartalılar'ın önderliği altında tekrar denize açılma sürecinin habercisidir. Dor kökenli olmalarından dolayı duygusal bağlarla güçlenen Knidos-Sparta arasındaki bağlaşıklık, Tissapharnes'in Knidos'u terk etmesinden itibaren süreklilik kazanmıştır. M.Ö. 412/411 yıllarında Knidos Spartalılar'ın önemli bir deniz üssü durumundadır¹⁰⁹. Antik yazar Diodoros, Knidos Deniz Savaşın'da Sparta ve bağlaşıklarının 50 tirireme kaybettiğini, kaçabilen bazı gemiciler ve 35 tiriremenin ise Knidos'taki üsse ulaştığını kaydetmektedir¹¹⁰. Ksenophon ve Diodoros'a göre, M.Ö. 391/390 yıllarında Spartalılar çevresindeki polis üzerindeki baskıyı, sadık bağlaşıklık Knidos'taki deniz

¹⁰³ Thukydides, **Historia**, VIII. 35.

¹⁰⁴ George Bean, John Manuel Cook, "The Cnidia", **BSA** 47, 1952: 202 vd; George Bean, John Manuel Cook "The Carian Coast III", **BSA** 52, 1957: 85-87.

¹⁰⁵ Aristoteles'in Iasos ve Mytilene'de yaşadığı sırada (İ.Ö 348-342) yazmış olduğu "**Historia Animalium**" isimli eserinde Knidos yakınlarında gördüğü durgun göletten söz ederken Knidos için eski ve yeni kent ile ilgili bilgi vermektedir. (zikreden: Nancy Demand, "**Did Knidos really move?**" *Classical Antiquity* 8, 1989: 224 vd.). Buna göre, günümüz Datça Limanı içinde bulunan göletin Burgaz mevkiine yakınlığı gözönüne alındığında, Eski Knidos'un Burgaz'da olması gerektiği ve M.Ö. 4. yüzyıl üçüncü çeyreğinde bile henüz Tekir'e taşınmamış olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰⁶ Rhodos, Knidos, Iasos, Samos, Ephesos, Byzantion, Kyzikos, Lampsakos gibi kent -devletlerine ait çoğunluğu gemi pruvası simgeli ΣYN sikkelerinin Sparta ve bağlaşıklıkları tarafından M.Ö .391-390 tarihlerinde oluşturulan güçbirliği adına basıldığı John Manuel Cook tarafından ileri sürülmüştür. Bkz: John Manuel Cook, "Cnidian Peraeae and Spartan Coins" **JHS** 81, 1961: 66 vd.

¹⁰⁷ Herbert A. Cahn, **Knidos, Die Münzen des 6. und 5. Jahrhunderts v. Chr.**, Berlin: 1970: 174; BMC., Caria: 88 vd.

¹⁰⁸ Bu sikkelerin ön yüzünde iki yılanla boğuşan Herakles ve ΣYN harfleri (ΣYNMAXIKON= müttefiklerin sikkesi), arka yüzde aslan başı postu ve kentin adına işaret eden ΣYN harfleri vardır.

¹⁰⁹ Thukydides, **Historia**, VIII. 109.

¹¹⁰ Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historike**, XIV. 83.

üssü sayesinde kurmaktadır¹¹¹.

Ephesos önlerinde Sparta güçlerine komuta eden Thibron yenilince, kaçabilenlerin sığındıkları yer olarak bir deniz üssü olan “*Knidion*” karşımıza çıkmaktadır¹¹². Günümüz Datça İskelesi yakınlarındaki Burgaz Örenyeri’nde görülen bazı liman kalıntıları Sparta deniz üssüne ait olmalıdır.

Knidos’un ilk yerleşim yeri olarak Burgaz mevkiinde olması gerektiği, ilk olarak 1950’lerde Bean ve Cook tarafından ileri sürülmüştür¹¹³. I.C. Love tarafından 1970’lerin sonuna kadar Tekir’de yürütülen kazılarda ele geçen buluntular, hipotezin sınanması açısından da bilim dünyasının ilgisini çekmiştir¹¹⁴.

Daha sonra Tuna¹¹⁵, Özgan¹¹⁶, Blümel¹¹⁷, Demand¹¹⁸ ve Berges¹¹⁹ tarafından yapılan araştırma ve değerlendirmeler soruna farklı boyutlar getiren katkılar sağlamıştır.

Tekir’de ele geçen “*proksenia*¹²⁰ yazıtı”¹²¹, “*terminus ante quem*” olarak buradaki kentin varlığını ancak M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına kadar eskiye götürebilmektedir. Gerek I.C. Love, gerekse R. Özgan yönetiminde yapılan kazılar Tekir’de M.Ö 4. yüzyıl öncesine ait yerleşimin varlığını ortaya koyan arkeolojik

¹¹¹ Ksenophon, **Hellenika**, IV, 8, 22,24.

¹¹² Diodoros, **Bibliothèque Historique**, XIV.99; Ksenophon, **Hellenika**, IV.8, 19.

¹¹³ George Bean, John Manuel Cook, 1952: 202 vd.

¹¹⁴ Iris Cornelia Love, ‘‘A brief summary of excavation at Knidos, 1967-1973’’, The Proceedings of the Xth Inter Congress of Classical Archaeology, Vol. II, **TTK**, Ankara: 1978: 111 vd.

¹¹⁵ Numan Tuna, ‘‘Datça Yarımadası’nda Yüzey Araştırmaları, 1981’’, IV. Kazı Sonuçları Topl. TC. Kültür Bak., Ankara: 1988: 311-2; Numan Tuna ‘‘Datça/Burgaz Kazıları, 1993’’, XVI. Kazı Sonuçları Topl., II, TC Kültür Bakanlığı., Ankara: 1995-283 vd.

¹¹⁶ Ramazan Özgan, Knidos, 1993, XVI. Kazı Sonuçları Topl., II, TC. Kültür Bak., Ankara 1995: 297 vd.

¹¹⁷ Wolfgang Blümel, **Die Inschriften von Knidos I, Inschriften. Griechischer Städte aus Kleinasien**, 41, Bonn: 1992.

¹¹⁸ Nancy Demand, **Urban Relocation in Archaic and Classical Greece**, 1990: 146-150; N. Demand, 1989: 224 vd.

¹¹⁹ Dietrich Berges, a.g.m: 5 vd.

¹²⁰ Proksenia (προξενία) kavramı, Yunanlılara özgü politik bir kurum anlamında kullanılmaktadır. *Proksenia* kurumunun ilk çıkışı ve gelişimi bilinmese de, eski *ksenia* (konukseverlik) kavramından doğduğu genel kabul görmektedir. Pro- (πρό, “adına”) öntakısı ile ksenos (ξένος, “yabancı”) kelimesinden bileşik olan proksenos (πρόξενος), kendi polis’inde bir başka polis’in yurttaşlarının çıkarlarını gözetken kişi demektir. Bkz. Filiz Cluzeau, ‘‘Yunanlılara Özgü Politik Bir Kurum: Proksenia’’, ÖZSAİT ARMAĞANI, Mehmet ve Nesrin Özsaıt Onuruna Sunulan Armağanlar, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2011, 97.

¹²¹ Wolfgang Blümel, a.g.e.: 3, no.1

kalıntılar ele geçirememiştir. Kanıt olarak ileri sürülen mermer arkaik torso¹²², M.Ö. 4. yüzyıl öncesi kentin varlığı için oldukça belirsiz bir tanık durumundadır. M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen dorik tambur parçalarının¹²³ başka bir yerden taşınarak kullanılmış olabileceği düşünülürse, erken dönem yerleşimi için kanıt olamayacağı anlaşılır.

I.C. Love tarafından gerçekleştirilen kazılarda ele geçen M.Ö 6. yüzyıla ait oldukları bildirilen seramik parçalarının¹²⁴ henüz yayınlanmamış olması kanıt olarak gösterilmelerini şimdilik olanaksız kılmaktadır. Aynı şekilde, Atina Milli Müzesi'nde bulunan Klasik Dönem mermer heykel başının¹²⁵ Tekir yöresinden geldiği bilinmekte ise de, eski kentin burada olmasını tek başına kanıtlanması düşünülemez.

İleri sürülen kanıtların yetersizliği, akademisyenlerin dar kapsamlı araştırmalarına dayalı olarak vardıkları sonuçlar soruna yeterli bir yanıt getirememiştir. Tekir'deki kentin erken bir döneme tarihlendirilmesi, yer değiştirme olayının olanaksız gibi gösterilmesi söz konusu hipotezin sınanmasında anlamsız kalmaktadır. Elimizde kanıt olarak gösterilen bilgilere topluca bakarak, özellikle Tekir'deki kentin Ticaret Agorası'nda ve Aphrodite Tapınağı terasındaki kutsal mağarada ele geçen buluntulara göre¹²⁶, doğal bir koy yapısına sahip Tekir'de ticari gemilerin uygun hava koşullarını beklediği bir yer olarak eski çağlardan beri küçük bir yerleşimin bulunabileceği söylenebilir. Ancak, arkeolojik bulgular Arkaik Knidos'un Tekir'de bulunmadığını kesinlikle belirlemiştir. Oysa, Burgaz sit alanı Knidos Teritoryumu'nda en eski buluntuların yoğunluk kazandığı bir yerleşim olarak öne çıkmaktadır.

Knidos Teritoryumu'nun en batı ucunda Tekir (Krio) Burnu'nun bulunduğu adanın birleştirilmesi ile iki doğal limana sahip duruma getirilmiş yeni kent, Knidosluların deniz ticaretinde ulaştıkları zenginliğin göstergesi olduğu kadar, döneminin bir mühendislik ve kent planlama harikasıdır. Anakara ve adanın karşılıklı gelen cephelerinde yerleşmeye uygun yamaçlar M.Ö. 4. yüzyıl ızgara kent planlama

¹²² Iris Cornelia Love, "Excavations at Knidos, 1972", Türk Arkeoloji Dergisi 21-2, 1974: 92.

¹²³ Herbert A. Cahn, a.g.e: 11.

¹²⁴ Iris Cornelia Love, 1978, a.g.m.: 111.

¹²⁵ Herbert A. Cahn, a.g.e.: 10, res. 6 ve 7.

¹²⁶ Iris Cornelia Love, 1974, a.g.m.: 90, 92.

ilkelerine göre tasarlanmıştır. Knidos'un kent planında kuzey-güney doğrultulu merdivenli yolların, doğu-batı ekseninde eğime paralel uzanan, cadde ve sokakları dik kestiği bir düzenleme görülür¹²⁷. Doğu kapısından giren 10 m genişliğindeki anayol, Apollon Temenos'una ait *propyleion* önünde Liman/ Ticaret Agorası'ndan gelen kuzey-güney doğrultulu ana cadde ile kavuşur.

Önemli kamu yapıları iki limanın bulunduğu kıstak bölgesi ve *Trireme Limanı* kuzeyine uzanan teraslar üzerinde yoğunlaşmıştır. Çok eğimli topoğrafya üzerine oturan modüler 60 x 60 m boyutlarında yapı adalarına yapılan teraslama ile dört sıra halinde 16 konut biriminin yerleştirilmesi sağlanmıştır¹²⁸. Eğimin getirdiği sorunlar nedeniyle, kentin kuruluşunda terasların yapımı için kent savunma duvarları gibi, kamu otoritesi ve fonları kullanılmış olmalıdır.

Limanları ve iki parçalı kenti koruyan savunma duvarları kalker yapılı dik sırtlar üzerinde uzanmaktadır. Savunma duvarları *Trireme Limanı*'nı giriş bölümünü de kontrol altına alarak tümüyle kuşatırken, büyük ticaret limanını rıhtımların gerisinden çevirir.

Kent duvarları anakarada keskin sırtlar üzerinde yükselerek, iki tepeli zirvede bulunan Akropolis'te ayrı bir savunma zinciri oluşturur¹²⁹. Planlama ve yapım tekniği ile Knidos kent savunma duvarları daha sonra, Erken Hellenistik Dönem'de daha yaygınlık kazanan, hayranlık uyandırıcı askeri mühendislik örneklerinin öncüsüdür.

Arkeolojik ve epigrafik verilere geniş bir perspektiften bakıldığında, Knidoslular'ın Tekir'deki yeni kentin savunma duvarları, limanlar, arazinin teraslanması ve kentsel alt yapı gibi büyük yatırımları M.Ö. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren kademeli olarak uyguladıkları, M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise kentin önemli yatırımlarının gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

¹²⁷ Iris Cornelia Love, "Knidos Excavations in 1967", *T.A.D.* 16/2, 1967: 133-4; Iris Cornelia Love, "Knidos Excavations in 1968", *T.A.D.* 17/2, 1968: 123.

¹²⁸ Iris Cornelia Love, "Excavations at Knidos, 1971", *T.A.D.* 20/2, 1973: 103-5.

¹²⁹ Iris Cornelia Love, 1967, a.g.m.: 134-5.

4.4. Roma İmparatorluk Dönemi

Şehrin Klasik Dönemleri için antik literatür oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Ancak özellikle İmparatorluk Dönemi, M.S. 2. ve devam eden yüzyıllar için antik literatürden çok fazla yararlanmak mümkün değildir. Bu dönemde Karia Bölgesi'nin tarihi ancak kentin tarihine ışık tutmaktadır. Bölgede gerçekleşen sosyal ve politik olaylar kent tarihi ile paralellik göstermektedir.

Octavianus, Doğu Akdeniz bölgelerinde nihai düzeni sağladığı Actium Savaşı'nda (M.Ö. 31) Marcus Antonius'u yener. M.Ö. 27'de Octavianus, "Augustus" ünvanını alır ve *Roma İmparatorluğu* kurulur. Augustus'un Kariyalılara dostça yaklaştığı bilinmektedir. Knidos, İmparator ailesi ile olan iyi ilişkiler sayesinde tekrar serbestlik statüsünü elde etmiştir ki Augustus Döneminde bütün Karia Bölgesi yöredeki tek otonom bölge olarak tamamen özgür bırakılır, ayrıca Roma halkının dostu ve de yandaşı olarak kutsanır. Bu dönemde bütün Karia şehirleri, kendilerini tekrar toparlarlar, ekonomilerini geliştirip imar faaliyetlerine başlarlar. Yollar yapılır artık uygarlık Karia'nın iç kesimlerindeki kentlere kadar uzanır, halkın yaşam düzeyi yükselir.

Ancak hukukla ilgili konularda, yazıtlardan öğrendiğimiz gibi, en yüksek merci olarak imparator ya da *prokonsül*¹³⁰ yetkiliydi. Roma'yla dostluk, imparator ve çevresi ile olan eski kişisel ilişkiler sayesinde sürdürülebilmişti.

M.S 1. ve 2. yüzyıllara tarihlenen yazıtların gösterdiği üzere, Theopompos¹³¹ ve Aristokleidas¹³² soyundan gelenlerin oluşturduğu aristokrasi Knidos'ta etkindi. Yapılan bir çok imar faaliyetlerinde bu ailelerin isimleri görülmektedir.

Ancak yeni buluntular, Theopompos'un soyundan gelen şahısların daha

¹³⁰ Prokonsül (Lat.) sözcük anlamı "konsülün yerine görev yapan" demek olan prokonsül bir tür promağistrat idi. Daha önce konsüllük yapmış olan kişilerden seçilen kişi prokonsül olarak ünvanıyla bir eyaletin yönetiminde görevlendirilirdi.

¹³¹ Christine Bruns Özgan, 2002, 24.

¹³² Aristokleidas'ın kızı Lykaetheion'un mezarında bulunan yazıtta, Knidos halk meclisinin ve halkının hizmetlerinden dolayı Lykaethion'u onurlandırması anlatılmaktadır: Charles Thomas Newton, 1863, 516-517; Charles Thomas Newton, 1865, 249-250.

sonra Roma vatandaşlık haklarını kaybettiklerini göstermektedir. Zira M.S. Erken 2. yüzyıla tarihlenen Knidos'ta bulunan bazı yazıtlarda, bu şahıslar Theopompos'un akrabaları olduğu için övünüyorlar fakat "*Gaius Iulius*" ismini artık kullanmıyorlardı. Bu durumu ancak İmparator Hadriaunus'un adına (M.S 117-138) yapılan görkemli bir bağış ile Theopompos'un akrabası olan Symmachos değiştirebilmişti. Symmachos ve ailesi tekrar Roma vatandaşlığını elde etmişler ve bundan sonra imparatorun "*Publius Aelius*" ismini kullanmışlardı.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde "Roma Barışı" olarak bilinen Pax Romana (M.Ö. 27 – M.S. 192) döneminde, diğer birçok yerde olduğu gibi bölgedeki kentler ekonomik açıdan rahatlamış, halkın refah seviyesi artmıştır¹³³. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de "özgür şehir" statüsünü koruyan ve vergiden muaf tutulma ayrıcalığını iyi değerlendiren şehir, deniz ticareti ile gelişimini sürdürmeye devam etmiştir.

Bu dönemde Karia Bölgesi'ndeki kentlerde büyük yapı faaliyetlerine girişilmiş, Hellenistik ve önceki dönemlere ait yapılar yenilenmiştir.

M.S. 1. yüzyılın ortalarında "Batı Anadolu" ayrı bir eyalet olarak (*provincia Asia*) Roma İmparatorluğu'na katılmıştır.

M.S. 75 yıllarında Vespasianus (M.S. 69-79) doğudaki eyaletlere daha hızlı ulaşabilmek için Asia Eyaleti'nde pek çok yeni yolun inşası işine girişmiştir. M.S. 103 yıllarında da Asia Eyaleti'ndeki yolların bakımı yapılmıştır.

M.S. 140 yılında Iasos başta olmak üzere tüm Karia Bölgesi'ni etkileyen bir deprem olmuştur.

M.S. 212 yılında İmparator Caracalla (M.S. 211-217) Roma İmparatorluk sınırları içinde yaşayan (köleler hariç) herkese Roma yurttaşlık hakkı tanımıştır.

M.S. 3. yüzyıla gelindiğinde, yeteneksiz imparatorlar nedeniyle Roma'da imparatorluk zayıflamıştır. Karia'da da başarısız yöneticiler yüzünden yönetimler çökmüştür. M.S. 258-262 yılları arasında Anadolu'nun büyük bir kısmı Goth akınlarından etkilenir. Büyük Menderes vadisi içlerine kadar ilerleyen Goth'ların

¹³³ George Bean, 2000: 13.

Karia Bölgesi'ni de yağmaladıkları bilinmektedir.

M.S. 3. yüzyılın sonunda İmparator Diocletianus'un (M.S. 284-305) yaptığı idari düzenlemeler ile eyaletlere yeni bir yapılanma getirmeyi çözüm olarak düşünür. Bu kapsamda Karia yüzyılın sonunda kendi başına bir Roma Eyaleti haline getirilir. İmparator I. Constantinus'un (*Magnus*), (M.S.307-337) Hıristiyanlığı imparatorluğun resmi dini kabul etmesinden sonra bölgede, Hıristiyan inancı ve gelenekleri yaygınlaşır¹³⁴.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te ikiye ayrılmasından sonra ise, ayrı bir bölge olarak Doğu Roma (*Bizans*) İmparatorluğu'na bağlanır. Hıristiyanlığın İmparator I. Theodosios (M.S. 379-395) tarafından Roma'nın resmi dini ilan edilmesine kadar da bölgede hiç bir ilerleme kaydedilmez.

¹³⁴ George Bean, 2000: 14.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KNIDOS SİKKELERİ

5.1. Hellenistik Dönem (M.Ö. 4-1. yy)

Knidos'un M.Ö. 5. yüzyıl sonlarına kadar esas ön yüz tipi aslan protomu, arka yüz tipi de kara incus içinde arkaik Aphrodite olan sikke tipi, M.Ö. 4. yüzyılda değişime uğrar ve Aphrodite başı ön yüze Apollon ile ilişkili olan aslan protomu da arka yüze geçer¹³⁵. Arka yüzde tanrıçanın başının betimlendiği sikkelerde "denizden gelen kadın" anlamındaki Euploia sıfatı da vardır. Knidos Tekirde'ki yeni yerine taşındıktan sonra sikkelerin üzerine bir gemi pruvası da eklenmiştir¹³⁶.

5.1.1. Tipler

5.1.1.1. Aphrodite

Aşk ve güzellik tanrıçası. Daha ziyade çıplak ya da yarı çıplak betimlenen tanrıça bazen Eros ile birlikte görülür¹³⁷. Aphrodite, Knidos kentinin baş tanrıçasıdır. M.Ö. 4. yüzyıla ait örneklerden birinde (**Kat. Nr. 1**) Aphrodite başı diademli olarak sikkenin arka yüzünde betimlenmiştir. Erken Hellenistik Dönem'den itibaren Aphrodite tipi sikkelerin ön yüzünde tasvir edilmeye başlamıştır. (**Kat. Nr. 2-19**). Kolye ve küpe takan, saçında Sakkos, başı sağa dönük. M.Ö. Üçüncü - İkinci yüzyıl bronz sikkelerde ön yüzünde Aphrodite; arka yüzünde *Aphrodite Euploia'nın* simgesi olan *pruva* tasviri çok sık kullanılmıştır. (**Kat. Nr. 10-11**). Bu döneme ait bir sikkede gemi pruvasının altında *caduceus* (yılanlı asa, Hermes'in atribüsü) tasviri de yer almaktadır. Bu sikkelerde Aphrodite sağa dönük olarak verilmiştir. Geç Klasik, Erken Hellenistik bronz sikkelerde pruvanın yerine *üzüm salkımının* kullanıldığı örneklere de rastlanılmaktadır. Apollon Triopion Tapınağı, kente gelen Dor birliklerinin karşılandığı alandır ve birliğe üye kentler Halikarnassos, Kos, Ialysos, Kamiros ve Lindos sikkelerinde ortak tip olarak aslanı kullanır.¹³⁸ M.Ö. 4.

¹³⁵ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 97.

¹³⁶ George Bean, 2000, 146.

¹³⁷ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 126.

¹³⁸ BMC Caria, xlvii; P. Gardner, 1918, 144.

yüzyılın ilk örneklerinde Aphrodite tasvirli sikkelerde aslan protomu ön yüzde sağa, ön pençesi üzerinde kükreler şekilde tasvir edilmiştir. (**Kat. Nr. 1**). Daha sonraki örneklerde, ön yüzünde Aphrodite; arka yüzünde aynı şekilde ön pençesi üzerinde kükreler şekilde tasvir edilmiştir. Aphrodite sikkelerinin arka yüzünde diğer bir yan tip ise boğa protomudur. (**Kat. Nr. 3-13**)

5.1.1.2. Apollon

Zeus ve Leto'nun oğlu güneş tanrısı. Aynı zamanda kehanet, müzik ve zanaatların tanrısı olan Apollon , sürülerin ve çobanların da koruyucusu idi. Daha çok bir lir ile betimlenen tanrı, bazen yay ve defne dalı tutarken de görülür¹³⁹.

Apollon bir çok antik kentte olduğu gibi Knidos'da da yoğun tapınım görmüştür. Kentte bu tanrıya Apollon Triopios ve Apollon Karneios isimleri altında tapıldığı bilinmektedir. Apollon Triopios kentte tapınağı ve kültü olan bir sıfattır. Bu sıfat kentin kurucusuna ithafen (ktistes) kullanıldığı tezi genel olarak kabul görmemiştir. Kelime anlamı “üç yüzlü”¹⁴⁰ olan bu sıfatın, Knidos'un üç tarafa bakan dağlık arazisi ile yani coğrafi konumu ile alakalı olduğunu göstermektedir. Apollon'un kentte bulunmuş yazıtlardan anlaşılan diğer bir ismi ise Karneios'dur¹⁴¹. (Καρνεϊώ). Bu isim sadece Knidos'ta değil başka bölge ve kentlerde de kullanılmıştır. Sıfatın kelime anlamı tartışmalara açık olsa da Karnos (koç) kelimesi ile bağlantılı olduğu genel anlamda kabul görmüştür. Kentte ele geçen yazıtlarda Apollon'a ait bir Kutsal Alan ve tapınak yapısından söz edilmektedir

M.Ö. 3-2. yüzyıla ait sikke tasvirlerinde Apollon başı, diademli saçı ile sağa bakar durumda ön yüzünde betimlenmiştir. Ön yüzde diademli Apollon başı arka yüzde pruva (**Kat. Nr. 11-11**). Ön yüzde Apollon başı; arka yüzde pruva+kerkeion. Ön yüzde Apollon başı; arka yüzde iki çizgi arasında üzüm salkımı (**Kat. Nr. 13-3**) ve ön yüzünde Apollon arka yüzde kükreyen aslan (**Kat. Nr. 4-1**); M.Ö. 2-1. yüzyıl

¹³⁹ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 126.

¹⁴⁰ Zafer Taşlıkılıoğlu *Anadolu'da Apollon Kültürü İle İlgili Kaynaklar*, 1963, 64

¹⁴¹ Zafer Taşlıkılıoğlu, *Anadolu'da Apollon Kültürü İle İlgili Kaynaklar*, 1963, 76.

örneklerinde; Ön yüzde Apollon; arka yüzde boğa protomu yer almaktadır (**Kat. Nr. 12-6**).

5.1.1.3. Artemis

Apollon'un kızkardeşi; ay ve av tanrıçası, aynı zamanda gençlerin koruyucusu. Genellikle ok ve yay tutarken betimlenir¹⁴². Artemis, Knidos sikkelerinde çok görülen bir tip olmamakla beraber Artemis Hyakinthotrophia'nın¹⁴³ doğum günü kutlamaları ile beraber M.Ö. 2. yüzyıl başlarında kullanıldığı ileri sürülmüştür¹⁴⁴ ancak M.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen, ön yüzde Artemis başı, arka yüzde tripod, magistrat adı ve kent ethnikonu görülen örnekler bilinmektedir¹⁴⁵. (**Kat. Nr. 6-15**) M.Ö. 3-2. yüzyıla ait ilk örnekte Tanrıça Artemis başı sağa, diademli saçı ile sikkenin ön yüzde tasvir edilmiştir. Daha sonraki örneklerde, Artemis başı sağa, omuz üzerinde ok ve sadağı ile betimlenmiştir. M.Ö. 2. yüzyıla ait bir örnekte *Artemis Hyakinthotrophos*, sikkenin arka yüzde, başı sola bakan, sağ elinde *philale* (libasyon kap) ve altında geyik, kolunda arkaik gövdeli tanrı heykelciği ve *polos* giymiş şekilde tasvir edilmiştir. (**Kat. Nr. 5-1**) Tıpkı Hellenistik Dönem gümüş sikkelerde olduğu gibi; bronz sikkelerde de Tanrıça Artemis figürü sık görülen tasvirlerden değildir. M.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen, ön yüzde Artemis başı, arka yüzde tripod, görülen örnekler vardır.

5.1.1.4. Aslan Protomu

Apollon Triopion Tapınağı kente gelen Dor birliklerinin karşılandığı alandır ve birliğe üye kentler Halikarnassos, Kos, İalysos, Kamiros ve Lindos sikkelerinde ortak tip olarak aslanı kullanır¹⁴⁶. Knidos'da aslan protomu sikkelerin esas tiplerindedir. M.Ö. 4. yüzyıl ilk örnekte arka yüzde Aphrodite başı olan sikkede, aslan protomu yükseltiyle ön yüzde sağa, ön pençesi üzerinde kükrer şekilde tasvir

¹⁴² Oğuz Tekin, **Antik Nüsmatik ve Anadolu**, 2008, 126.

¹⁴³ Artemis Hyakinthotrophia'nın bazı tehlike anlarında görüldüğü düşünülmüş ve bu nedenle kentteki yurttaşlarca adına festival kurulmuştur, Bkz. David Magie, 2003, 69.

¹⁴⁴ Georges Le Rider, **Un tetradrachme hellénistique de Cnide**, Essays M.Thompson 1979, 156-157.

¹⁴⁵ Joseph Grafton Milne "Notes on the Oxford Collections, Caria", **NC**, 18, 1938, 254- 266, Pl. 17-18.

¹⁴⁶ BMC Caria, xlvii; P. Gardner 1918, 144.

edilmiştir. (**Kat. Nr. 1**) Daha sonraki örneklerde Erken Hellenistik Dönemden itibaren, sikkelerin arka yüzünde Aphrodite, Apollon ve Helios ile birlikte aynı şekilde ön pençesi üzerinde kükrer şekilde tasvir edilmiştir. (**Kat. Nr. 2-19, 4-1, 7-11**)

5.1.1.5. Athena

Zeus'un kızı ve on iki, Olympos tanrıçasından biri olan Athena çoğu zaman ilk adla, yani Pallas Athena diye anılır¹⁴⁷. Genellikle giyimli, miğferli, mızraklı ve kalkanlı betimlenen tanrıça akıl ve zekayı temsil eder¹⁴⁸. Knidos sikkelerinde sık görülmeyen tanrıça tiplerindedir. M.Ö. 1 yüzyıla ait bronz bir sikkenin ön yüzde sorguçlu miğferi içinde betimlenmiştir. (**Kat. Nr. 14-2**)

5.1.1.6. Boğa Protomu

Ön yüzde aslan, arka yüzde boğa betimlenen Geç Arkaik Dönem sikkeleri Lindos'tan etkilenmiştir.¹⁴⁹ M.Ö. 2. yüzyıla ait, sikkeleri arka yüzde, 3/4 oranında sağa dönük boğa protomu tasvir edilmiştir. M.Ö. 2-1. yüzyıla ait Hellenistik Dönem bronz iki sikkenin ön yüzde Apollon; arka yüzde boğa protomu yer almaktadır. (**Kat. Nr. 12-6**)

6.1.1.7. Demeter

Homeros destanlarında “güzel saçlı kraliçe, güzel örgülü Demeter” diye anılan toprak ve bereket tanrıçası Demeter adını “Ge-Meter” (toprak ana) olarak açıklayanlar vardır¹⁵⁰. Sikkelerde asa ya da buğday başakları tutarken ve başı örtülü resmedilir¹⁵¹. M.Ö. 3. yüzyıla ait bir sikkenin ön yüzde başı örtülü, buğday çelenkli başı sağa, arka yüzde sakallı erkek başı+çelenk ve palmiye tutan Nike ile birlikte betimlenmiştir. (**Kat. Nr. 15-1**)

¹⁴⁷ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2001, 65.

¹⁴⁸ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 126.

¹⁴⁹ John Manuel Cook 1961, 61; H.A. Chan 1957, 23.

¹⁵⁰ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2001, s. 85.

¹⁵¹ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 127.

5.1.1.8. Dionysos

Dionysos Semele ile Zeus'un birleşmesinden doğan şarap tanrısıdır. Kantharos, thyrsos ve üzüm salkımı tutarken betimlenmiştir¹⁵². Knidos kentinde bir tapınağı bulunan, kentin kült tanrılarında biri olmasına rağmen kentin sikkelerinde fazlaca betimlenmemiştir. M.Ö. 1. yüzyıla ait bronz bir sikkenin ön yüzde genç Dionysos başı kontrmarkında ise Aphrodite ile birlikte; arka yüzde atribüleri asma yaprağı ve üzüm salkımı ile betimlenmiştir. **(Kat. Nr. 16-2)**

5.1.1.9. Helios

Titanlar soyundan olan Helios, Olympos'lu Apollon'dan ayrı bir tanrı ya da doğal bir güç, yani güneşin ta kendisi sayılır¹⁵³. Sikkelerde bazen başı, bazen tam figür olarak ayakta, çıplak ve elinde küre tutarken , bazen de quadriga içinde gökyüzünde dolaşırken betimlenir¹⁵⁴. M.Ö. 3. yüzyıl başlarında Rhodos etkisinde kalan kentte, ön yüzde Helios başı görülen sikkeler darp edilmeye başlanır. M.Ö. 2. yüzyıla ait örneklerde Helios başı, sikkelerin ön yüzde, 3/4 oranında cepheden tasvir edilmiştir. **(Kat. Nr. 7-11)**

5.1.1.10. Nike

Nike zaferi simgeleyen bir tanrıçadır. Kanatlı, hızla uçan bir kız olarak canlandırılır¹⁵⁵. Hellenistik Dönem bronz bir sikkede ön yüzde Demeter; arka yüzde sakallı bir baş ile birlikte tanrıça Nike ayakta, elinde çelenk ve palmiye tutar şekilde betimlenmiştir. **(Kat. Nr. 15-1)**. Aynı döneme ait başka bir bronz sikkenin arka yüz tipinde çelenk ve palmiye taşırken tasvir edilmiştir. **(Kat. Nr. 14-2)**

¹⁵² Oğuz Tekin, **Antik Nümismatik ve Anadolu**, 2008, 127.

¹⁵³ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 2001, 133.

¹⁵⁴ Oğuz Tekin, **Antik Nümismatik ve Anadolu**, 2008, s. 128.

¹⁵⁵ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 2001, 217.

5.1.1.11. Nymphe

Aslında “başı örtülü gelin” anlamına gelen nymphe kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dişi olanlarına verilen addır¹⁵⁶. M.Ö. 2. yüzyıla ait bir örnekte ön yüzde Nymphe, başı sağa dönük; arka yüzde boğa prtomu ile birlikte tasvir edilmiştir. (Kat. Nr. 8-1)

5.1.1.12. Pruva

Aphrodite Euploia'nın simgesi olan pruva, Knidos sikkelerinin arka yüzde sıkça kullanılmıştır. (Kat. Nr. 10-11). İstisnai olarak ön yüzde Apollon, arka yüzde pruva olan sikke de vardır. (Kat. Nr. 11-11)

5.1.1.13. Tykhe

Okeanos kızlarından birisi; latince adı Fortunadır¹⁵⁷. Hellenistik Dönem'de yer alan kentlerin madeni paralarında sıkça rastlanır. Kentlerin koruyucusudur aynı zamanda. Ön yüzde sur başlıklı Tykhe; arka yüzde aslan protomu ile birlikte verilmiştir. (Kat. Nr. 17-3)

5.1.2. Sikke Metali, Ağırlık Sistemleri ve Birimleri

İlk sikkelerini (gümüş stater) *Miletos Ağırlık Sisteminde* (14.1 gr.lık stater=standart ağırlık birimi) basan kent daha sonra *Aigina* sistemini kullanmıştır¹⁵⁸. Hellenistik Dönem'de (M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren) hem gümüş hem de bronz sikke basan kentte en çok görülen birimler drahmi, didrahmi, ve tetradrahimlerdir¹⁵⁹.

Gümüş staterlerde ön yüzde Aphrodite başı, arka yüzde kükreyen aslan betimlerinde (Kat. Nr. 3) ağırlık olarak görülen birimler tetradrahmi ve drahmilerdir. Ağırlık sistemi olarak ise *Khios ve ya Rhodos Standardı* kullanılmıştır. Tetradrahmilerin ağırlık ortaması 15.26 gr. dır. Drahmilerin ağırlık ortalaması ise 3.1

¹⁵⁶ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2001, 219.

¹⁵⁷ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2001, 288.

¹⁵⁸ Oğuz Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 2008, 97.

¹⁵⁹ Oğuz Tekin, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, 2008, 97.

gr. dır. Yine ön yüzde Aphrodite başı, arka yüzde kükreyen aslan betimi yer alan diobol biriminde sikkede *Rhodos Standardı* kullanılmıştır. (**Kat. Nr. 3-3**).

Ön yüzde Artemis, arka yüz betiminde tripod olan tetrobol biriminde sikkelerde *Attika Ağırlık Sistemi* kullanılmıştır. (**Kat. Nr. 6**) Bu sikkelerin ağırlık ortalamaları 2.26 gr. dır.

Ön yüzde Aphrodite arka yüzde boğa protomu olan (**Kat. Nr. 3-13**) gümüş staterler *Aigina Ağırlık Sistemine* göre 12.2 gr.lık stater (didrahmi) drahmi ve daha ufak birimlerde (hemidrahmi) basılmıştır. Hemidrahmilerin ağırlık ortalaması 1.2 gr, çapları ise 12 mm. dir.

Ön yüzde Aphrodite arka yüzde gemi pruvası olan (**Kat. Nr. 10-11**) bronz sikkeler yine Rhodos standardında basılmışlardır. ortalama ağırlığı 1.88 gr. çapları ise 12.03 gr. dır.

Ön yüzde Apollon arka yüzde gemi pruvası olan (**Kat. Nr. 11-11**) bronz sikkeler *Rhodos Standardında* basılmıştır. ortalama ağırlığı 1.42 gr çapları ise 10.6 mm. dir.

Ön yüzde Apollon arka yüzde boğa protomu olan (**Kat. Nr. 12-6**) sikkeler ağırlığı azaltılmış *Rhodos Standardında* basılmıştır. Ön yüzde Artemis arka yüzde tripod betimli gümüş staterler tetrobol ve hemidrahmi birimlerinde basılmıştır. olan (**Kat. Nr. 6-12**)

Ön yüzde Helios arka yüzde kükreyen aslan protomu olan (**Kat. Nr. 7-11**) ve *Rhodos Standardında* didrahmi ve oktobol birimlerinde basılmıştır. Didrahmilerin ortalama ağırlığı 5.49 gr çap ortalaması ise 17 mm. dir. Oktobollerin ortalama ağırlığı 5.1 gr çap ortalaması ise 18 mm. Oktobol birimlerinde *Attika Standart Ölçüsünde*, ön yüzde Helios, arka yüzde aslan protomu olan gümüş sikkelerin ağırlık ortalaması 5.00 gr; çapları ise 12 mm. dir.

5.1.3. Lejandlar

Hellenistik Dönem Knidos sikkelerinin arka yüzünde kentin adının kısaltmaları olan KNI, [K]NI ve çoğul genetivus olarak KNIDAIQN kullanılmıştır. Sondaki -QN harfleri ile halkın adının, çoğul genetivus (-in hali) yazıldığını gösterir. Bu örneklerde kentin değil, halkın adı belirtildiği için burada “*ethnikon*” söz konusudur¹⁶⁰. Knidos sikkesi üzerinde yer alan KNIDAIQN lejandı “Knidosluların” yani Knidosluların sikkesi anlamındadır.

5.2. Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 1.yy.-M.S. 3.yy.)

Roma İmparatorluk Döneminde Hadrianus’a ait gümüş *kistophorik* (tek tip) sikkeler dikkat çekmektedir. Bu dönemde İmparator Hadrianus’tan Caracalla’ya kadar aralıklarla gümüş (denarius) ve bronz (assarion) sikke basılmıştır. İmparator ve ailesi üyelerinin büstlerini taşımayan sikkeler içerisinde kentin kurucusu Triopas’a ait bir sikke ve yine bu dönemde ön yüz tipi Aphrodite’ye ait başka bir sikke de yer almaktadır.

5.2.1. Tipler

5.2.1.1. Aphrodite

Knidos sikkelerinde kentin baş tanrıçası olarak Erken Arkaik Dönem’den itibaren görülmeye başlayan Aphrodite bu kent sikkelerinde sıkça kullanılan bir tiptir. Aphrodite, Hadrianus Dönemi’ne ait bir sikke üzerinde (**Kat. Nr. 18-1**) Praksiteles’in ünlü Knidoslu Aphroditesi olarak sikkenin arka yüzünde boydan verilmiştir.

¹⁶⁰Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 30.

5.2.1.2. Asklepios

Yunan dünyasında hekim tanrı olarak büyük bir ünü olan ve Romalıların da Aesculapius adıyla benimseyip tapındıkları Asklepios, Apollon'un oğludur¹⁶¹. Sakallı, olgun bir erkek olarak betimlenir. Elinde, üzerine yılan dolanmış bir asa tutar¹⁶². Asklepios kültü muhtemelen Knidos'un karşı kıyısında komşusu Kos (İstanköy) Adasından etkileşimin bir sonucudur ve bu Knidos sikkelerine de yansımıştır.

Septimius Severus'a ait sikkenin arka yüzünde Asklepios ayakta, atribüsü yılanlı asası elinde betimlenmiştir. (Kat. Nr. 22-1) Yine, Caracalla ve Plautilla'ya ait bir sikknin arka yüzde Knidoslu Aphrodite ile karşı karşıya elinde yılanlı asası ile betimlenmiştir. (Kat. Nr. 24-1)

5.2.1.3. Demeter

Knidos, hasat ve hububat tanrıçası Demeter'in kült merkezlerinden birisidir. Her Ekim ayında *Thesmophoria* adlı şenliklerde bu kült merkezinde ürün bolluğu eğlenceler düzenlenirdi. Hadrianus'a ait bir sikkenin arka yüzünde Demeter atribüsü tahıl sapını tutarken betimlenmiştir. (Kat. Nr. 18-8)

5.2.1.4. Dionysos

M.S. 2. yüzyıla ait ön yüzünde Aphrodite'nin olduğu pseudo-otonom sikkenin arka yüzünde Dionysos atribüleri kantharos ve thyrsos tutarken betimlenmiştir. (Kat. Nr. 21-1)

5.2.1.5. Homonoia

Homonoia dini ya da politik bir kavram olarak, edebi, epigrafik ve numismatik verilerde farklı konseptlerde kullanılmıştır. Mitolojide Homonomia bir ruh olarak bidirilmiştir ve karşıtı da Eristir. (fesat, fitne tanrıçası); Homonoia, fikir birliği, uyuşma ve birliği temsil eder. Burada Knidos sikkesi üzerinde Homonoia'nın

¹⁶¹ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 2001, 62.

¹⁶² Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 62.

yer alması belki de Knidos'un komşu diğer kent polisleri ile arasındaki uyumu göstermek için kullanılmıştır. Caracalla'ya ait bir sikkenin arka yüzünde yanan sunak üzerinde Homonoia cornucopia ve patera tutuyor. **(Kat. Nr. 23-1)**

5.2.1.6. Pax

Latince karşılığı barış; yunanca 'Eirene'dir. Juppiter ve Justitia'nın kızlarıdır. İmparator Augustus Dönemi'nde tanrıça olarak kabul edilmiştir. Sikkelerde, zeytin dalı, Cornucopia (bereket boynuzu) ve asa tutan kadın olarak gösterilmiştir¹⁶³. Hadrianus Dönemi'ne ait bir sikkenin arka yüzünde atribüleri ve sembolleri ile tasvir edilmiştir. **(Kat. Nr. 18-6)**

5.2.1.7. Poseidon

Olymposlu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve denizin mutlak hakimi sayılan Poseidon, Homeros destanlarında Poseidaon diye anılır; Poti-dan'dan türeme bu ad denizin efendisi anlamına gelir¹⁶⁴. Lucius Verus sikkesinin arka yüzünde Poseidon pruva üzerinde çıplak, elinde sembolü trident tutuyor. **(Kat. Nr. 20-1)**

5.2.1.8. Tykhe

Caracalla ve Plautilla'ya ait sikkenin arka yüzünde Tykhe ayakta cornucopia tutuyor. **(Kat. Nr. 24-5)**

5.2.1.9. Zeus

Tanrıların babası tanrıların tanrısı olarak adlandırılır; baş tanrı. Çıplak ya da yarı çıplak, ayakta ya da tahtta otururken betimlenmiştir. Elinde asa, kartal, şimşek demeti ya da Nike figürü tutar. Bazen kartal ayaklarının dibindedir¹⁶⁵. Hadrianus Dönemi'ne ait sikkelerin arka yüzünde atribüleri ve sembolleri ile birlikte tahtında otururken tasvir edilmiştir. **(Kat. Nr. 18-2-3-9)**

¹⁶³ Tamay Tekçam, a.g.e, s.169.

¹⁶⁴ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 2001, 251

¹⁶⁵ Oğuz Tekin, **Antik Nüsmatik ve Anadolu**, 2008, 129.

5.2.2. Sikke Metali ve Birimleri

Knidos'ta Roma İmparatorluk Döneminde basılan imparator büstü taşıyan denariustan Hadrianus ön yüzü, *kistophorik*¹⁶⁶ ağırlık standartında tetradrahmlerin, (**Kat. Nr. 18-1-9**) ağırlık ve çap ortalaması 8.68 g ile 10.82 g ve 28 mm'dir.

İmparator büstü taşıyan Lucius Verus ön yüzü bronz sikke (Kat. Nr. 20-1) 9.22 g, 25 mm çap ile 2 assaria (*diassarion*) gibi görünmektedir. Ön yüzde Septimius Severus büstü taşıyan bronz sikke (**Kat. Nr. 22-1**) 11.14 g, 29.5 mm çapı ile 4 assarion (*tetrassarion*) gibidir. Caracalla serisine ait ön yüzü sikkelerin (**Kat. Nr. 23-1-2**) 16.07 ile 20.15 gr'lık ağırlık ortalamaları ile yine 4 assarion (*tetrassarion*) gibi görünmektedir.

İmparator büstü taşımayan olasılıkla Triopas'a ait ön yüzü bronz sikkenin (**Kat. Nr. 19-1-3**) 5.95 ile 6.75 gr'lık ağırlık ortalaması ile 2 assaria (*diassarion*) gibi görünmektedir. Ön yüzde Aphrodite başı olan 9.17 gr ağırlığındaki sikke yine 2 assaria (*diassarion*) birimi gibi görünmektedir.

5.2.3. Lejandlar

Knidos'un Roma İmparatorluk Dönemi sikke örneklerinin hem ön hem de arka yüzünde çeşitli lejandlara yer verilmiştir. Hellenistik Dönemde kentin ethnikonu genelde kısaltmalar halinde görülürken; Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte genitivus halinde KNIΔΙΩΝ ve KNI - ΔΙΩΝ şeklinde görülmektedir. Kentin ethnikonu genellikle sikkelerin arka yüzünde bulunmaktadır. Hadrianus'a ait sikkelerin tümünde ön yüzünde HADRIANVS AVGVSTVS, arka yüzünde 3. konsüllüğü (*Consuli tertium*) (COS III ve ya III COS) lejandı görülür. Hadrianus'a ait başka bir sikkenin arka yüzünde P M TR P COS III; *Pontifici Maximo*: Başrahip ve *Tribunica Potestate*: Halk meclisinin dokunulmaz gücünün başı (İmparatorluğun sivil idaresinin gücü) ve 3. kez konsüllüğe seçilişini (*Consuli tertium*) simgeleyen lejandlar yer almaktadır. Lucius Verus'a ait bir sikkede AV [] HPOC Augustus

¹⁶⁶ M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Küçük Asya'da basılan bir grup gümüş tetradrahmi sikke tipi. Ayrıca B.k.z. Otto Mørholm, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, Büyük İskender'in tahta çıkışından Apameia Barışı'na kadar. 1. Basım, İstanbul, 2000, 228.

unvanını simgeleyen Augustus Verus ve Lucius Verus'a ait sikkelerde görülen isim yazılışın lejandı yer almaktadır. İmparator Septimius Severus'a ait bir sikkenin ön yüzünde ΑΥΚΛΕΠ -CEOVHPOC imparatorun sikkelerinde görülen isim yazılışının lejandları görülmektedir. Caracalla ve Plautilla'ya ait sikkelerin ön yüzünde ΑΥ.Κ Μ ΑΝΤΩΝΙΝΟC / ΦΟΥΡΒΙΑ ΠΛΑΥΤΙΛΛΑ lejandları İmparator ve eşinin sikkelerinde görülen isimlerinin lejandları görülmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

KATALOG

Katalogda yer alan bölümler kronolojik olarak Hellenistik Dönem Sikkeleri ve Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri başlıkları altında katalog numaraları birden (1) başlayarak ve aynı tip sikkeler gruplandırılarak, her iki dönem için gümüş (AR) ve bronz (AE) sikkeler olarak sıralanmıştır.

Sikkelerin ön ve arka yüzleri esas alınarak tiplere ayrılmış ve benzer tipteki sikkeler gruplandırılarak sıralanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri kronolojik olarak ve imparatorların tahta oturdukları yıllar esas alınarak sıralanmıştır. İmparatorlara ait olmayan sikkeler yine kronolojik olarak sıralanmıştır. Sikkelere ait tipler incelenirken alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır.

Katalogda yer alan sikkelere ait bilgiler şu şekilde sıralanmıştır: Ön yüz-arka yüz tanımları (betimlemeleri) ve yön bilgileri; katalog numarası, sikke birimi ağırlık çap ve sikkelerin ait oldukları basılmış yayım adı müze ya da müzayede şirketlerinin isimleri ile son olarak ön ya da arka yüz lejandları yer almıştır. Sikkelere ait teknik bilgiler kısmında sikkenin çap, ağırlık ve yön bilgileri bilinmiyorsa bu alanlar boş bırakılmıştır. Sikkelerin ön ya da arka yüz lejandı okunamıyorsa "lejand belirsiz" ifadesine yer verilmiştir.

6.1. Hellenistik Dönem Sikkeleri (M.Ö 4. - 1. yy.)

1 Öy.: Kükreyen aslan protomu sağa,

Ay.: Diademli Aphrodite başı sağa,

1) Hemidrahmi AR 1.68 g 11.6 mm **SNG Aulock, 2604.**

2 Öy.: Ödül çelenkli, küpe ve kolyeli Aphrodite başı sağa;

Ay.:Kükreyen aslan protomu sağa, KNI kent lejandı yukarıda, aşağıda APKEΣΙΑΑΣ Arkesilas, magistrat/görevli adı.

- 1) Tétrdrahmi AR 15.44 g **AMC, 9294.**
- 2) Tétrdrahmi AR 15.29 g **AMC, 9299** Ay.: ΑΓΑΘΟΦΑΝΗΣ.
- 3) Tétrdrahmi AR 15,33 g **AMC, 9300** Ay.: ΑΥΤΟΚΡΑΤΗΣ.
- 4) Tétrdrahmi AR 15.01 g **AMC, 9301** Ay.: ΤΙΜΑΣΙΦΡΩΝ
- 5) Drahmi AR 3.12 g **AMC, 470** Ay.: [Κ]ΝΙ ΠΟΛΥΗΡΑΤΟΣ
- 6) Drahmi AR 3.27 g **AMC, 485** Ay.: ΚΝΙ ΕΥΜΕ [ΛΩ].
- 7) Tétrdrahmi AR 14.45 g 22 mm **BMC, 28.**
- 8) Drahmi AR 3.24 g 15 mm **BMC, 29** Ay.: ΚΝΙ.
- 9) Drahmi AR 3.49 g **BMC, 30** Ay.: ΕΥΦΡ[ΩΝ]
- 10) Drahmi AR 3.5 g **BMC, 31** Ay.: Τ]ΕΛΕCΙφ[ΡΩΝ]
- 11) Drahmi AR 3.5 g **BMC, 32** Ay.: Τ]ΕΛΕCΙφ[ΡΩΝ?
- 12) Drahmi AR 3.5 g **BMC, 33** Ay.: Magistrat adı belirsiz
ΚΝΙ
- 13) Drahmi AR 2.9 g **BMC, 34** Ay.: ΚΑΛΛΙφΡΩΝ.
- 14) Hemidrahmi AR 1.62 g 11.4 mm **BMC 35** Ay.: ΚΛΕΙΝ[ΙΓΓΟΕ]
- 15) Drahmi AR 2.72 g **BMC, 43** Ay.: ΚΝΙ, ΘΕΥΜΕΛΩΝ
- 16) Drahmi AR 3.11 g **BMC, 45** Öy.: Monogram .
Ay.: ΚΝΙ, ΑΓΑΘΟφ[ΑΝΗΣ]
- 17) Drahmi AR 3.36 g **BMC, 46** Öy.: Monogram .
Ay.: ΤΕΛΕΑΣ

18) Drahmi AR 2.78 g BMC, 40 Ay.: ΑΥΤΟΚΡΑΤΗΣ

19) Hemidrahmi AR 1.60 g 12 mm SNG Turkey 1, 823 Öy.: Ξ

Ay.: [K] N[I]

3 Öy.: Aphrodite başı sağa,

Ay.: 3/4 oranında sağa dönük boğa protomu, magistrat adı belirsiz

1) Obol AR 1.00 g 12 mm SNG Turkey 8, 87

2) Diobol AR 1.20 g 11 mm SNG Turkey 1, 824 Ay.: ΚΝΙ / ΜΝΑΣΙΘΕΟΣ.

3) Diobol AR 1.09 g 12 mm SNG Turkey 1, 825

4) Hemidrahmi AR 1.28 g 12 mm AMC, 4038 Ay.: ΑΓΗΣΙΚΛΗΣ ΚΝΙ.

5) Hemidrahmi AR 1.39 g 13 mm AMC, 9312 Ay.: ΒΑΡΠΠΗΡΟΝ ΚΝΙ.

6) Hemidrahmi AR 1.22 g 12 mm AMC, 9314 Ay.: Lejand belirsiz.

7) Hemidrahmi AR 1.23 g 12 mm BMC, 37 Ay.: ΚΝΙ ΑΠΙΦ[ΡΩ]Ν

8) Hemidrahmi AR 1.36 g 13 mm BMC, 38 Ay.: , ΝΑΝΘΑΛΗΣ, ΚΝΙ

9) Hemidrahmi AR 1.23 g 12 mm CA Pecunem | Gitbud & Naumann
Auc. 36 Ay.: ΚΝΙ ΠΑΝΘΑΛΗΣ.

10) Hemidrahmi AR 1.18 g 12 mm Tom Cederlind,
Numismatics&Antiquities 75255.

11) Hemidrahmi AR 1.20 g 13 mm SNG Helsinki 189. Ay.: ΑΓΗΣΙΚΛΗΣ
ΚΝΙ.

12) Hemidrahmi AR 1,13 g 11 mm CA Pecunem | Gitbud & Naumann,
Auc. 34 Ay.: ΚΝΙ / ΜΝΑΣΙΘΕΟΣ.

13) AR 12.44 g 13 mm BMC, 39 Ay.: ΒΑΙΩΝ, ΚΝΙ.

4 Öy.: Apollon başı 3/4 sağa,

Ay.: Kükreyen aslan protomu ön taraftan, altta KNI kent lejandı, yukarısında magistrat adı belirsiz.

1) AR 5.26 g 18 mm **CA Roman Numismatics**, lot 343

5 Öy.: Defne çelenkli Apollon başı sağa,

Ay.: Ayakta duran Artemis Hyakinthotrophos, başı sola bakan. Sağ elinde philale (libasyon kap) ve altında geyik. Libasyon kaptan geyik üzerine damlalar düşüyor. Sol kolunda arkaik gövdeli tanrı heykelciği polos giymiş. Sağa doğru ΚΗΙΔΙΟΗ kent ethnikonu.

1) AR 16.61 g 30 mm **Numis Bids, CNG, Inc.** lot 245.

6 Öy.: Diademli Artemis başı sağa,

Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ kent ethnikonu / ΔΙΟΚΛΗΣ magistrat/görevli+ tripod

1) Tetrobol? AR 2,57 g **CA Gorny & Mosch Auc.** 233 lot 1677

2) Tetrobol? AR 2.43 g 14 mm **AMC**, 9302 Ay.: [Ε]ΠΙΓΟΝΟΣ ΚΝΙΔΙΩΝ.

3) Tetrobol AR 2.43 g 15 mm **AMC**, 9303 Ay.: ΚΑΛΛΙΠΠΟΣ.

4) Tetrobol AR 2.65 g 13 mm **AMC**, 9308 Ay.: Tripod, ΑΡΙΣΤΙΑΛΛΑΣ.

5) Tetrobol AR 2.39 g 13 mm **BMC**,48 Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ, ΚΑΡΝΕΙΣΚΟΣ.

6) Tetrobol AR 2.26 g 12 mm **BMC**, 49 Ay.: ΚΑΛΛΙΠΠΟΣ

7) Hemidrahmi AR 1.68 g 15 mm **BMC**, 50 Ay.: ΝΩΙΔΙΝΚ, ΝΩΡΦΥΕ

- 8) Hemidrahmi AR 1.68 g 13 mm **BMC**, 51 Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ kent
ethnikonu, magistrat ΚΥΔΟΚΛΗ[Σ]
- 9) Tetrobol AR 2.51 g **SNG Helsinki (Keckman)**, 192 Ay.:
Tripod.
- 10) Tetrobol AR 2.30 g 15 mm **SNG Helsinki**, 197. Ay.: Tripod,
ΕΠΙΓΕΝΗΣ, ΚΝΙΔΙΩΝ.
- 11) Tetrobol AR 2.19 g **SNG Keckman**, 197. Ay.: Tripod.
- 12) AE.24. **SNG Tübingen**, 3430. Ay.:
ΚΝΙΔΙΩΝ, ΠΑΝΤΑ.
- 13) Tetrobol AR 2.55 g 12 mm **SNG Turkey 1**, 826 Ay.:
ΑΡΙΣΤΟΚΛΕΙΑ
- 14) Tetrobol AR 2.24 g 12 mm **SNG Turkey 1**, 827 Ay.: ΕΠΙΩΝ
- 15) Tetrobol AR 2.01 g 12 mm **SNG Turkey 1**, 828 Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ

7 Öy.: Helios başı,

Ay.: Kükreyen aslan protomu, ΑΥΣΙΠΠΙΟΥ magistrat/ görevli

- 1) Oktobol AR 5.19 g **AMC**, 486.
- 2) Oktobol AR 4.99 g **AMC**, 487 Ay.: ΚΝΙ ΠΡΑΤΑΓΟΡΑΣ.
- 3) Didrahmi AR 5.14 g 17 mm **AMC**, 9290 Ay.: [Σ]ΩΣΤΡΑΤ[ΟΣ]
- 4) Oktobol AR 5.21 g 18 mm **AMC**, 9291 Ay.: ΔΙΟΚΛΗΣ.
- 5) Didrahmi AR 5.84 g 17 mm **AMC**, 9304 Ay.: Lejand belirsiz.
- 6) Didrahmi AR 4.92 g 17 mm **BMC**, 74 Öy.: Rhodos Helios başı
Ay.: ΚΝΙ, ΔΙΟΚΛΗΣ

7) Didrahmi AR 5,14 g Marti Hervera / Soler & Llach, 1087,
lot 45 Ay.: KNI

8) Oktobol AR 5.19 g 19 mm Tom Cederlind,
Numismatics&Antiquities, 75165 Ay.:
Lejand belirsiz.

9) Oktobol AR 4.84 g 18 mm CA Roma Numismatics Ltd, lot 356.
Ay.: KNI ΕΥΒΟΥΛΟΣ

10) Oktobol AR 5.00 g 12 mm SNG Turkey 1, 829

11) Oktobol AR 5.11 g 12 mm SNG Turkey 1, 830

8 Öy.: Nymphe başı sağa,

Ay.: 3/4 boğa protomu sağa, KNI, kent lejandı,

1) AR, 1.17 g 12.26 mm Ancient Imports, 34357.

9 Öy.: Kadın başı

Ay.: KNI Pruva, ΚΑΡΝΕΙΣ[ΚΟΣ].

1) AE 15 mm BMC, 62

2) AE 15 mm BMC, 63 Ay.: KNI. ΜΟΙΡΗ[ΧΟΣ].

10 Öy.: Aphrodite başı sağa,

Ay.:Gemi pruvası, ΑΣΤΡΑΓΑΛΥΣ magistrat,ΥΛ ve KNI kent lejandı.

1) AE 1.15 g AMC, 3465.

2) AE 15 mm BMC, 54 Öy.: ΔΑΜ[Ο ΚΡΑΤΙΑΣ]

Monogram **Ε**.
KNI.

Ay.:

3) AE 12 mm BMC, 56 Öy.: [ΔΑΜ]ΟΚΡΑΤΙ[ΑΣ]

Ay.: ΑΡΙΣΤΑΓΟΡ ΑΣ.

4) AE 13 mm BMC, 57 Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ kent
ethnikonu, ΚΛΕΙΤΟΦΩ[N]

5) AE 12 mm BMC, 58 Öy.: Monogram **Ε**.

Ay.: ΚΝΙ, ΑΣ.....

6) AE 13 mm BMC, 61 Ay.: ΠΥΘΩΝ

7) AE 2.11 g 12.1 mm Gerhard Rohde, 226911 Ay.: ΚΝΙ.

8) AE 1.72 g 13 mm SNG Turkey 8, 88 Ay.: ΚΝΙ
ΜΟΙΡΙΧΟ [Σ].

9) AE 1.84 g 11 mm SNG Turkey 8, 89

10) AE 1.64 g 12.03 mm Ancient Imports, 19812 Ay.: ΚΝΙ.

11) AE 2.09 g FAC, 2961 Öy.: (ΔΑΜΟΚΡΑΤΙΑΣ)

Ay.: ΚΝΙ, ΤΕΛΕΣΙΦΡΩΝ (?).

11 Öy.: Defne çelenkli Apollon başı sağa,

Ay.:K) PATΛΑ(C) ΚΝΙ kent lejandı üzerinde gemi pruvası sola

1) AE.10, 1.33 g 12 mm BMC, 68

2) AE	10 mm	BMC, 65 Ay.: KNI, Pruva; altında [ΛΑ]ΧΑΡΤΟΣ
3) AE	8 mm	BMC, 67 Ay.: KNI Pruva; altında,]OKPAT (φιλοκρατιδας)
4) AE	12 mm	BMC, 69 Ay.: KN.
5) AE	13 mm	BMC, 70 Ay.: TPA
6) AE.10 1.46 g		AMC, 9315 [..]OPONIKO [...]
7) AE.78 1.36 g belirsiz.		Sphinx Nümismatics, 151 Ay.: Lejand
8) AE 1.20 g	10 mm	SNG Turkey 8, 90 [...] O[...].
9) AE 1.66 g	12 mm	Pecunem Gitbud & Naumann, Auc. 34 lot 342. Ay.: kerykeion.
10) AE 1.46 g.	12 mm	Pecunem Gitbud & Naumann, Auc. 34 lot 393. Ay.: KNI / KTH.
11) AE 1.13 g	10 mm	SNG Turkey 1, 1647 Ay.: ΛΑΟΣ

12 Öy.: Apollon başı sağa

Ay.: Boğa protomu hafifçe sola dönük

1) AE18, 5.89 g		AMC, 9316
2) AE	15 mm	BMC, 78 Ay.: ΚΝΕΙ ΚΑΦΙΟ
3) AE	15 mm	BMC, 79 Ay.: ΜΟΣΧΟ[Σ] ΚΝΙΔΙΩΝ
4) AE	18 mm	BMC, 80 Ay.: ΠΑ ΝΤΑΛΕΩΝ ΚΝΙΔΙΩΝ

- 5) AE 18 mm **BMC, 82** Ay.: ΠΑΝΤΑΛΕ ΚΝΙΔΙΩ.
6) AE 15 mm **BMC, 83** Ay.: [ΚΝΙΔ]ΙΩΝ ΑφΙ
([Κ]ΑφΙ)

13 Öy.: Apollon başı

Ay.: İki çizgi arasında üzüm salkımı. ΚΝΙΔΙΩΝ, ΑΡΙΣΤΟΠΟΛΙΣ

- 1) AE 18 mm **BMC, 85**
2) AE19, 4.85 g **AMC, 5112** Ay.: / ΚΝΙΔΙΩΝ /
ΑΡΙΣΤΟΠΟ / ΛΙΣ.

14 Öy.: Attika miğferli Athena başı,

Ay.: Çelenk ve palmiye taşıyan Nike, ΚΝΙΔΙΩΝ, ΕΥΒΟΛΑ [ΟC].

- 1) AE 18 mm **BMC, 90**
2) AE 18 mm **BMC, 91** Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ,
ΤΕΛΕΣΠΠΙΟΣ

15 Öy.: Başı örtülü buğday çelenkli Demeter başı sağa,

Ay.: Sakallı erkek başı sağa. ΜΟΣΧΟΣ magistrat/görevli, ΚΝΙΔΙΩΝ kent
ethnikonu. Nike ayakta çelenk ve palmiye tutuyor.

- 1) AE31, 18.29 g **Mionnet III**

16 Öy.: Sarmaşıktan taç giymiş, Dionysos'un başı, kontrmark genç kadın başı sağa, Aphrodite?

Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ kent ethnikonu üzüm ve asma yaprağı, üzerinde, ΕΠΑ ΓΑΘΟΣ

1) AE	1.1 mm	BMC, 87	
2) AE	1.05 mm	BMC, 89	Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ,
///ΑΛΕΩΝ [veya ///ΑΝΩΝ]

17 Öy.: Sur başlıklı Tykhe başı sola,

Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ kent ethnikonu ve aslan protomu sola,

1) AE, 4,2 g	17.42 mm	Ancient Imports, 35375.	
2) AE.18, 5.14 g		AMC, 9318	Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ.
3) AE	17 mm	BMC, 52	Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ

6.2. Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri (M.Ö. 1.yy-M.S. 3.yy)

İmparator Dönemi: Hadrianus (117-138)

Kişi: Hadrianus (Augustus Unvanı İle)

18 Öy.: HADRIANVS AVGVSTVS+ defne çelenkli ve zırlı büstü sağa.

Ay.: COS III+ Praksiteles'in Knidoslu Aphroditesi sola.

1) AR 10.54 g	28 mm	RPC Online, 1367	
2) AR 10.32 g	28 mm	RPC Online, 1368	Ay.: COS III+ asası
elinde tahtında oturan Zeus sağa,
3) AR 10.82 g	28 mm	RPC Online, 1369	Ay.: Asası elinde,
tahtında oturan Zeus sağa, ayakları dibinde kartal figürü.

- 4) AR 10.00 g 28 mm **RPC Online**, 1370 Ay.: COS III+asa tutan erkek figürü sağa, tanımlanamayan bir nesne sola,
- 5) AR 9.83 g 28 mm **RPC Online**, 1371 Ay.: III COS+ayakta duran erkek figürü sağa, zeytin dalı tutuyor.
- 6) AR 10.40 g 28 mm **RPC Online**, 1372 Ay.: COS III (veya III COS)+ayakta duran Pax sola, zeytin dalı tutuyor sağa, dikey asa sola,
- 7) AR 9.88 g 28 mm **RPC Online**, 1373 Ay.: COS - III+ altı demet tahıl sapı.
- 8) AR 8.68 g 28 mm **RPC Online**, 1374 Ay.: P M TR P COS III+ayakta duran Demeter sola, tahıl sapı tutuyor sağa, asa sola.
- 9) AR 10.00 g 28 mm **RPC Online**, 1375 Ay.: COS III+ asası elinde, tahtında oturan Zeus sağa.

İmparator Dönemi: Hadrianus veya Antoninus Pius Dönemi ? (M.S. 117-138/138-161)

Kişi : Anonim (Triopas ?)

19 Öy.: T K T EΠI EYΠOΛEITA Eupoleitas magistrat+ sakallı erkek başı (Triopas ?) sağa.

Ay.: KNIΔION kent ethnikonu+yanan sunak

- 1) AE, 6.77 g 21 mm **RPC Online**, 975.
- 2) AE.20 5.95 g **AMC**, 5068.
- 3) AE .85 **BMC**, 97.

İmparator Dönemi: Marcus Aurelius (M.S. 161-180)

Kişi: Lucius Verus (Augustus Unvanı İle) (M.S. 161-169)

20 Öy.: AV [] HPOC+ defne çelenkli Lucius Verus büstü sağa, zırlı ve paludementum giymiş,

Ay.: KNIΔIΩN kent ethnikonu+pruva üzerinde çıplak duran Poseidon sağa, trident tutuyor.

1) AE, 9.22 g 25 mm **RPC Online, 976**

M.S. 100-200 (Pseudo-Otonom)

21 Öy.:Aphrodite başı sağa.

Ay.: KNI - ΔIΩN+Dionysos sola ayakta, kantharos ve thyrso tutuyor.

1) AE.28, 9.17 g **AMC, 5113**

Septimius Severus (M.S. 193-211)

22 Öy.: A Y K ΛC EΠ -CEOVHPOC+Septimius Severus'un zırlı, defne çelenkli büstü, sağa,

Ay.: KNI-ΔIΩN kent ethnikonu+ayakta Asklepios, yılanlı asası sol elinde.

1) AE,11.14 g 29.5 mm **MFA, 259882**

Caracalla (M.S. 198-217)

23 Öy.: AY.K.MAPAV..... Caracalla'nın genç,defne çelenkli zırlı büstü sağa,

Ay.: ΚΝΙΔΙ-ΩΝ kent ethnikonu (harfler tersden) kalathos ve Homonoia sola, yanan sunak üzerinde cornucopia ve patera tutuyor.

- 1) AE.29, 18.84 g **AMC, 9319**
- 2) AE 1.25 **BMC, 99**

Caracalla ve Plautilla (M.S. 198-217)

24 Öy.: Karşılıklı bakan Caracalla (sağa) ve Plautilla (sola) büstleri, Caracalla zırhlı,

Ay.: ΚΝΙΔΙΩΝ +Praksiteles Knidoslu Aphrodite sağa, yılanlı asa tutan Asklepios ile karşı karşıya.

- 1) AE 32, 18.18 g **AMC, 9098**
- 2) AE 33, 16.07 g **AMC, 2767** Ay.: Aphrodite.
- 3) AE 34, 20.15 g **AMC, 9320**
- 4) AE 1.3 **BMC, 100**
- 5) AE 17.68 g 31 mm **Numis Bids Pecunem, Auc.38.** Öy.:
ΑΥ.Κ Μ ΑΝΤΩΝΙΝΟC / ΦΟΥΡΒΙΑ ΠΛΑΥΤΙΛΛΑ. Ay.:
ΚΝΙΔΙΩΝ+Tykhe ve cornucopia.

SONUÇ

Bu çalışma, antik Karia Bölgesi'nde Datça Yarımadası'nın en ucunda Tekir Burnu'nda yer alan Knidos'un Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri tarihine katkıda bulunmak ve kentin aynı dönemleri kapsayan sikke ikonografilerinin incelenmesi ile bir sonuca ulaşmak için yapılmıştır.

Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri ile alakalı toplam 24 ön ve arka yüz tanımlı gümüş (AR) ve bronz (AE) sikkeler incelenmiş ve aynı tip sikkeler (1) birden başlayarak numaralandırılmıştır.

Günümüzde "Datça Yarımadası" olarak adlandırılan, bugün Muğla ilinin bir parçası olan bölge antik dönemde Karia sınırları içerisinde yer almaktaydı. Yarımadanın en dış burnunu ise Knidos oluşturmaktadır. Knidos iki limanı, kıstakla ana karaya bağlı adası, sur duvarları ve bunlar üzerindeki kuleler ve diğer kalıntıları ile Batılı araştırmacıları etkilemiş ve harabelerin ziyaretine neden olmuştur. Knidos'un erken dönem tarihi ile ilgili sorulara, antik şehirde 19. yüzyıldan itibaren gerçekleştirilen ilk araştırmalar bir derece cevap verebilmektedir.

Şehrin Klasik Dönemleri için antik literatür oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Ancak özellikle İmparatorluk Dönemi, M.S. 2. ve devam eden yüzyıllar için antik literatürden çok fazla yararlanmak mümkün değildir. Ancak şehirdeki kazılarla ortaya çıkartılan kalıntılar, kontekstler ve bazı yazıtların yardımıyla bu dönemler aydınlanabilmektedir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde de "özgür şehir" statüsünü koruyan ve vergiden muaf tutulma ayrıcalığını iyi değerlendiren şehir, deniz ticareti ile gelişimini sürdürmeye devam etmiştir.

Buna karşın daha önce bahsedildiği üzere M.S. 4. yüzyılda ve Erken Bizans Dönemi'nde şehir yine belirli bir refah düzeyine ulaşmıştır. Kentin merkezi alanlarına ve bazı eski kutsal alanlar üzerine inşa edilmiş bazilika tipte beş farklı kilise, sadece Knidosluların dindarlığını değil aynı zamanda, Hıristiyanlık Dönemi'nin etkinliğini gösterirken, Knidos piskoposluk merkezi olarak listelerde yer almıştır. Bununla birlikte Knidos, Klasik Dönemlerdeki önemini yitirmeye

başlamıştır. Antik literatürde Knidos'un çifte şehir olarak nitelendirilmesine neden olan Kap Krio'da gerçekleştirilen kazı ve araştırmalar, M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda şehrin bu bölümünün boşatılmaya başlandığını ve yerleşimin anakara ile sınırlandığını göstermiştir. Gerçekten de Kap Krio'da M.S. 6. yüzyılın ortalarından-sonraya tarihlendirilebilecek mimari, seramik yada diğer küçük buluntu mevcut değildir. Knidos M.S. 7. yüzyılda Kos ve Rhodos ile birlikte Araplar tarafından kısa süreli bir işgale uğramıştır. Ancak Piskoposluk listelerine göre, şehir M.S. 12. yüzyıla dek varlığını sürdürmüştür. Kumyer'deki kalıntıların gösterdiği gibi, bu dönemde güvensiz bir ortama sahip olan kıyı şehirlerinin iç bölgelere çekilmesi Knidos'ta da uygulanmış ve şehir yavaş yavaş terk edilmiştir.

Knidos M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısından itibaren sikke (gümüş) darp etmeye başlamıştır. Benimsenen tipler kentin en önemli kültleri olan ve M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına kadar esas ön yüz tipi aslan protomu, arka yüz tipi ise kare incus içindeki arkaik Aphrodite başıdır¹⁶⁷. Bununla birlikte kent, M.Ö. yaklaşık 520-500 yılında, Rhodos'un Kamiros'unda, Karia'da ve Kiklad Bölgesinin çeşitli adalarında kullanımda olan tartı standardını kabul etmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru, aslan protomunun ve Aphrodite başının tasvirinde ve tarzında dikkate değer bir ilerleme ve değişiklik kaydedilmiştir ancak, ikisi de, karakter olarak hala güçlü arkaik karakterlerdir. Bu değişimden kısa bir süre sonra yüz kısmı farklılaşmıştır: aslan protomu, yükseltilmiş ön ayağı üzerinde kükreyen tipe dönüştürülmüştür. Aynı tipler, Ionia İsyanı sonrasında (M.Ö. 499-494) gümüş paralarda da görülmektedir.

Sikkelerin ön yüz tipi olan aslan protomu Apollon Triopion¹⁶⁸ ile ilişkilidir¹⁶⁹. Apollon Triopion tapınağı kente gelen Dor birliklerinin karşılandığı alandır ve bu birliğe üye kentler Halikarnassos, Kos, Ialysos, Kamiros ve Lindos sikkelerinde de ortak tip olarak aslanı kullanır¹⁷⁰. Arka yüz tipi olarak çok sık kullanılan Aphrodite ise Knidos kentinin baş tanrıçasıdır. M.Ö. 4. yüzyılda tiplerin

¹⁶⁷ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 96.

¹⁶⁸ Herodotos; "...bir Lakedaimon kolonisi olan Knidos da bunların arasındadır. Bunların toprakları denize bakar; Triopion denilmesi bundandır" şeklinde ifade etmiştir, Bkz. Herodotos, 1. 174

¹⁶⁹ G. Le Rider, 1979,156; H.A. Cahn , 1970, 197.

¹⁷⁰ BMC Caria, xlvii; P. Gardner, 1918, 144

yerinde bir değişiklik olur ve Aphrodite başı ön yüze Apollon ile ilişkili olan aslan protomu da arka yüze geçer¹⁷¹.

Ön yüzde aslan protomu, arka yüzde boğa protomu olarak betimlenen Geç Arkaik Dönem sikkeleri Dor Birliği kentlerinden Lindos'tan etkilenmiştir. Aphrodite sikkelerinin ilk örneklerinde saç “*sakkos*” yuvarlak şeklinde arkadan toplanmış ve bir bant takılmıştır.

M.Ö. 4. yüzyıl hemidrahmilerinin çoğunda kent *Rhodos Tartı Standardını* benimseyerek Rodos'a yönelmiştir. M.Ö. 394 yılında deniz savaşıdan hemen sonra basılan koalisyon paralarını görmekteyiz. Arka yüzünde Aphrodite başı ile *Knidos Standardı* korunurken ön yüzleri açısından ortak bir tipe göre bastırılmışlardır. Bu ortak tipte ΣΥΝ [MAXIKON yazıtı ile çocuk Herakles yılanları boğmaktadır. M.Ö. 5. yüzyıl örneklerindeki gibi ön yüzde aslan protomu, arka yüzde Aphrodite başı şeklindedir ancak kare incus yerine daire şeklinde incus görülmektedir. M.Ö. 390 yılından sonra yeni tip gümüş sikkelerin ön yüz kısmında Aphrodite vardır ve arka yüzünde aslan protomu yer almaktadır.

Daire şeklindeki incus ve Aphrodite başında görülen topuz biçimi drahmilerin M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğunu ve M.Ö. 380'den önceye tarihlenen kare incustan daha sonraya ait olması gerektiğini göstermektedir¹⁷². Ayrıca bronz sikke basımına M.Ö. 375 civarında başlandığı bilinmektedir¹⁷³.

Geç Klasik Dönem örneklerinde, Aphrodite Euoplia'nın simgesi olan pruva, tanrıçanın boynunun arkasında görülmeye başlanır. Pruvanın yerine üzüm salkımı olan örnekler de bulunmaktadır¹⁷⁴. M.Ö.4. yüzyıla ait ilk bronz sikke basımında tanrıça Athena'nın başı sikkenin ön yüzünde gösterilmiştir ve arka yüzünde ise gemi pruvası tasvir edilmiştir.

Hellenistik Dönem'de ön yüzde Apollon başı, arka yüzde Artemis olan sikkeler basılmıştır. M.Ö. 3. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen, ön yüzde Artemis başı,

¹⁷¹ Oğuz Tekin, *Antik Nüsmatik ve Anadolu*, 2008, 97.

¹⁷² R.H.J. Ashton, 1999b, 86; R.H.J. Ashton, 2002c, 120.

¹⁷³ R.H.J. Ashton, 2006, 8.

¹⁷⁴ R.H.J. Ashton, 1999b, 76.

arka yüzde tripod, magistrat adı ve kent ethnikonu görülen örnekler bilinmektedir¹⁷⁵. Oldukça fazla miktarda basılan bu seri 32 magistrat tarafından basılmıştır. Nordbø bu serinin yanında ön yüzde Aphrodite başı, arka yüzde pruva olan sikkeleri M.Ö. 250-210 yıllarına tarihlemiştir¹⁷⁶. Ayrıca Hellenistik Dönem’de ön yüzde Aphrodite başı, arka yüzde üzüm salkımı olan sikkeler de basılmıştır¹⁷⁷.

M.Ö. 3. yüzyılda Rhodos etkisinden dolayı, ön yüzde Helios başı görülen sikkeler darp edilmeye başlanır. Yine aynı dönemde ön yüzde Apollon başı, arka yüzde iki çizgi arasında üzüm salkımı betimlenen sikkeler de görülür. Yine Rhodos etkisinin bir sonucu olarak M.Ö. 3. yüzyılın sonunda Apollon yüzü $\frac{3}{4}$ perspektif içinde görünür.

M.Ö. 3. yüzyılda tanrıça figürü, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ yazıtı ile çerçevelenmiştir. Hellenistik Dönem’e ait diğer tiplerde, Apollon ve Artemis’in başını, Dionysos veya Athena’nın figürünü ön yüzde görmekteyiz ve arka yüzde gemi pruvası; Apollon Triopion Oyunlarını temsilen tripod, üzüm salkımı veya Nike’yi (antik Yun. Zafer tanrıçası) içermektedir.

Artemis, Knidos sikkelerinde çok görülen bir tip olmamakla beraber Artemis Hyakinthotrophia’nın¹⁷⁸ doğum günü kutlamaları ile beraber M.Ö. 2. yüzyıl başlarında kullandığı görülmektedir¹⁷⁹. M.Ö. 190’da Büyük Antiokhos’un Romalılar tarafından yenilmesinden sonra, Knidos sikkelerinin yapısı Rhodos’unkine benzer hale gelmiştir. Yüz tarafındaki Aphrodite’nin başı Apollon’un tam yüzü ile değiştirilmiştir. Bu sınıf sikkelerin üzerindeki magistratların adları ΑΓΕΦΩΝ ve ΔΙΟΚΛΗΣ’dir; ve ikinci ifade edilen ismin aynı zamanda, ana kara üzerinde bir yerde Rhodos tipi bir drahminin üzerinde de görülmesi kayda değer bir şeydir, bu nedenle Knidos’un bir süre aynı Rhodos magistratı tarafından yönetildiği sonucunu vermektedir¹⁸⁰.

¹⁷⁵ J.G. Milne 1938: 258- 59.

¹⁷⁶ J.H. Nordbø, 1972: 61- 81.

¹⁷⁷ T. Göktürk, 1996: 8.

¹⁷⁸ Artemis Hyakinthotrophia’nın bazı tehlike anlarında görüldüğü düşünülmüş ve bu nedenle kentteki yurttaşlarca adına festival kurulmuştur, Bkz. D. Magie, 2003, 69.

¹⁷⁹ G. LeRider, 1979, 156- 157.

¹⁸⁰ BMC, Caria, li.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Hadrianus'un *Augustus unvanlı* kistophorik ağırlık standartında tetradrahmiler seri olarak görülmektedir. Bu tip sikkelerin ön yüzde İmparator'un zırlı büstü arka yüzde ise Zeus, Demeter ve Pax gibi tanrı ve tanrıça betimleri yer almaktadır. Bronz sikkelerde (*assarion*) M.S. yaklaşık 210 yılına kadar İmparatorluk Dönemi'nde bastırılmıştır; bu paralarda ön yüz tipi olarak imparator Caracalla ve eşinin karşılıklı duran büstleri vardır ve arka yüz tipi olarak ise Knidos Aphroditesi'nin boydan tasviri yer almaktadır.

Bronz sikkelerde ön yüzde Caracalla'nın eşi Plautilla ile karşılıklı büstleri ve arka yüzde KNIΔIQN kent ethnikonu dikkat çekicidir. Lucius Verus'tan Caracalla'ya kadar bronz sikkeler bu dönemde basılmıştır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar:

- Aristoteles: **Historia Animalium**, Çev. D.M. Balme, Allan Gotthelf. Cambridge University Press, 2002.
(Çevrimiçi),
https://books.google.com.tr/books?vid=9780521480024&redir_esc=y
- Arrianos: **Anabasis of Alexander**, Çev. Edward James Chinnock, London 1884. (Çevrimiçi),
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Anabasis_of_Alexander
- Diodorus Siculus: **Bibliotheca Historike**, Çev. C.H.Oldfather-C.L. Sherman-C. Bradford
Whellers Russel-M. Geer Francis- R. Walton, I-XII, The Loeb Classical Library,
1983-1967.
- Herodotos: **Tarih (Historiai)** Çev. Müntekim Ökmen,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
2006.
- Ksenophon: **Hellenica**, Books I-V, Çev. Carleton Brownson,
Loeb Classical Library, Harvard University Press,
2000.
- Pausanias: **Perihegesis tes Hellados**, Çev. W.H.S. Jones-H.A. Ormerod, The Loeb Classical Library,
1918-1935.

- Plinius: **Naturalis Historia**, Çev. H. Rackham-W.H.S. Jones-D.H. Eicholz, I-X, The Loeb Classical Library, 1938-1962.
- Pseudo Skylax: **Periplous**, The Circumnavigation of the Inhabited World, Çev. Graham Shipley, Bristol Phoenix Press, 2011.
- Stephani Byzantii: **Ethnicorum**, Que supersunt ex recensione Augusti Meinekii, 1, Berlin, 1849.
- Strabon: **Geographika**, Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Thukydides: **Historia**, C.F. Smith, I-IV, The Loeb Classical Library, 1919-1930.

Modern Kaynaklar:

- Ager, Sheila: **Interstate Arbitrations in the Greek World**, 337-90 B.C. (Berkeley 1996), no. 12.
- Angel, Lawrence J.: **“Ecology and population in the Eastern Mediterranean”**, *World Archaeology* 4, 1972, 94-95.
- Ashmole, Bernard: **“Demeter of Cnidus”**, *JHS* 71 (1951), 13-28.
- Arslan, Murat: **Mithradates VI Eupator, “Roma'nın Büyük Düşmanı”** Odin Yayıncılık Eskiçağ Dizisi 1, Antalya, 2007. XV-XVII.
- Artur, P., Oren., E.D.: **“The North Sinai Survey and the Evidence of Transport Amphorae for Roman and Byzantine trading patterns”**, *JRA* vol. 11, 1998, 193-211.
- Ashton, Richard H.J.: **“The Late Hellenistic Early Classical Drahms of Knidos”**, 1999, *RN* 154. 63-94, Pl. 5-12
- Ashton, Richard H.J.: **“ Cnidus”**, in: *The Hecatombus Hoard*, *CH* IX, 2002, 115- 120.
- Ashton, Richard H.J.: **“The Beginning of Bronze Coinage in Karia and Lykia”**, *NC* 166, 2006, 1- 14, Pl. 1- 5.
- Aupert, P.: **“Chronique des Foilles en 1975. Kos”** *BCH* 100, 1976, 710-12.
- Auth, Susan Handler: **Ancient Glass at the Newark Museum**, 1976.
- Avidov, Avi, Timoney, Oisin: **“The Lex de provinciis praetoriis from Delphi and Cnidus. A revised correlation”**, *EpigAnat* 24 (1995), 7-14.

- Bailey, D.M.: Catalogue of the Lamps in the British Museum III Roman and Provincial Lamps, London 1988.
- Bailey, Donald M.: “A Roman Lampstand of Cnidian manufacture”, **Ant. Kunst** VIII, 1975, 67-71.
- Bailey, Donald M.: “Knidian Relief Ware Vases and Fragments in the British Museum. Part I. Lagiynoi and Head – Cup”, **RCRF- Acta** XIV-XV, 1972-73, 11-25.
- Bailey, Donald M.: A Catalogue of Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and the early Roman Pottery Lamps, London 1975.
- Bailey, Donald M.: “Knidian Relief Ware Vases and Fragments in the British Museum. Part II. Oinophoroi and jugs”, **RCRF- Acta** XIV-XX, 1979-, 257-273.
- Bailey, Donald M, Spencer A. Jeffrey.:
Ashmunein. British Museum Occasional Papers 53, London 1983.
- Bailey, Donald M.: Berenice III. 2, 6.
- Bailey, Donald M.: A Catalogue of Lamps in the British Museum III. Roman and Provincial Lamps, London 1998.
- Bailey, Donald M.: Pottery, Lamps and Glass of the late Roman and Early Arab periods, Excavations at El-Ashmunein V. London 1998.
- Bankel, Hansgeorg: Knidos. Der hellenistische Rundtempel und sein Altar. Vorbericht, **AA**, 1997, 51-71
- Barag, Dan: Catalogue of Western Asiatic Glass in the BM. I, Londra 1985.

- Barclay, V. Head.: Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodos in British Museum, Londra, 1913.
- Barron, John P.: The Fifth-century Diskoboloi of Knidos, Essay Robinson, (1968), 75 vd.
- Bass, George Fletcher.: "Underwater Survey-1973", **TAD** 22. 2, 1975, 33-38.
- Bean, George-Cook John Manuel.:
The Cnidi, **B.S.A**, 47, 1952, 171-212.
- Bean, George-Frazer, Peter M.: Rodian Peraea and Islands, Oxford Univ. Press, London: 1954: 95 vd.
- Bean, George- Cook J.M.: "The Halicarnassus Peninsula", **BSA** 50, 1955, 85-17.
- Bean, G.E., Cook John Manuel.: "The Carien Coast III" **B.S.A.** 52, 1957, 58-146.
- Bean, George: **Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi**, Arion Yayınları, Çev. Pınar Kurtoğlu, 2. Bakı, İstanbul, 2009, 137.
- Bendorf, Otto: **Griechische und sizilische Vasenbilder**, Berlin 1869-1883.
- Bendorf, Otto: **Reisen Lycien und Karien I**, Viyana, 1884.
- Bent, J.Theodore.: "Discoveries in Asia Minor" **J.H.S.** 9, 1888, 82.
- Berges, Dietrich: "Alt-Knidos und Neu-Knidos", **IstMitt**, 44, 1994, 5-16.
- Berges, Dietrich: **Knidos und das Bundesheiligtum der dorischen Hexapoli**, Nürnberger Blätter zur Archäologie, 12, 1995-1996, 103-120.

- Berges Dietrich-Tuna Numan: “Apollonheiligtum von Emeci”, **IstMitt**,50, 2000, 171-214.
- Berges, Dietrich-Tuna N: Ein Heiligtum bei Alt-Knido, **AA**, 1990, 19-35.
- Bingöl, Orhan: **Malerei und Mosaik der Antike in der Türkei**, Mainz 1997.
- Bingöl, Orhan: “Knidos I. Stil Duvar Dekorasyonu Frizlerindeki Konulu Sahneler” *Anad. Med. Müz. 1995 Yılı Müze Konf.* Ankara 1992.
- Billows, Richard A: **Antigonus the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State** (Berkeley – Los Angeles – London 1990), 208.
- Bittel, Kurt: *Kleinasiatische Studien*, **IstMitt**, Heft 5, Istanbul 1942.
- Blinkenberg, Christian: “**Knidia**”, 1933.
- Blümel, Wolfgang: **Die Inschriften der Rhodischen Peraia** (IK 38, Bonn 1991), no. 555.
- Blümel, Wolfgang: **Die Inschriften von Knidos 1** (IK 41, 1, Bonn 1992), no. 603-604.
- Blümel, Wolfgang: **EpigAnat** 23 (1994), 157-159.
- Blümel, Wolfgang: “Epigraphische Forschungen in Knidos”. **VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara 1999, 233-237.
- Bresson, Alain: “Cnide à l' époque classique. La cité et ses ville”, **R.E.A.** 101, 1999, 83-114.

- Bresson, Alain: “Rhodes, Cnide, et les Lyciens au début du II e siècle av. J.-C”, **R.E.A.** 100, 1998, 65-88.
- Bresson, Alain: “Rhodes, Cnide et les Lyciens au début du IIe siècle av. J.-C.”, **R.E.A** 100 (1998), 65-88 where the date 166-164 BC.
- Buckler, John: **“Epameinondas and the New inscription from Knidos”**, *Mnemosyne* 51 (1998), 192-205.
- Bulard, M.M.: **MonPiot.** 14, 1908, 91-184.
- Bruneau, P.: **L’ilot de la Maison des Comediens, La Vaisselle. Exploration archeologique de Delos.** XXVII, Paris 1970, 239-262.
- Bruno, V.: “Andecetets of the Pompeian First Style” **AJA** 73, 1969, 305-317.
- Cahn, Herbert. A.: **Knidos. Die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v.Chr.**, Berlin 1970, *Antike Münzen und geschnittene Steine* 6.
- Chaviaras, Nikos: **BCH** 34, 1910, 420-27.
- Civelek, Aynur: **“Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu”**, *Arkeoloji ve Sanat*, Aydın, 2013, 103.
- Cook, John Manuel: “Cnidian Peraea and Spartan Coins”, **JHS** 81 1961: 66.
- Cook, John Manuel: **The Greeks in Ionia and the East** (London 1962), 144-145.
- Cook, John Manuel: **“Greek Archaeology in Western Asia Minor”**, *Archaeological Reports Society For Promotion Of Hellenic Studies*, London, 1970, 50-52.

- Cawkwel, G.L.: A Note on the Heracles coinage Alliance of 394 B.C., N.C (1956) ,s.69-75 75 and “The ΣYN Coins Again”, **JHS** 83 (1963), 152-154.
- Debord, Pierre: **L’Asie Mineure au IVème siècle** (412-323 a.C.) (Bordeaux 1999), 273-277.
- Demand, Nancy: “Did Knidos really move? The literary and epigraphical evidence”, **CIAnt**, 8, 1989, 224-237.
- Demand, Nancy: **Urban Relocation in Archaic and Classical Greece**, 1990: 146-150; N. Demand, 1989: 224 vd.
- Deichgräber, Karl: “**Kos und Knidos**”, **Geistige Arbeit. Zeitung aus der wissenschaftlichen Welt** 2 (1935), 13-14.
- Diler, Adnan: Akedeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri 1993 **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1994, Ankara 1995, 443.
- Doksanaltı, Mustafa Ertekin: “Knidos Kap Krio Kazı Alanı”, Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya, 2006, 8, 172.
- Empereur, Jean-Yves: “Les anses d’amphores timbrées et les amphores: aspects quantitatifs”, **BCH** 106 (1982), 224-225.
- Empereur, Jean-Yves - Picon, M.: “Al la Recherche D’Amphores”, **BCH Suppl. XIII**, Paris: 1986: 103-126.
- Empereur, Jean-Yves; Hesse, A.: Tuna, Numan:
Les ateliers d’amphores de Datca, peninsula de Cnide, σε Garlan, Y. (ed.), Production et commerce des amphores grecques en mer Noire (Aix-en Province 1999), 105-115.

- Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, 10. Bsm, İstanbul, 2001, 251.
- Ferray, Jean-Louis: “Recherches sur la législation de Saturninus et de Glaucia, I: La lex de piratis de Delphes et Cnide”, **MEFRA** 89 (1977), 619-660.
- Fraser, Peter M.: **Ptolemaic Alexandria I** (Oxford 1970), 165.
- Garlan, Y.: (ed), **Production et commerce des amphores grecques en mer Noire** (Aix-en Province 1999), 131.
- Gassner, Verena: das Südtor der tetragonos-Agora. Keramik und Kleinfunde **FIE** XII.1.1, Viyanai 1997.
- Gehrke Hans-Joachim: **Stasis: Untersuchungen zu den inneren Kriegen in der griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.** (München 1985), 79.
- Von Gerkan, Armin: **Griechische Städteanlagen**, Leipzig, 1924.
- Göktürk, Tevfik: “A Hoard of Hellenistic Silver Coins of Myndos, Halikarnassos and Knidos”, *Studies in Ancient Coinage from Turkey*, (Ed. R. H. J Ashton), London, 1996, 5- 8.
- Grace, Virginia: “**Stamped amphora handles found in 1931, 1932**”, *Hesperia* III, 1934: 242. Delos: 284-285.
- Graham, Alexander John: **Colony and Mother City in Ancient Greece**, Manchester Univ. Press, Manchester: 1964: 20.
- Hamilton, J.W.: **Researches in Asia Minor II**, London, 1842, 37 v.d.

- Hassall, M.: "Rome and the eastern provinces at the end of the second century BC. The so-called piracy law and a new inscription from Cnidos", **JRS**, 64 (1974), 195-220.
- Hayes, John W.: "Four Early Roman Groups From Knossos", **BSA** 66, 249-75.
- Hayes, John W.: "Cypriota Sigillata", **RDAC** 1967, 65-77.
- Hayes, John W.: "**Late Roman Pottery**", Londra 1972.
- Hayes, John W.: "**Roman Pottery from the South Stoa in Corinth**", *Hesperia* 42, 1973, 416-70.
- Hayes, John W.: "3. Pottery: Stratified Groups and Typology", Humphrey, J.H., (ed.), *Excavations at Cartage 1975, Conducted by the Univ. of Michagan I, Tunis 1976*, 47-123..
- Hayes, John W.: "Early Roman Wares from House of Dionysos, Paphos", **RCRF- Acta** 17/18, 1977, 96-108.
- Hayes, John W.: "North African Flanged Bowls: A Problem in Fifth Century Cronology", Dore, J, Grene, K, (Ed.) *Roman Pottery Stud. in Britain and Beyond*, **BAR Supp.** Serie 30. 30, 1977, 279-86.
- Hayes, John W.: "3. Pottery Report-1976", Humphrey, J.H, (ed.) *Excavations in Cartage IV. 1976, Condukted by the Uni. of Michagan IV*, 1978, 23-98.
- Hayes, John W.: "The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery", **BSA** 78, 1983, 97-169.

- Hayes, John W.: Greek and Italian Black-Gloss Wares and Related Wares in the Royal Ontario Museum, Toronto, 1984.
- Hayes, John W.: **“Sigillate Orientari”, Atlante delle forme ceramiche II. Ceramiche Fine Romana nel Bacino Mediterraneo, Enciclopedia dell' Arte Antica Supp. 2, Roma 1985.**
- Hayes, John W.: **“Hellenistic to Byzantine Fine Wares and Derivatives in Jerusalem Corpus”, Excavations in Jerusalem A.D. Tushingham (ed.), Toronto, 1985, 174-94.**
- Hayes, John W.: **The Hellenistic and Roman Pottery, Paphos III, Nicosia, 1991.**
- Hayes, John W.: **The Pottery, Excavations in Saraçhane in İstanbul, Princeton, 1992.**
- Hayes, John W.: **Handbook of Mediterranean Roman Pottery, Londra, 1977.**
- Head, Barclay Vincent: **Catalogue of the Greek Coins in Caris. Cosi Rhodes in British Museum, Londra, 1897.**
- Head, Barclay Vincent: **Historia Numorum, A Manual Of Greek Numismatics, Chicago, 1967, 1967 v.d**
- Hirschfeld, Gustav: The collection of ancient Greek Inscriptions In The British Museum , IV, Sec. I, Oxford, 1893-1916.
- Howgego, Christopher: **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi, Homer Kitabevi, Ç. Oğuz Tekin, İstanbul, 1998, 1-41**

- Ilberg, Johannes: **Die Ärzteschule von Knidos** (Leipzig 1925);
Mewaldt, J. – Ilberg, J., “Die Ärzteschule von Knidos”, *Gnomon* 3 (1927), 139-145.
- Jefremow, Nikolai: **Die Amphorenstempel des hellenistischen Knidos** (München 1995).
- Jones, Arnold Hugh Martin: **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Oxford Univ. Press, New York, 1988.
- Johnson, B.L.: “Syro Palestinian Bag-Shaped Amphoras and Corinth Collections” **BCH Supp.** VIII 1986, 589-97.
- Karwiese, Stefan: **Antik Nümizmatığe Giriş**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, 2004, 55-67.
- Kassap, D., Tuna, Numan: **1987 “Anatolia Antique” I/30: 53-59**; N. Tuna, Spatial analyses on the surface assemblages of a Hellenistic pottery workshop, A2 at Tekir, Turkey”, Eds. A. A. Akyol, K. Özdemir, *Two Eminent Contributors to Archaeometry in Turkey*. Homer Kitabevi, İstanbul: 2012: 375-384.
- Kienast, Dietmar: **Römische Kaisertabelle**, Darmstadt, 1990.
- Kollesch, Jutta: **“Knidos als Zentrum der frühen wissenschaftlichen Medizin im antiken Griechenland”**, *Gesnerus* 46 (1989), 11-28.
- Kogler, Peter: **Hellenistische Reliefkeramik aus Knidos**, Chania, 1997.
- Kogler, Peter: Frühkaiserzeitliche Feinkeramik aus Knidos; Die Füllung Einer Zisterne in der sog "Blocked Stoa", **RCRF Acta** 36, Abington 2000, 69-74.

- Kogler, Peter: **“Import, export imitation, trade and economic power of the Hellenistic and early Imperial Knidos according to the fine ware”**
L.E Vaag (ed.) Trade Relations in the Eastern Meditterreanean from the late Hellenistic Period to Antiquid Halicarnassian Studies, III, 50-64
- Kraay, Colin M.: Hirmer, M., Greek Coins (London 1966), 632.
- Kirschen, Fritz: AA.28, 1913.
- Kirschen, Fritz: **Die griechische Stadt** (Berlin 1938), pl. 2.
- Küçükeren, Canan: **Ege’de Bir Anadolu Uygarlığı “Karia”**, İstanbul, 2005, 17.
- Leake, W.M., Gell, W., Bedford, F.:
Antiquities of Ionia, published by Dilettanti III. London, 1840.
- Lehmann- Hartleben, Karl:
Die Antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, Leipzig, 1923, 60 v.d - 126 v.d.
- Le Rider, Georges: **Un tetradrachme hellenistique de Cnide** , Essays M.Thompson, (1979) 155-157.
- Le Rider, Georges: **“Un Tetradrachm Hellenistique De Cnide”**
Greek Numismatics and Archaeology: Essays in Honor of Margaret Thompson (Ed: M. Thompson, O. Mørkholm, N. Waggoner), Wetteren, 1979, 155- 157, Pl. 18
- Lintott, Andrew William: “Notes on the Roman law inscribed at Delphi and Cnidos”, **ZPE** 20 (1976), 65-823.

- Lippold, Georg: Die Grische Plastik in Handbuch der Archaeologie III , I , 1950, 299.
- Love, Iris Cornelia: "Knidos Excavations in 1967" **TAD.** XVI-2, 1967, s. 123 v.d
- Love, Iris Cornelia : "Knidos Excavations in 1967" **TAD.** XVI. II, 1968, 133-159.
- Love, Iris Cornelia: **A.J.A.** 74, No.2 1970, s. 149 v.d
- Love, Iris Cornelia: "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1971", **A.J.A** 76 (1972), 393-405.
- Love, Iris Cornelia: "Excavations at Knidos 1972", **TAD.** XXI. 2, Ankara 1974, 68-129.
- Love, Iris Cornelia: A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-1973, The Proceeding of the Xth Int. Cong. Of Class. Archaeology, II, Ankara- İzmir, 23-30/IX/1973, 1976, 110 vd.
- Macdonald, Colin: "Problems of the Twelfth Century BC in the Dodecanese", The Annual of the British School at Athens 81: 1986: 125-151
- Magie, David: **Roman Rule in Asia Minor II** (Princeton 1950), 926· OGIS, 128-129, no. 79.
- Mandel, von Ursula: **Kleinasiatische Reliefkeramik der mittleren Kaiserzeit, die "Oinophorengruppe" und Verwandtes**, PF 5, Berlin, New-York, 1988.
- Mandel, von Ursula: Die frühe Prodiktion der sog. Oinophorenware-Wergstätten vo Knidos, **RCRF-Acta** 36, Abington 2000, 57-68.

- Martin, R.T. – Badian, E.: “Two Notes on the Roman Law from Cnidos”, **ZPE** 35 (1979), 153-167.
- Marty, J.: Three Pottery Deposit and History of Roman Istmia, Gregory, T.H., The Corinthia in the Roman Period, **JRA Supp.** Seri 8 Ann Arbor 1993, 115-129.
- Mater, B.: “Datça Yarımadasında arazi sınıflandırması”, İ.Ü, Coğrafya Enstitüsü Dergisi 20-21, 1974: 207-209.
- Mauri, Angelo: **Annuario della Scuola d' Atene** 4/5, 1921/1922, 397 vd.
- Mcnicol, Anthony: **Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates** (Oxford 1997), 54.
- Melas, E.M.: **The Dodecanese and W. Anatolia in Prehistory: Interrelationships, Ethnicity and Political Geography"** , *Anatolian Studies* 38: 1988: 109-120.
- Mee, C.: “Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C.”, **AS** 28 (1978), 133.
- Mellink, Machteld J.: **A.J.A.** 73, 1969, s. 216 v.d.
- Meritt, B.D., H. T. Wade.: Gery, M.F. Mc Gregor, The Athenian Tribute Lists, vol. III, Princeton, New Jersey: 1950: 209-213.
- Meriç, Recep: Späthellenistisch keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesus, **FIE** IX.3, Viyana, 2002.

- Mewaldt, Johannes- Ilberg, Johannes.:
“Die Ärzteschule von Knidos”, *Gnomon* 3 (1927), 139-145.
- Milbank, Samuel R.:
“The Coinage of Aegina”, *NNM*, 24, 1925; G. Walter, AA, 1954: 27.
- Milne, Joseph Grafton:
“Notes on the Oxford Collections, Caria”, *NC* 18, 1938, 254- 266, Pl. 17- 18.
- Miranda, Elena:
“Osservazioni sul culto d'Euploia”, *Miscellanea Greca e Romana* 14 (1989), 123-144.
- Mørkholm, Otto:
Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (M.Ö. 336-188). ç. Oğuz Tekin, Türkçe 1. Basım, İstanbul, 2000.
- Moevs, M.T.M.:
The Roman Thin Walled Pottery from Cosa (1948-1954), *MAAR* 32, Roma, 1973.
- Müller, D.:
Topographischer Bildkommentar zu den Historien Herodots. Kleinasien und angrenzende Gebiete mit Südostthrakien und Zypern (Tübingen 1997), 313-315.
- Newton, Charles Thomas:
A history of discoveries at Halicarnasus, Cnidus and Branchidae II (London 1862-63). 345.
- Newton, Charles Thomas:
Travels and Discoveries in Levant III, London , 1865, 160, v.d.

- Nordbø, Jan H.: Bronsemynter fra Knidos i Karia, **NNUM** 7 (Nov. 1981), 128-130.
- Nordbø, Jan H.: “The coinage of Cnidos after 394 B.C.” in Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics. Actes du 10ème Congrès international de numismatique, London, September 1986 (London 1986), 53.
- Özgan, Ramazan: “1988 Knidos Kazısı Ön Raporu”, XI. **KST.** II, Ankara , 1990, 167 vd.
- Özgan, Ramazan: 1990 Knidos kazısı XII, **KST.** II, Ankara 1992, 171-188.
- Özgan, Ramazan: “Knidos 1993”, XVI. **KST.** II. Ankara 1995, 297-314.
- Özgan, Ramazan: “1991 Knidos Kazısı” **KST** II. Ankara 1995, 161-168
- Özgan, Ramazan: “Knidos 1992 Çalışma Raporu” XV. **KST** II. Ankara 1995, 169-188.
- Özgan, Ramazan: “**Antakya Hades'i**”, Lykia II, Bonn 1995, 145-159.
- Özgan, Ramazan: “1995 Knidos Kazıları Raporu”, XVIII. **KST.** II. Ankara 1996, 273-296.
- Özgan, Ramazan: “1996 Knidos Kazıları”, XIV. **KST.** II. Ankara 1998, 133-150.
- Özgan, Ramazan: “**Ausgrabungen auf Kap Krio in Knidos**”, Nürnberg Blatter zu Archaelogie 14, 1997/98, 171-176.

- Özgan, Ramazan: “1997 Knidos Kazısı”, XX. **KST.** II, Ankara 1999, 205- 214.
- Özgan, Ramazan: “Knidos 1999”, 22. **KST.** 2. Ankara 2001, 95-112.
- Özgan, Christine Bruns: Knidos Antik Kent Rehberi, Konya , 2002. 19 vd.
- Özgan, Christine Bruns: “Eine frühkaiserzeitliche Stoa in Knidos und ihre funde”, C. Berns Vvd (ed.) Patris und Imperium, Kulturelle und politisch Identität in den Städten der Römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit, Koll, Köln 1998, Leuven, Paris, 2002, 247-26.
- Philipson, Alfred: Reisen und forschungen im westlichen Kleinasien V. Karien südlich des Meander und des westliche Lykien, Patern. **Mitt. Erg.** Heft 183, Gotha 1915.
- Pohl, H.: **Die römische Politik und die Piraterie im östlicherb Mittelmeer vom 3. bis zum 1. Jh. v. Chr.** (Berlin-New York 1993), 216 vd.
- Pritchett, W. Kedrick.: **The five Attic Tribes after Kleisthenes,** Baltimore, 1943.
- Ramsay, William Mitchell: **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası,** M.Eğitim Basımevi, İstanbul: 1961, 474.
- Robinson, D.M., Graham., J.W.: **The hellenistic Hause Olythus VIII,** Baltimore, Londra 1938.
- Roebuck, Carl A.: **A note on Messenian economy and population,** Classical Philology 40, 1945: 149 vd.

- Rostovtzeff, Michael: **The Social and Economic History of the Hellenistic World.** vol.I: 229.
- Ross, Ludwig: **"Reisen auf den griechischen Inseln des agaischen Meers 2,** 1843.
- Rotroff, Susan I.: **Hellenistic Pottery and Imported Table Ware and Related Material Athenian Agora XXIX** Princeton, 1997.
- Salles, Jean François: **Les Niveaux Hellenistique, Kition Bamboula IV** Paris, 1993.
- Salomonson, JanWillem: "Etudes sur la seramique Romanie D' Afrique", **BAbesch** 43, 1968, 80-145.
- Salomonson, JanWillem: "Spätrömische rote Tonvare mit Reliefverzierung aus nortafrikanischen Werkstätten" **BAbesch**, 50, 1969, 4-109.
- Salomonson, JanWillem: "Tonphanne mit Waffwenbild in Relief", **BAbesch** 50, 1975, 34-37.
- Salomonson, JanWillem: "Kleinasiatische Tonschalen mit Reliefverzierung" **BAbesch** 54, 1979, 117-37.
- Salomonson, JanWillem: "Der Trunkenbold und die Trunkene Alte", **BAbesch** 55, 1980, 65-135.
- Salomonson, JanWillem: Rein Mosel, Allier und Tigris. Bemerkungen zu einem Ringefas in Bonn, Groningen 1976.
- Saltuk, Secda: **Arkeoloji Sözlüğü,** İstanbul, 1989. 99-100.
- Schefold, Karl: "Knidische Vasen und Verwandtes", **JDI** 57 (1942), 124-142.

- Sear, David Ronald: **Greek Coins and their Values** vol.II Asia and North Africa, Londra, 1979.
- See Le Roy, C.: “Une convention entre cités de la Lycie du Nord”, **CRAI** (1996), 961-980.
- S.Sherwin-White.: **Ancient Cos**, Gottingen 1978, 175-176.
- Spratt, Thomas Abel Brimage: **“Remarks on the Dorian Peninsula and Gulf”**, *Archaeologia* 49, 1886, 347-365.
- Summer, G.V.: “The piracy law from Delphi and the law of the Cnidos inscription”, **GRBS** 19 (1978), 211-225.
- Stampolidis, Nicholas Chr.: “Der Nymphenaltar in Knidos und der Bildhauer Theon aus Antiochia”, **AA** (1984), 113-127.
- Stark, F.: **Auf den Spuren Alexanders: Reise durch die unbekannte Turkei**, Stuttgart, 1962.
- Stelle, Luigila Achillea: **La civiltà micanae nei documenti contemporanei**, 1965.
- Taşlıklioğlu, Zafer: **“Anadolu'da Apollon Kültürü İle İlgili Kaynaklar”**, İstanbul 1963, 10.
- Tekçam, Tamay: *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul, 2007, 169.
- Tekin, Oğuz: **Antik Anadolu Nüsmatiği Bibliyografyası**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, 140.
- Tekin, Oğuz: **Antik Nüsmatik ve Anadolu**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, 135-137.
- Tekin, Oğuz: **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, 311.

- Thimme, Jürgen: Die religiöse Bedeutung der Kykladenidole, **AntK.** 8, 1965, 72- 86.
- Trail, J.S.: **The Political Organization of Attica.** Hesperia Supplement, XIV, Princeton, 1975.
- Texier, Charles: **Description de l' Asie Mineure III**-Paris, 1849.
- Texier, Charles: **Asie Mineure**, 1862.
- Tuna, Numan: Batı Anadolu Kent-Devletlerinde Mekan Organizasyonu: Knidos Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, **Basılmış Doktora Tezi**, İzmir: 1983: 35.
- Tuna, Numan: “Datça Yarımadası Yüzey Araştırmaları, 1982”, **I. Araştırma Sonuç Topl.**, Kültür Bak., Ankara: 1984: 127 vd.
- Tuna, Numan: “Datça Yarımadası Yüzey Araştırmaları, 1983”, **II. Araştırma Sonuç Topl.**, Kültür Bak., Ankara: 1985: 34 vd. plan 1-3
- Tuna, Numan-Empereur, Jean-Yves; Picon, M.:
Rapport preliminaire de la prospection archeologique turco-francaise des ateliers d'amphores de Resadiye- Kiliseyani, sur la peninsule de Datca, 15 juillet - 3 aout 1986», *Anatolia antiqua /Eski Anadolu* (1987)
- Tuna, Numan: 1988 “Ionia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, 1985-1986” **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I:** 303-357.

- Tuna, Numan: “Datça Yarımadası'nda Yüzey Araştırmaları, 1981”, **IV. Kazı Sonuçları Topl.** TC. Kültür Bak., Ankara: 1988: 311-2
- Tuna, Numan: “Datça Yarımadası'nda Hellenistik Dönem Amphora Üretim Merkezleri”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Ankara: 1990: 349-350.
- Tuna, Numan: “Datça/Burgaz kazıları, 1993”, **XVI. Kazı Sonuçları Topl.**, II, TC Kültür Bakanlığı., Ankara: 1995-283 vd.
- Tuna, Numan: **Knidos Teritoryumu'nda Arkeolojik Araştırmalar**, Ankara, 2012.
- Versnel, V.S.: “Beyond cursing. The Appeal to Justice in Judicial Prayers”, in Faraone, C. – OBBINK, D. (ed.), *Magika Hiera, Ancient Greek Magic and Religion* (New York - Oxford 1991), p. 60-106 and “Πεπρησμένος. The Cnidian Curse Tablets and Ordeal by Fire”, in Hägg, R. (ed.), *Ancient Greek Cult Practice from the Epigraphic Evidence* (Göteborg 1997), 145-154.
- Waywell, Geoffrey B.: “The lion from the Lion Tomb at Cnidus”, in Palagia, O. – COULTON, W. (ed.), *Regional Schools in hellenistic Sculpture. Proceedings of an International Conference held at Athens, March 15-17 1996* (Oxford 1997), 235-241.
- Wegner, M.: **Caracalla bis Balbinus**, Berlin 1971.
- Wirth, Fritz: “Wanddekorationen ersten stils in Aten” **AM** 56, 1931, 33 vd.

Woodward, A.M.: “Notebooks of sir William Gell”, **BSA** (xxvii):
115 vd; C.T. Newton, Travels and Discoveries in
the Levant, London: 1865: 261-262.

Elektronik Kaynaklar:

Müzayede Sikkeleri: Coin Archives, Ancient Coins: <http://www.coinarchives.com/a/>,

Özel Koleksiyonlar: Asiaminorcoins, (Çevrimiçi) <http://www.asiaminorcoins.com/>,

Roman Provincial Coinage Online: (Çevrimiçi) <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/>,

Ancient Imports: (Çevrimiçi) <https://www.vcoins.com/>,

Wildwins Online: <http://www.wildwinds.com/>,

Sikke Katalogları

BMC Caria: Barclay V. Head, **Catalogue of the Greek Coins of Caria, Rhodes, &c, A Catalogue of the Greek Coins,** **The British Museum,** London, 1897.

Mionnet, III: Theodore Edme Mionnet, **Descriptions de medailles antiques, grecques et romaines,** Graz Austria, 1972.

SNG Aulock 7 Karien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland.** Sammlung H. v. Aulock 7 Karien, Berlin, 1962.

SNG Caria 2: **Sylloge Nummorum Graecorum. Copenhagen. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Caria 2,** Copenhagen, 1947.

SNG Helsinki 1 (Keckman) : U. Westermarck- T. Tuukka, **Sylloge Nummorum Graecorum. Finland, The Erkki Keckman Collection in the Skopbank, Helsinki, part I Karia,** Helsinki, 1994.

SNG Turkey 1: **Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 1. The Muharrem Kayhan Collection, Ausonius Numismatica Anatolica 1,** haz. Koray Konuk, Istanbul-Bordeaux, 2002.

SNG Turkey 1:

Sylloge Nummorum Graecorum, Turkey 1.

The Muharrem Kayhan Collection Part 2,

haz. Koray Konuk-Oğuz Tekin- Aliye Erol-

Özdizbay Turkish Institute of

Archaeology, İstanbul. 2015.

SNG Turkey 8:

Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 8,

Muğla Museum, Vol. I Caria. haz. Oğuz

Tekin-Aliye Erol- Özdizbay, Turkish

Institute of Archaeology, İstanbul, 2012.

SNG Tübingen 5 Karien:

D.Mannsperger, Sylloge Nummorum

Graecorum. Deutschland. Karien

und Lydien Münzsammlung der

Universität Tübingen 5. München, 1994.

Planlar, Harita ve Resimler Listesi

- Charles Newton: **A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae vol. II** London, 1862-63.
- Charles Newton: **Halicarnassus Cnidus&Branchidae** “**Karya’dan Bodrum’a**” İstanbul, 2012, s. 147.
- Christine Bruns Özgan: **KNIDOS, Ergebnisse Der Ausgrabungen Von 1996-2006**, Özgan, İstanbul 2013, s. 32.
- Christine Bruns Özgan: **KNIDOS Kent Rehberi**, 2002 s. 19.
- George Bean: **Eskiçağ’da Menderes’in Ötesi, “Turkey Beyond The Meander”** , İstanbul, 2009. s. 153.
- Numan Tuna: **Arkeological Investigations at the Knidos Territorium**, ODTÜ Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM), Ankara, 2012. s. 9-10.

EKLER

EK 1: MEMUR/MAGİSTRAT İSİMLERİ LİSTESİ

ΑΡΙΦ[ΡΩ]Ν	Ariphron
ΑΓΑΘΟΦΑΝΗΣ,	Agathophanes
ΑΓΗΣΙΚΛΗΣ	Agesikles
ΑΛΕΩΝ /ΑΝΩΝ]	Aleon ya da Anon]
ΑΡΙΣΤΟΠΟ / ΛΙΣ	Aristopo[lis]
ΑΡΙΣΤΙΑΔΑΣ	Aristiadas
ΑΡΙΣΤΟΚΛΕΙΔ	Aristokleid
ΑΡΚΕΣΙΛΑΣ	Arkesilas
ΑΣ.....	As.....
ΑΣΤΡΑΓΑΛΥΣ	Astragalus
ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ	Aristagoras
ΑΥΤΟΚΡΑΤΗΣ	Autokrates
ΒΑΙΩΝ	Baion
ΒΑΡΙΠΗΡΟΝ	Bariperon
ΔΑΜ[ΟΚΡΑΤΙΑΣ	Dam[okratias
ΔΙΟΚΛΗΣ	Diokles
ΕΠΑ ΓΑΘΟΣ	Epagathos
ΕΠΙΓΕΝΗΣ	Epigenes
[Ε]ΠΙΓΟΝΟΣ	Epigonos

ΕΠΙΟΝ	Epion
ΕΥΒΟΥΛΟΣ	Euboulos
ΕΥΦΡ[ΩΝ]	Euphr[on]
ΕΥΜΕ [ΛΩ]	Eumelo[s]
ΕΥΠΟΛΕΙΤΑ	Eupoleita[s]
ΚΑΛΛΙΦΡΩΝ	Kalliphron
ΚΑΛΛΙΠΠΟΣ	Kallippos
ΚΑΡΝΕΙΣΚΟΣ	Karneiskos
ΚΛΕΙΤΟΦΩ[N]	Kleitopho[n]
ΚΥΔΟΚΛΗ[Σ]	Kydokle[s]
ΛΑΟΣ	Laos
[ΛΑ]ΧΑΡΤΟΣ	[La]kartos
ΛΥΣΙΠΠΟΥ	Lysippos
ΜΝΑΣΙΘΕΟΣ	Mnasitheos
ΜΟΙΡΙΧΟ [Σ]	Moiriko[s]
ΜΟΣΧΟΣ	Moskhos
ΝΑΝΘΑΛΗΣ	Nanthales
[..]ΟΡΟΝΙΚΟ	[..]Oroniko[s]
]ΟΚΡΑΤ	φιλ[οκρατ]ιδας
ΠΑΝΘΑΛΗΣ	Panthales
ΠΟΛΥΗΡΑΤΟΣ	Poluhratos

ΠΡΑΤΑΓΟΡΑΣ

Pratagoras

ΠΥΘΩΝ

Pyton

[Σ]ΩΣΤΡΑΤ[ΟΣ]

[S]ostrat[os]

ΤΕΛΕΑΣ

Teleas

ΤΕΛΕΣΙΦΡΩΝ

Telesiphron

ΤΕΛΕΣΙΠΠΟΣ

Telesippos

ΤΙΜΑΣΙΦΡΩΝ

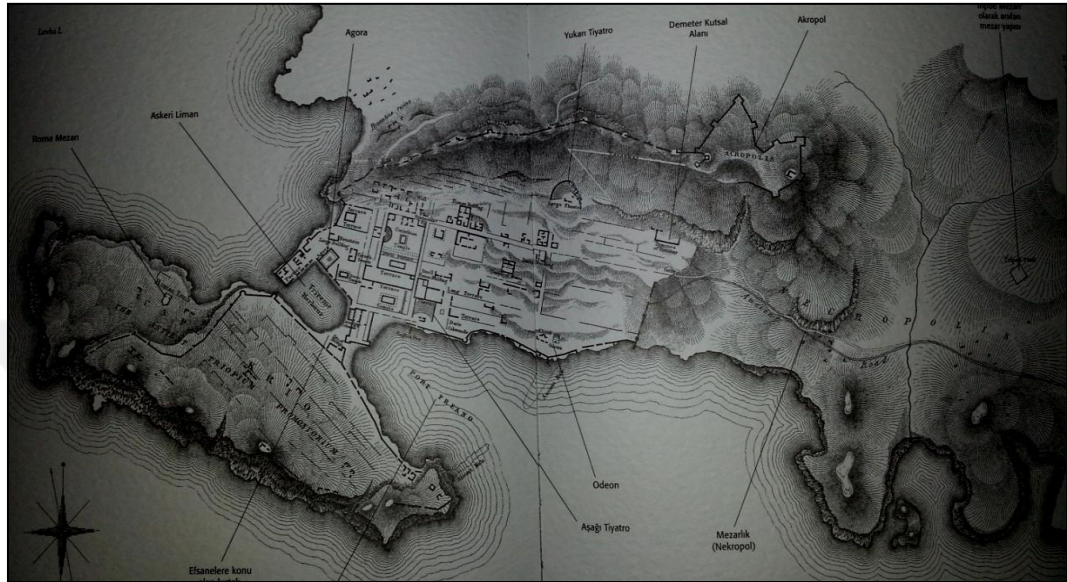
Timasiphron

EK 2: MÜZAYEDE SATIŞLARI VE ÖZEL KOLEKSİYONLAR

AMC Coins.	Asia Minor Coins, Ancient Roman and Greek Çevrimiçi: http://www.asiaminorcoins.com/
Ancient CA	Ancient Coin Art, California, ABD.
Ancient Imports	Ancient Imports, Minnesota, ABD. Çevrimiçi: http://www.ancientimports.com/
CNG	Classical Numismatic Group, Inc.Pennsylvania- ABD, Londra- İngiltere, Çevrimiçi: http://www.cngcoins.com/
Forum AC	Forum Ancient Coins, ABD.
Gerhard Rohde	Gerhard Rohde, Erkelenz, Almanya.
Gorny&Mosch	Gorny&Mosch Giessener Münzhandlung, Münih, Almanya. Çevrimiçi: http://www.gmcoinart.de/
MFA	Museum of Fine Arts, Boston, ABD.
PGN	Pecunem Gitbud&Naumann, Münih, Almanya.
RNL	Roma Numismatics Ltd. Londra, İngiltere.
RPC Çevrimiçi:	Roman Provincial Coinage, Oxford, İngiltere. http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/

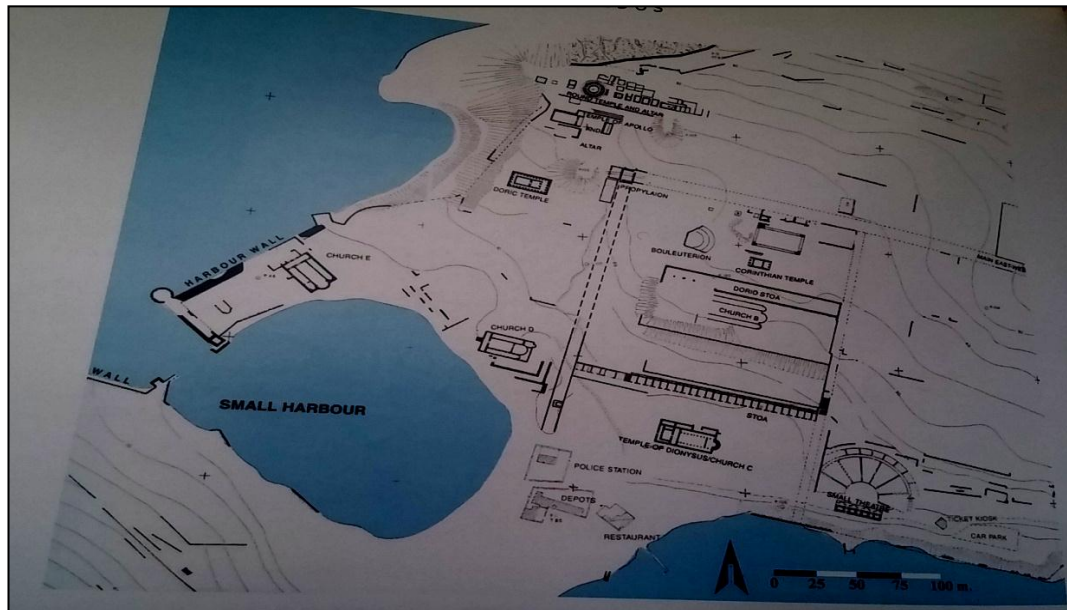
LEVHALAR

Lev.1

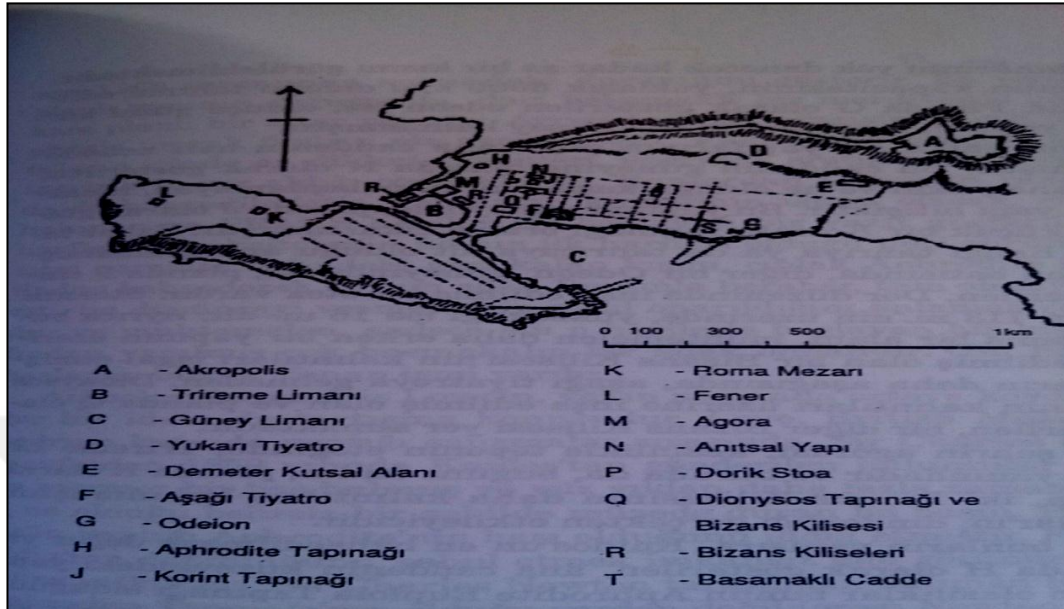

Plan 1: Knidos Kent Planı

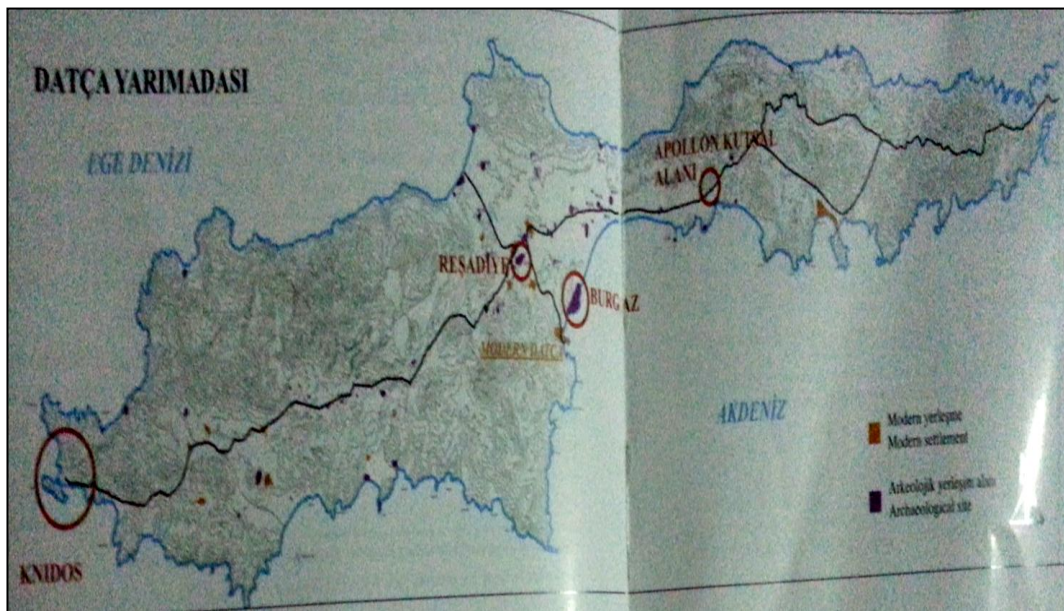
Lev.2

Plan 2: Knidos Kent Planı

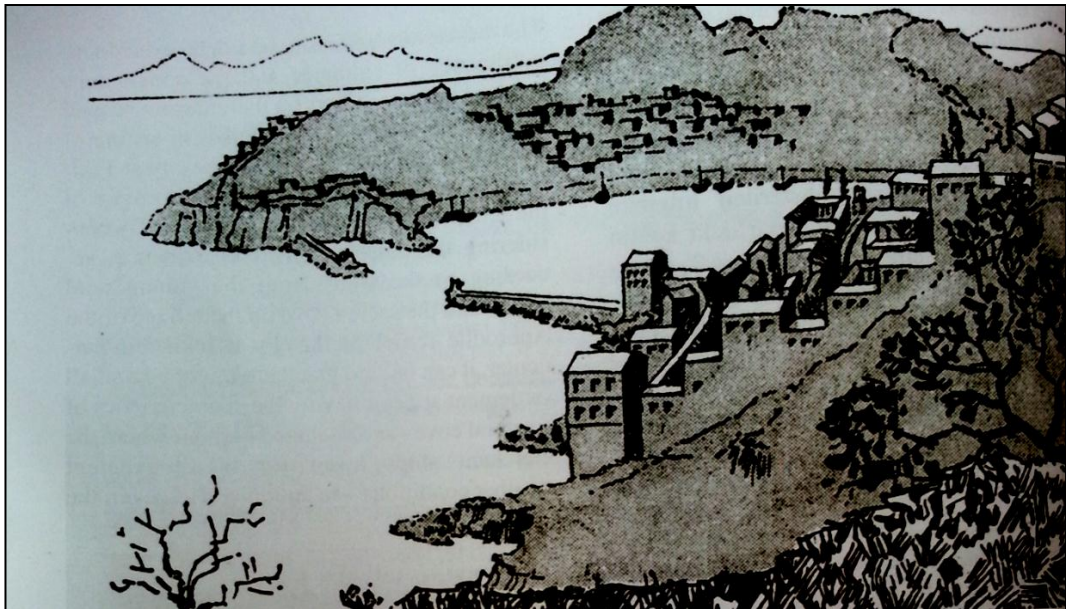
Plan 3: Knidos Yerleşim Planı Kent Yapıları

Harita 1: Knidos Teritoryumu Arkeolojik Kazı Alanları

Resim 1: Knidos'un 40 Kulesinden Birisi, Kyklopien İri Taş Bloklardan İnşa Edilmiş. M.Ö. 4. Yüzyıl

Resim 2: Knidos Kent Savunama Duvarlarını ve Ticaret Limanı

Lev.7

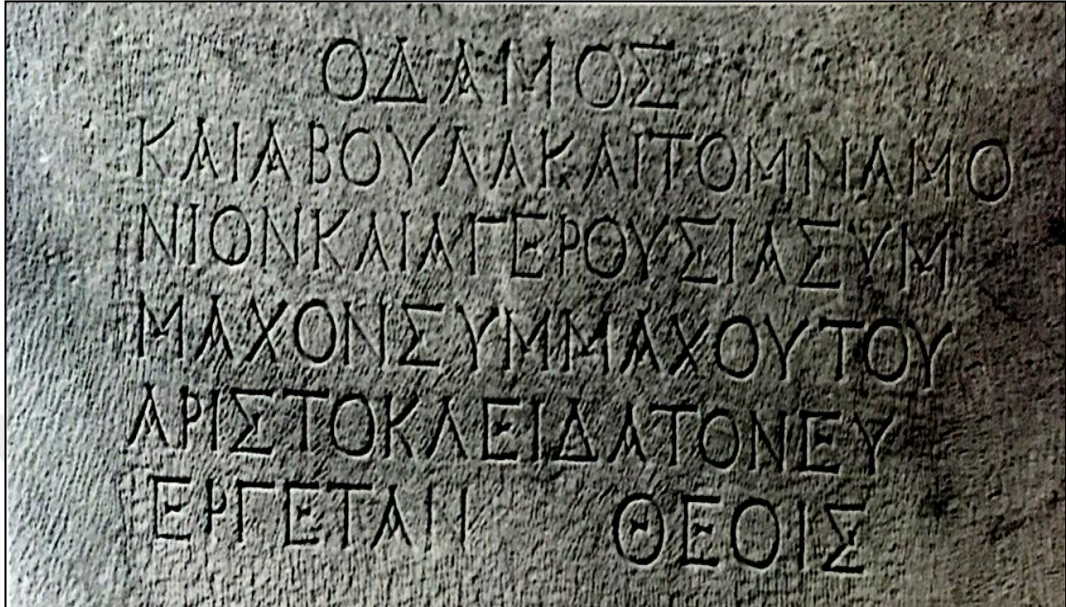
Resim 3: Knidos Büyük Liman Üzerinde Kentin Teraslarını Gösteren Resim

Lev.8

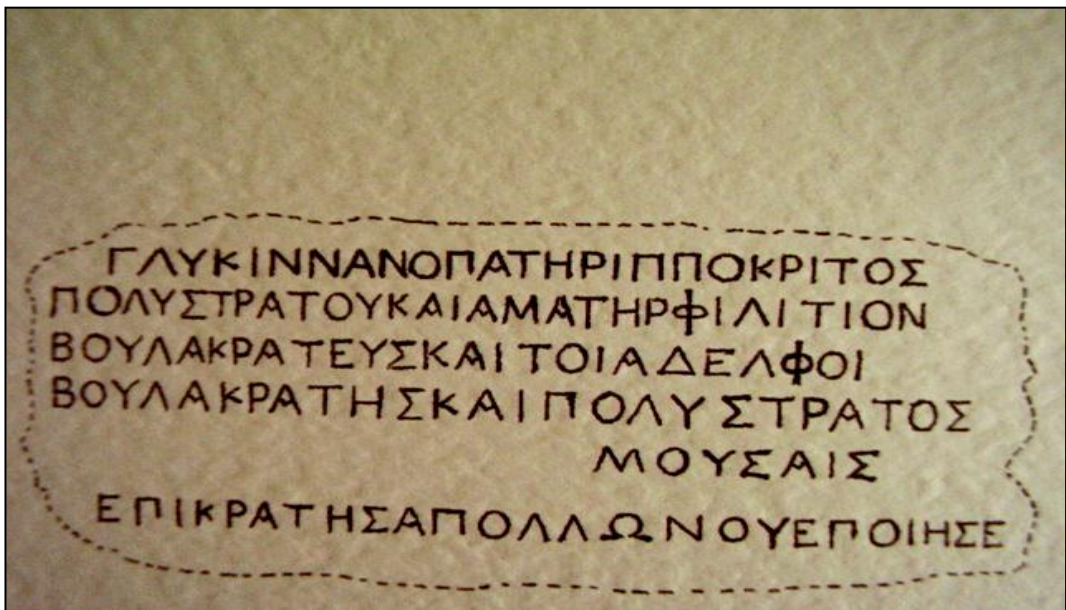
Resim 4: Kentin İki Bağlantı Noktasını (Ada ve Anakara) Kap Krio'nun Kuzeyinden Gösteren Resim

Lev.9

Resim 5: Knidos Dionysos Terasi-Yazıtı

Lev.10

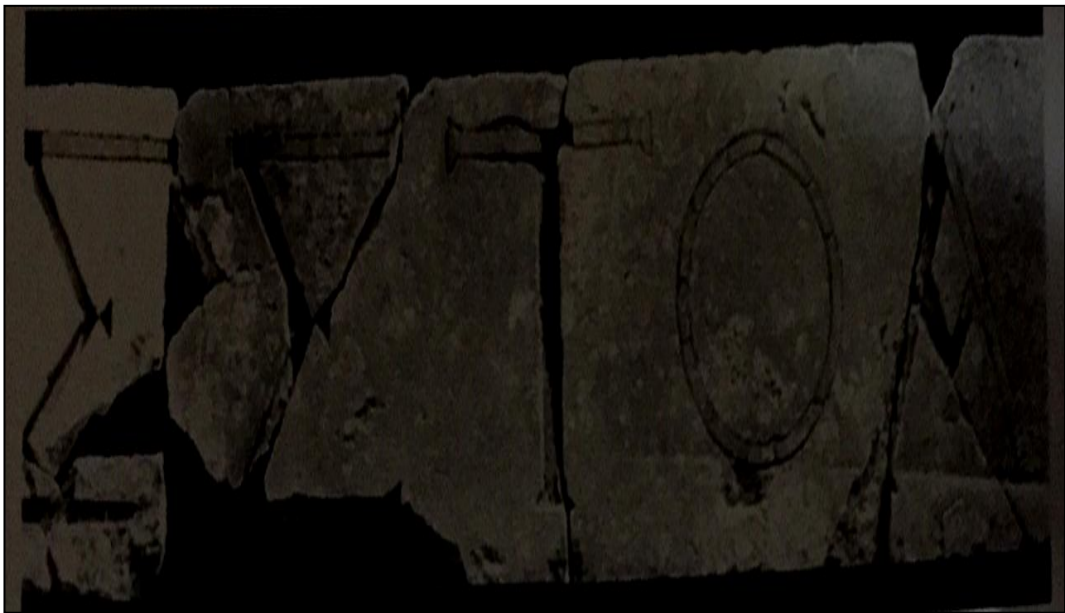
Resim 6: Hippokritos'un Esin Perilerine (Musalar) Adadığı Heykelin Adak Yazıtı

Lev.11

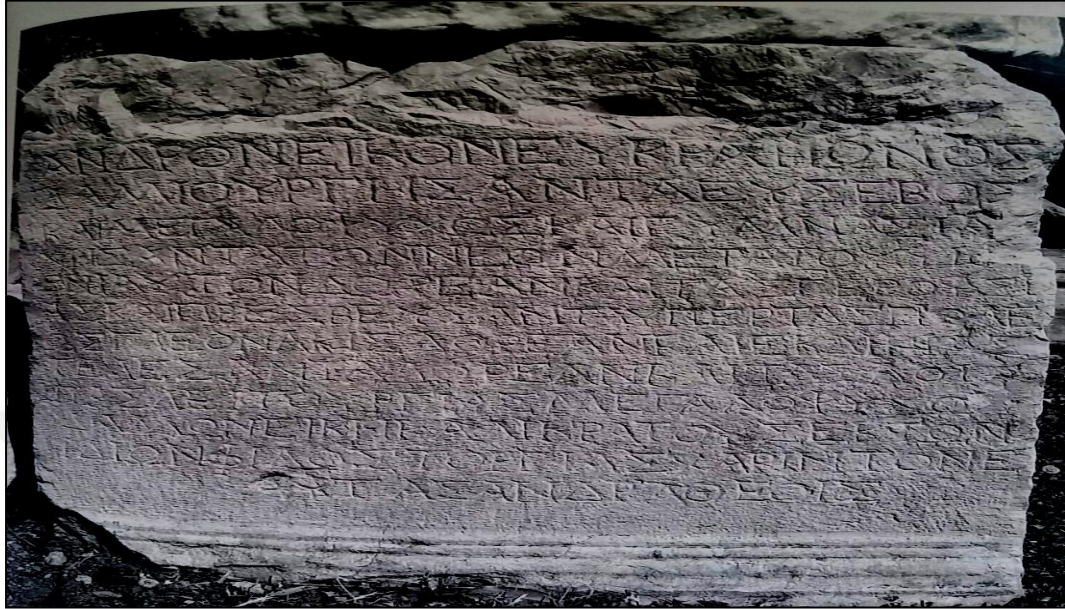

Resim 7: Knidos'un M.Ö 3. Yüzyılda Mısır'daki Ptolemaios Kralları İle Yakın İlişki İçerisinde Olduğunu Gösteren Yazıt

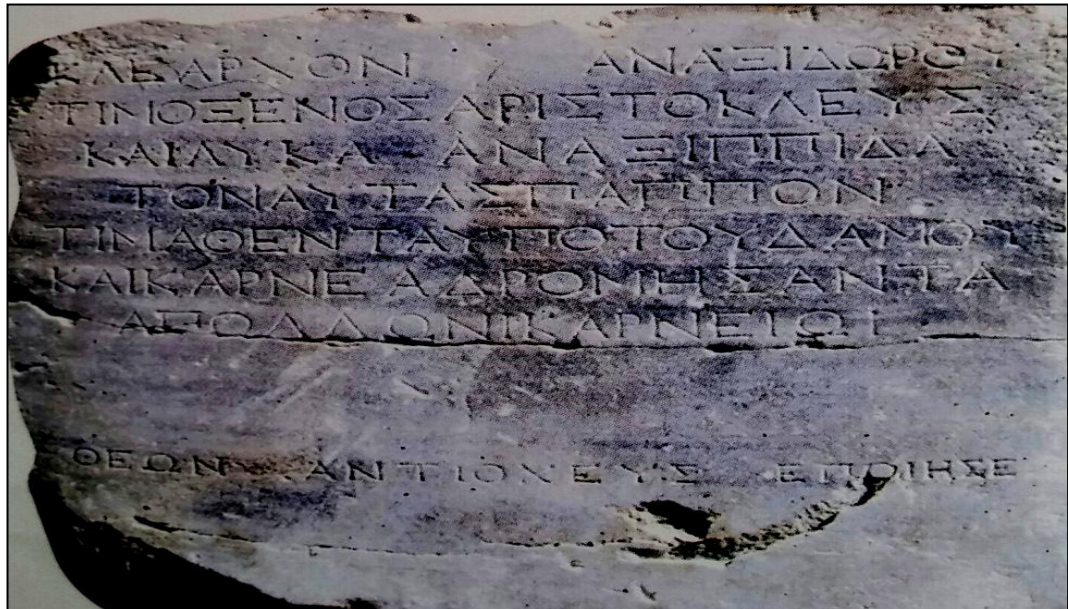
Lev.12

Resim 8: Yaklaşık 20 Cm Yüksekliğindeki Harflerden Oluşan ΣΤΟΑ Yazıtı

Resim 9: Stoanın Batı Kısımında Bulunmuş Bir Bağış Heykelin Adak Yazıtı

Resim 10: Apollon Karneios Kutsal Alanı'nda Bulunmuş Yazıtı

Hellenistik Dönem Sikkeleri (M.Ö 4. - 1. yüzyıl)

1

2.1

2.2

2.3

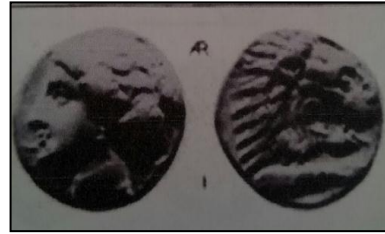
2.4

2.5

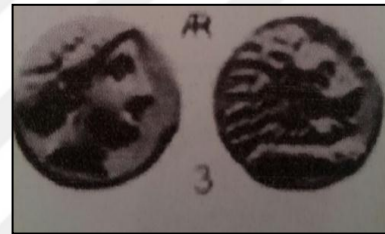
2.6

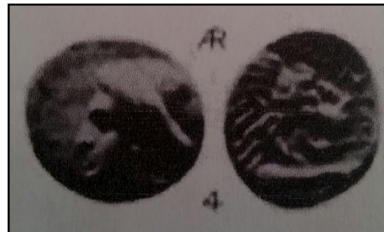
2.7

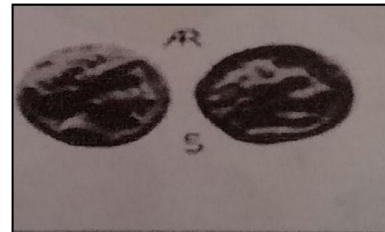
2.8

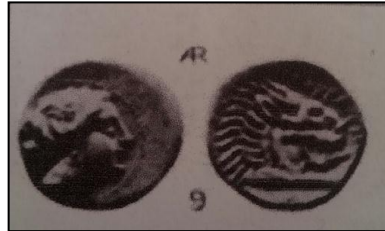
2.9

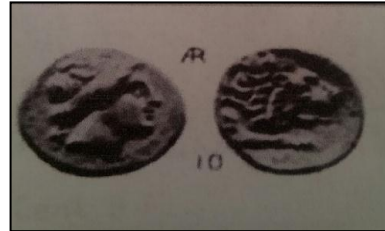
2.13

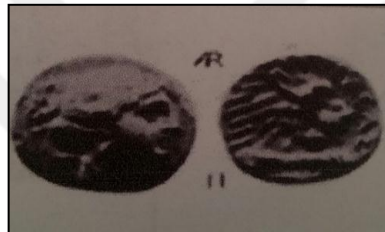
2.14

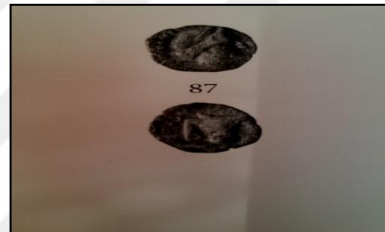
2.15

2.16

2.17

3.1

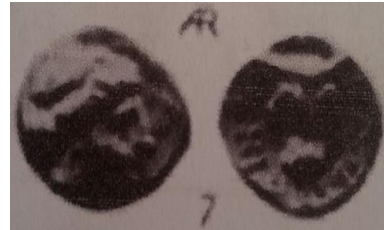
3.4

3.5

3.6

3.7.8

3.9

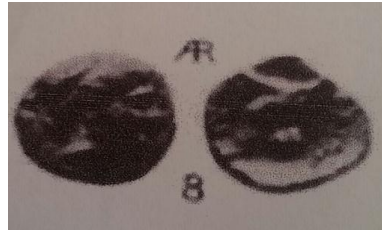
3.10

3.11

3.12

3.13

4.1

5.1

6.1

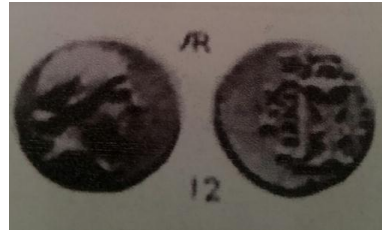
6.2

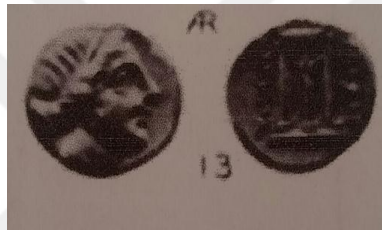
6.3

6.4

6.5.6

6.7.8

6.9

6.10

6.11

6.12

7.1

7.2

7.3

7.4

7.5

7.6

7.7

7.8

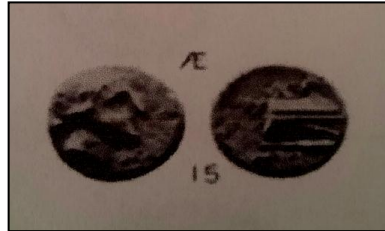
7.9

7.10

8.1

9.1

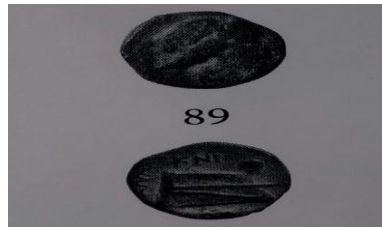
10.1

10.7

10.8

10.9

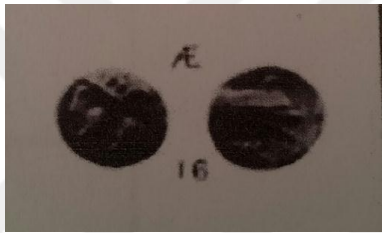
10.10

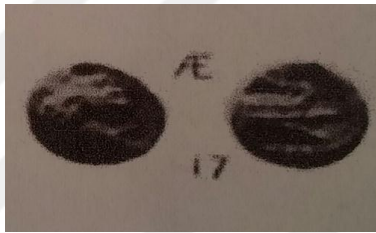
10.11

11.11

11.2

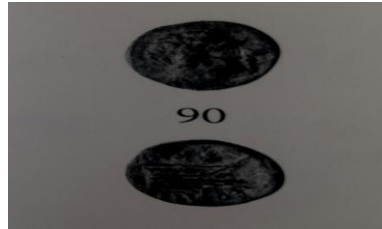
11.2.4.5

11.6

11.7

11.8

11.9

11.10

12.1

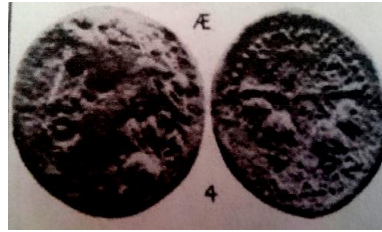
13.1

13.2

15.1

16.1

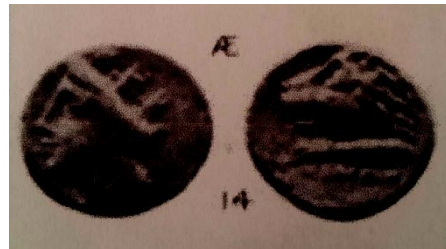
16.2

17.1

17.2

17.3

Roma İmparatorluk Dönemi Sikkeleri (M.Ö. 1.yy-M.S. 3.yy)

Lev. 27

18.1

18.2

18.3

18.5

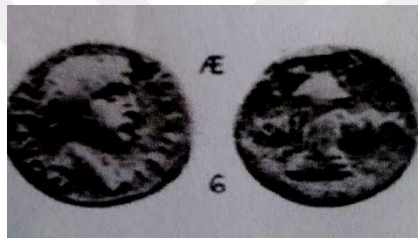
18.7

19.1

19.2

19.3

20.1

21.1

22.1

23.1

24.1

24.2

24.3

24.4

24.5